

SU'WRETLEW WO'NERI

5

*O'zbekistan Respublikasi' Xali'q bilimlendiriw
ministrliqi uluwma worta bilim beriw mekteplerinin'
5-klasi' ushi'n sabaqli'q si'pati'nda tasti'yi'qlag'an*

Tashkent — «O'zbekiston» — 2015

UOK: 741(075)372.874

KBK 85.1я72

Q 88

Avtorlar:

**Tursunali Kuziyev, Sunnatulla Abdirasilov,
Urinboy Nortoyev, Asqarali Sulaymanov**

Pikir bildirishlari:

R. Rajabov – Nizamiy ati'ndag'i' TMPU «Ko'rkem-wo'ner» fakulteti,
pedagogika ilimlerinin' kandidati', docent;

N. Baymuratova – Respublika bilimlendiriw worayi' bas metodisti;

I. Rahmonov – Tashkent wa'layati', Aqqorg'an rayoni'
1-mekteptin' joqari' kategoriyali' muga'llimi

Tursunali Kuziyev ha'm basqa.

Q 88 Su'wretlew wo'neri. 5: Uluwma worta bilim beriw mekteplerinin'
5-klasi' ushi'n sabaqli'q. T. Kuziyev, S. Abdirasilov, U. Nurtoev, A. Su-
laymonov. — T.: «O'zbekiston», BPDU' 2015. 136 bet.

ISBN 978-9943-28-362-6

UOK: 741(075)372.874

KBK 85.1я72

Respublikali'q maqsetli kitap qori' yesabi'nan basi'p shi'g'ari'ldi'.

© Kuziyev ha'm basqa. 2015.

© «O'zbekiston» baspa-poligrafiyalik u'yi, 2015
Qaraqalpaqsha awdarma

© «Bilim» baspasi', 2015

ISBN 978-9943-28-362-6

1 - s a b a q . SU'WRETLEW WO'NERININ' SU'WRETLEW QURALLARI' HAQQI'NDA SA'WBET

(Reprodukciyalardi' talqi'law tiykarda)

Su'wretlew wo'nerinin' su'wretlew qurallari' ha'm su'wretlew tilin tu'sindiriw ha'm wonnan su'wretlew-ko'rsetiw jumi'si'nda wori'nli' paydalani'w za'ru'r a'hmiyetke iye.

Su'wretlew wo'nerinin' su'wretlew tili si'pati'nda kompoziciya, si'zi'q, daq, ren', ko'lem tu'r, ken'islik, faktura tu'siniklari, belgili u'lken xudojnikler shi'g'armalari'ni'n' talqi'lawi' iyeleydi ha'm wolar ren'li su'wret, grafika mu'sinshilik, ko'rkem wo'ner tani'w tiykarlari' bo'limlari arqali' a'melge asi'ri'ladi'.

Su'wretlew wo'nerinin' su'wretlew qurallari' si'pati'nda ren'li su'wrette ren', boyaw, si'zi'q, ren' daqlari', ren'li ha'm jaqti'li'q kontrastlar, grafikada bolsa, si'zi'q shtrix, kontur, tu's, aq-qara daqlardan paydalani'ladi'. Ta'biyatta ha'rbir buyi'm ha'm zatlar wo'zinin' ren'ine iye. Bul ren'lerde jaqti'-sayalar ju'da' u'lken wori'n tutadi'.

Ren'li su'wret su'wretlew qurallari'

Ren' hawani'n' jag'dayi', ken'isliktegi jaylasi'wi' basqa ren' tu'slari ta'sirinde wo'zgeriwi mu'mkin. Barli'qti'n' haqi'yqi'y go'zzalli'q bayli'g'i' — ren' yesaplanadi'.

Xudojnik ha'r qi'yli' keshirmeni, ren'li sezim-tuyg'i'si', boyawlar birikpesi, ji'lli' ha'm suwi'q ren'ler uqsasli'g'i' arqali' su'wretleydi ha'm shi'g'armalari'nda shadli'q tuyg'i'si', arzi'w-u'mitler, qa'weterlik, qayg'i'-g'amli'q si'yaqli' insanli'q sezimlerden ashi'p beredi.

Ren'li su'wret shi'g'armasi'n jarati'wda ren' boyawlari' su'wretlew qurali' si'pati'nda qollani'ladi'. Xudojnikler ren'li su'wrette

Van Gog. «San-Maridagi dengiz»

wo'nerinin' su'wretlew qurali' si'pati'nda peyzaj, natyurmort janrlari'nda da sheberlik penen do'retiwshilik yetken.

Xudojnikler M. Nabiyevti'n' «Amir Temur portreti», R. Ahmedovti'n' «Jaz wo'nimleri» temasi'nda islegen shi'g'armalari'nda ren' boyawlari' wori'nli' qollani'lg'an.

R. Ahmedov. «Yoz ne'matlari»

M. Nabiyev. «Amir Temur portreti»

U. Tansiqboyev.
«Angren – Qo‘qon tog‘ yo‘li»

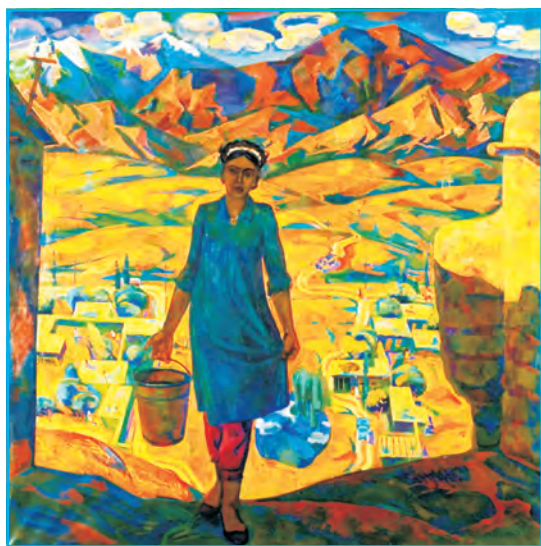
R. Choriyev. «Keksa»

Su'wretlew wo'nerinin' ren'li su'wret tu'rinin' tiykari' ren'ler yesaplanadi'. Ren'li su'wrette shi'g'armani'n' emocionalli'q ta'sir ku'shin asi'ri'w maqsetinde woni'n' mazmuni'n ha'm ma'nisinen kelip shi'qqan jag'dayda, ren'lerdin' ji'lli' ha'm suwi'q tu'rlerinen paydalani'ladi'.

Ji'lli' ha'm suwi'q gammadag'i' ren'ler ko'birek peyzaj janri'nda qollani'ladi'. Ku'nnin' bati'wi', ji'lli' ku'n, jaz, gu'z temalari' ji'lli' ren'lerde su'wretlense, qi's, qar ayazli' ku'n peyzajlari' suwi'q ren'lerde su'wretlenedi.

Peyzaj janri'nda U. Tansiqbayevti'n' «Angren – Qo'qon tog' yo'li» atli' shi'g'armasi'n mi'sal retinde keltiriw mu'mkin. Portret janri'nda xudojnik R. Choriyevti'n' «Keksa» portreti suwi'q ren'ler tiykari'nda islengen.

Ren'li su'wret ko'rkem wo'nerinin' ataqli' wa'killerinen Leonardo da Vinci, Rafael Santi, Rembrandt, Karl Bryullov, Anri Matiss, Albrect Dyurer, o'zbekistanli' ren'li su'wret ustalari'nan Ural Tansiqbayev, Abdulhaq Abdullayev, Rahim Ahmedov, Malik Nabiyeu, Razi' Choriyev, Jawlan Umarbekov, Bahadir Jalalov, Alisher Mirza-

Sh. Abdurashidov. «Guljahon»

I. Shishkin. «Ayoqli shimol»

yev, Akmal Ikramjanov, Akmal Nur ha'm basqa birqansha xudoj-
niklerdi ayti'w mu'mkin.

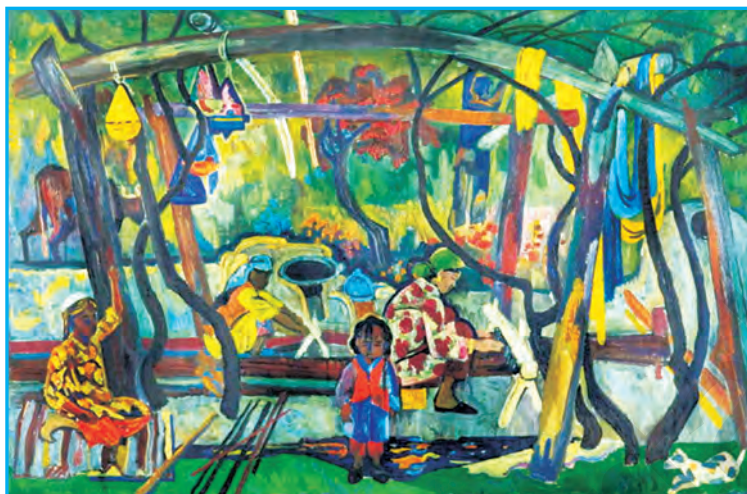
Ren'li su'wret shi'g'armalari'n jarati'wda si'zi'q ha'm ren'
daqlari' ha'm su'wretlew qurali' si'pati'nda paydalani'ladi'. Tu'sinikli
boli'wi' ushi'n bug'an tu'sinik berip wo'temiz. Si'zi'q — karti-
nada qandayda bir zatti'n' si'rtqi' ko'rinishin boyawlar menen

A. Kuindji. «Qayinzor»

A. Mo'minov. «Chorvoq kuylari»

A. Mirzayev. «Poshkurtli chevarlar»

su'wretlengen konturi' bolsa, daq bolsa, qandayda bir zatti'n' ren'li silueti, tu'sli su'wreti boli'p yesaplanadi'. I. Shishkinnin' «Ayozi shimol», Sh. Abdurashidovti'n' «Guljahon» atli' shi'g'armalari' solar qatari'na kiredi.

Ren'li su'wrette su'wretlew qurali' si'pati'nda ren'li ha'm jaqti'li'q kontrastlari'nan da paydalani'ladi'. Bunday process ataqli' xudojnik A. Kuindjinin' «Qayinzor» shi'g'armasi'nda daq keskin ashi'q ha'm toyg'i'n qatnaslar arqali' su'wretlengen. O'zbekistanli' xudojnikler shi'g'armalari'nda da bunday su'wretlew qurallari'nda islengen jumi'slardi' ko'riw mu'mkin, mi'sali', A. Muminovti'n' «Chorvoq kuylari», A. Mirzayevti'n' «Poshkurtli chevarlar» ha'm basqalar.

Grafikada su'wretlew qurallari'

Su'wretlew wo'nerinin' grafika tu'rinin' de wo'zine ta'n su'wretlew-ko'rsetiw qurallari' bar. Soni'n' ishinde, su'wretlew si'zi'q (shtrix) lardan duri's ha'm wori'nli' paydalani'wdi' talap yetedi. Wolar wo'zinin' tu'rlerine qaray tuwri', qi'ya, iymek, tolqi'n ta'rizli, aralas boladi'.

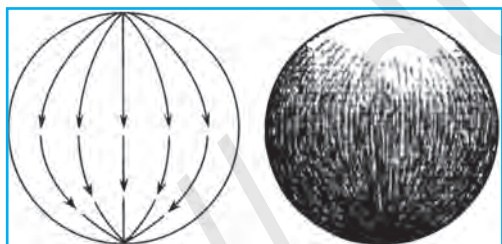
Qi'tay islew usi'li'

Shtrixlaw u'lgileri

Wolar su'wretlenip ati'rg'an buyi'mlardi'n' tu'ri, konstruktiv du'zilisine qarap qollani'ladi'. Mi'sali', shardi'n' jaqti'-saya bo'limin shtrixlaw qurali'nda woni'n' ko'lemin su'wretlewde iymek si'zi'q (shtrix) lardan paydalani'w usi'ni's yetiledi, yag'ni'y su'wrettin' tu'ri, ko'lemi ha'm obrazi'ni'n' wo'zgesheligin ashi'p beriw ushi'n shtrix tu'rleri ha'r tu'rli jerde ha'r qi'yli' qollani'ladi'.

Grafikali'q shi'g'armalardi'n' ta'sirliliginin' su'wretlew imkoniyatlari'n asi'ri'w maqsetinde qag'azda tush penen islew texnikasi'nan da paydalani'w mu'mkin. Su'wrette ko'rsetilgen

Shardi' shtrixlawda woqjay ta'rizli shtrixtan paydalani'w.

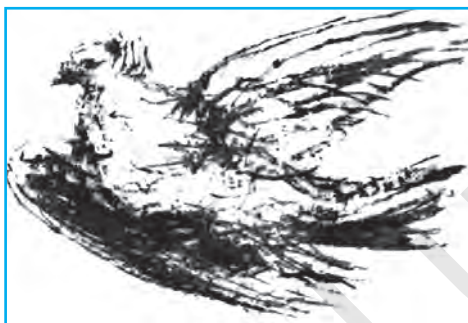
Shar ta'rizli zatlardi' shtrixlaw usi'li'

Shtrixlaw usi'li'

«An' awlap woti'rg'an pi'shi'q»
kompozitsiyasi'.

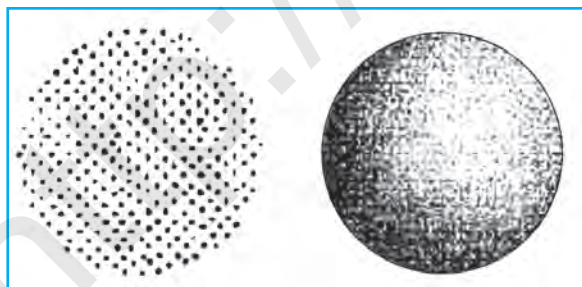
P. Pikasso. «Ti'ni'shli'q kepteri»

jumi'slarda sonday usi'l qollani'lg'an. Bul texnika qi'tayli' xudojnikler arasi'nda uluwmalasqan.

Grafika shi'g'armasi'n jarati'wda shtrixlardan su'wretlew qurali' si'pati'nda qollani'ladi'. Xudojnikler grafikada shtrixlawdi'n' ha'r tu'rli formalari'nan paydalani'ladi'. Bul shtrixlar xudojniktin' jumi's usi'li'n belgilep beredi. Mi'sali', Xudojnik ta'repinen «An' awlap

Qi'ya ta'rizli shtrixlaw tu'rleri

Shardi' noqatlar ja'rdeminde shtrixlaw

Iynelik noqatli'
shtrixlar menen su'wretlew

Terek. Tush

Naturmort. Qa'lem

Ko'rinis Flomaster

woti'rg'an pi'shi'q» kompozitsiyasi'n jarati'wda shtrixlar wori'nli' qollang'ani'n ko'riwimiz mu'mkin. Xudojnik Pablo Pikassoni'n' «Ti'ni'shli'q kepteri» atli' shi'g'armasi' da bug'an ayqi'n mi'sal bo-ladi'.

Grafika shi'g'armasi'n jarati'wda qi'ya shtrixlar su'wretlew qurali' si'pati'nda paydalani'ladi'. Bul qi'ya shtrixlar zatlardi'n' fakturasi'n, qanday materialli'g'i'n belgilep beredi. Mi'sali', kesilgen ag'ashti'n' su'wretin islewde shtrixlardan wori'nli' qollani'lg'ani'n ko'riwimiz mu'mkin.

L. Ibragimov. «Uzumzor»

M. Sodiqov. «Ovul»

Grafik shi'g'armalari'nda noqatlardan da su'wretlew-ko'rsetiw qurali' si'pati'nda paydalani'ladi'.

Su'wretlew wo'neri shi'g'armalari'ni'n' su'wretlew ta'sirin asi'ri'w maqsetinde ha'r tu'rli materiallardi' qollani'w mu'mkin. Mi'sali', su'wretler tush, qa'lem, flomasterde sheberlik penen su'wretlengen.

Grafika mazmuni' ha'm du'zilisi boyi'nsha ren'li su'wretke jaqi'n, bi-raq wo'zinin' wazi'ypasi' ha'm imkaniyatlari'na iye. Grafikani'n' ren'li su'wretten ayi'rmashi'li'g'i' sonda, tiykarg'i' su'wretlew usi'li' tek birdey tu'stegi su'wretler (yag'ni'y, si'zi'q, jaqti'-saya); wondag'i' ren'nin' worni' sali'sti'rmali' shegaralang'ani'nda boli'p tabi'ladi'.

Grafikali'q xudojnikler M. Kagarov, Q. Basharov, M. Sodikov, A. Bobrov, F. Qambarova, G'. Baymatov, G. Sultanovlardi'n' do'retpelerin sanap wo'tiw mu'mkin.

Su'wretlew wo'nerinin' su'wretlew qurallari' woni'n' tu'rlerine qarap ha'r tu'rli boladi'. Mi'sali', ren'li su'wrette tiykarg'i' qural si'pati'nda ren' a'hmiyetli rol woynasa, grafikada si'zi'q, aq-qara ren'ler kontrasti', mu'sinshilikte ko'lem, a'meliy ko'rkem-wo'nerinde bolsa ritm, simmetriya forma ha'm ren'nen tiykarg'i' su'wretlew qurali' si'pati'nda paydalani'ladi'. Wolardi'n' barli'g'i' ushi'n ta'n bolg'an tiykarg'i' qural bar. Bul kompoziciyasi' boli'p tabi'ladi'.

Kompoziciyada, yen' a'hmiyetlisi, shi'g'armani'n' kompoziciyali'q sheshimi, mazmunli'li'g'i', su'wretlew qurallari'nan duri's ha'm wori'nli' paydalani'wi' yesaplanadi'.

Mu'sinshilikte su'wretlew qurallari'

Mu'sinshilik shi'g'armasi'n jarati'wda tiykarg'i' su'wretlew qurali' si'pati'nda ko'lem, plastika, material, fakturadan paydalani'ladi'.

J. Umarbekov. «Bobur»

I. Jabborov. Amir Temur mu'sini.
Samarqand

J. Mirtojiyev. Shayi'r G'afur G'ulam
mu'sini. Tashkent

Mu'sinshilikte tiykarg'i' su'wretlew qurali' woni'n' ko'lemi boli'p yesaplanadi'. Wol ha'r ta'repten ko'rinedi. Mu'sinshilikte su'wretlenetug'i'n tiykarg'i' obyekt — adam. Wol insandag'i' qaharmanli'qti', go'zzali'qti'; ulli'li'qti' sa'wlelendiredi ha'm ma'n'gilestiredi. Mu'sinshi qanday materialda islewin woylang'an ideya ha'm obrazg'a say tu'rde tan'laydi': Bul jumi'sta tosattan bolmaydi', sebebi bir jumi's — ag'ashtan, yekinshisi — mramor tasan, u'shinshi — bronzadan islenedi.

Mi'sali', bronza materiali' ko'birek mayda bo'limler; ag'ash bol-sa, na'ziklik wo'zgesheligi, mramor—shi'n kewillilik, tas — obrazli' uluwmalasti'ri'p islew imkaniyati'n beredi. A'l'bette, shi'g'arma birden

materialda islenbeydi. Da'slep, mu'sinshi wo'zinin' pikirlerin qag'azda ani'qlaydi', keyin woni' i'laydan, plastilinnen yamasa gipsten isleydi. Wonnan keyin ideya tiykari'nda tayarlang'an eskizdi tan'lang'an qat-ti' materialdan islewe wo'tedi.

Monumental mu'sinler uzaqtan ko'riwge arnalg'an. Bul boyi'nsha respublikami'zdag'i' barli'q qalalarda ulli' ata-babalari'mi'zdi'n' mu'sinlerin ko'remiz.

O'zbekistanda ataqli' mu'sinshilik ko'rkem-wo'nerinin' sheber ustalari'nan, a'sirese, Abdumumin Baymatov, Ilham Jabbarov Jalaladdin (Ravshan) Mirtojiyev, Anvar Rahmatullayev ha'm basqa birqansha mu'sinshilerdin' shi'g'armalari' ko'pshilikdin' itibari'n wo'zine tartadi'.

Mu'sinshilik islew beriw usi'llari' ha'm de ta'biyatta belgili ko'lemge iye bolg'an detallar, formalar arqali' su'wretlenedi. Woni'n' «Ko'rkem mu'sinshilik» tu'ri de bar. Bul usi'l mu'sinshilikte bolatug'i'n plastika, dep ataladi'. Na'zik mu'sinshilik buyi'mlari' wo'zinin' ko'rkemligi, na'zikligi, kishi wo'lsheмлиgi menen aji'rali'p turadi'. Woni' qolg'a ali'p ko'riw mu'mkin.

A. Rahmatullayev, L. Ryabsev.
Ulug'bek mu'sini. Tashkent

J. Mirtojiyev. Jazi'wshi' Said Ahmad
ha'm Said Zunnunovalar mu'sini

A. Muxtarov. «Xo‘ja Nasriddin bozor kezadi»

B. Jalolov. «Chevar ayollar»

Na'zik mu'sinshilikte farfor, sopol, ag'ash metall ha'm taslardi'n' qi'mbat bahali' tu'rleri, pil su'yegi si'yaqli'lardan paydalani'ladi'.

Mu'sinshiliktin' ken' tarqalg'an tu'rlerinen biri — i'lay yamasa plastilin menen islew. Mu'sinshiler mu'sin maketin, xali'q a'meliy ko'rkem wo'neri ustalari' woyi'nshi'qlar ha'm mayda plastika tayarlawda usi' shiyki zatlardan paydalanadi'. O'zbekistanda ha'r tu'rli woyi'nshi'qlar isleytug'i'n xali'q ustalari' ha'm gu'lalshi'lar — U. Juraqulov, A. Muxtarov (Samarqand), U. Umarov, A. Hazratqulov, M. Narzullayev (G'ijduwan), B. Boisoov, R. Matshanov (Xorezm), K. Turobov, Y. Ziyamuhamedov, A. Rahmatov, M. Rahimov, R. Aripjanov, A. Numanov, T. Miraliyev, A. Aminov (Tashkent), T. Tillaxojayev, (Namangan), A. Xudaynazarov. (Kattaqorg'an), B. Xalilov (Denov), M. Ablaqulov. (Urgut), ag'a-inili Hojimirolar (Andijan), X. Rahimova (Buxara), Sh. Qalandarov (Xojeli)lar jaratqan shi'g'armalari' maqtawg'a i'layi'q.

A'meliy ko'rkem wo'nerde su'wretlew qurallari'

A'meliy ko'rkem wo'nerdin' su'wretlew qurallari' woni'n' wo'zgesheliklerine qarap ha'r turli boladi'. A'meliy ko'rkem wo'nerde ritm, simmetriya, forma ha'm ren'nen tiykarg'i' su'wretlew qurali' si'pati'nda paydalani'ladi'. Mi'sali', su'wretshilik wo'nerinde tiykarg'i' qural si'pati'nda ren' a'hmiyetli rol woynasa, ag'ash woymashi'li'g'i'nda ag'ash, mi'skerlikte sari' ha'm qi'zi'l mi's metall, gu'lalshi'li'qta i'lay, kesteshilikte jipek jipler, nag'i's sali'wda maqpal menen jipek jiplerden tiykarg'i' su'wretlew qurali' si'pati'nda paydalani'ladi'. Wolardi'n' barli'g'i' ushi'n ta'n bolg'an tiykarg'i' qural — bul kompoziciya. A'meliy nag'i's ko'rkem wo'neri ju'da' a'yyemgi zamanlarda payda boli'p, xali'q wo'nermentshiligi ta'rizinde rawajlandi'. A'meliy ko'rkem wo'ner jivopislik, gansh woymashi'li'q ha'm ko'rkem nag'i'slardi'n' basqa ko'rinislerinde ko'rinedi.

A'yyemnen ata-babalari'mi'z **jivopislik** (su'wretshilik) ko'rkem wo'neri menen shug'i'llani'p, dan'q taratqan.

Wo'zbek ustalari' tek u'y-ruwzi'ger buyi'mlari' menen sheklenip qoymay, al u'y-jay ha'm ja'ma'a't imaratlari'n diywal ha'm to'belerin de sheberlik benen bezegen.

Ko'rkem wo'nerdin' bul tu'rinde ha'rbir xali'q wo'zinshe do'retiwshilik yetedi. Mi'sali', rus a'meliy ko'rkem wo'nerinde tegislengen ag'ashqa usta wo'simlik formasi'ndag'i' nag'i's su'wretin tu'siredi, keyin wog'an arnawli' boyawlar beredi. Wol kepkenen son' boyawi' wo'ship ketpewi ushi'n u'stinen birneshe ret ti'ni'q lak jag'i'ladi'. Wo'zbek ustalari'ni'n' jumi's usi'li' basqasha. Eskiz tiykari'nda ag'ash ustasi' tayarlag'an ag'ash quti'shag'a jelim jag'i'ladi'. Shar tas qumli' qag'az benen tazalang'an materialg'a bronza ren' beriledi. Bronza u'stinen u'lgi tiykari'nda kompoziciya su'wreti tu'siriledi. Woni'n' u'stine qara boyaw jag'i'p, nag'i's islenedi. Nag'i'slar wo'ship ketpewi ushi'n birneshe ret taza lak jag'i'ladi'.

Sheber ustalardan A. Qasi'mjanov, Y. Raufov, T. Tuxtaxojayev, A. Baltayev, S. Narquziyev ha'm J. Hakimovlar ko'rkem wo'nerdin' bul tu'rinde na'tiyjeli miynet yetip, dan'qqa yerisken.

Sopol tabaq.
«Muzi'kantlar»

Simmetriyali'q
ko'rinistegi pal ha'rresi
su'wreti

A'meliy ko'rkem wo'ner tu'rlerinde simmetriya a'hmiyetli rol woynaydi'. Simmetriya ha'mme jerde qollani'li'p, woni' a'meliy ko'riw mu'mkin. Simmetriya so'zi — sonday uqsasli'q (lati'n. iden so'zinen ali'ng'an boli'p, soni'n' wo'zi, sonday ma'nislerin an'lata-di') degeni. Sonday wo'z ara bir-birine toli'q muwapi'qli'g'i'n ko'rsetedi. Mi'sali': gu'lal R. Muhammedjanovti'n' «Muzi'kashi'lar» shi'g'armasi' ha'm pal ha'rresi su'wretinde simmetriyani' ko'riw mu'mkin.

Formani'n' tegislikke sali'sti'rg'anda ten'dey qashi'qli'qta jaylasi'-wi' simmetriya worayi' dep ataladi'. Simmetriya worayi', ko'sheri yamasa tegisligi a'tirapi'nda aylandi'ri'lg'anda woni'n' simmetriyali'q elementleri, bir-birinin' worni'n toli'q iyeleydi. Simmetriyani'n' birneshe tu'rleri boli'p, wolardi'n' ishinde yen' a'piwayi'si' kerimmetriya boli'p yesaplanadi'. Simmetriyali'q kompoziciyasi'ni'n' ayri'qsha bir ko'rinisi nag'i'slar boladi'. Su'wretti ko'sher boylap biraz ji'li'sti'rsa, nag'i'sti'n' barli'q elementleri bir-birinin' u'stine tu'sedi. A'meliy nag'i's ko'rkem wo'nerinde bunday simmetriyani'n' yeki tu'ri ko'p tarqalg'an. Wolar lentali', saqi'yna ta'rizli' ha'm aylana (mi'sali', tarelka yernegi nag'i'si') nag'i'slar boladi'..

Nag'i's sali'wda simmetriyalar ko'p qollani'ladi'. Simmetriya — grekshe so'z boli'p, «symmtria» — wo'lshe'mles degen ma'nini bil-diredi. Simmetriya — qandayda bir zat, nag'i'si'ni'n' woray si'zi'g'i' (ko'sher si'zi'qqa)na yamasa tegislikke sali'sti'rg'anda ten'dey qashi'qli'qta jaylasi'wi', wo'z ara uqsasli'q.

Su'wretshilik wo'nerinde simmetriya tu'rleri bar. Aynada ko'ringen simmetriyani' ayna ta'rizli simmetriya delinedi. Ayna ta'rizli simmetriya a'meliy ko'rkem wo'nerde a'hmiyetli wori'n tutadi'. A'meliy ko'rkem wo'nerinde nag'i'slardi'n' ko'pshiligi ayna ta'rizli simmetriyag'a tiykarlani'p islenedi.

Ata-babalari'mi'z qoli' ha'm qa'lbi menen jarati'lg'an Samarqandti'n' Registan maydani'ndag'i' Sherdar medresesi u'lken bas yesigindagi nag'i's-simmetriyali'q halda go'zzal su'wretlengen. Sherdar medresesi u'lken bas yesigindagi nag'i'slardi'n' ha'rbir si'zi'g'i', formasi' ha'm ren'leri wo'zine ta'n si'rli' a'lemge iye. Di'qqat penen qaralsa, simmetriyali'q kompoziciya tu'rkimindagi

Samarqand. Sherdar medresesi u'lken bas yesigindagi nag'i'slar. XVII a'sir.

assimetriyali'q go'zzali'qti' ko'rip hikmetler g'a'ziynesi tabi'lg'anday boladi'.

U'lken bas yesigindegi ari'slan, quyash, kiyik insan kelbeti, ren', nag'i'slar simmetriyali'q jaylasqan bolsa da, ari'slan ta'rizli jolbari'sti'n' bir ta'repindegi bir ti'rnag'i'n su'wretlewde tu'sirip qaldi'ri'lg'an. Bul bolsa, insan turmi'si'ndag'i' qa'lewi menen imkaniyat ha'rqashan say kelmesligi, yag'ni'y «Bul du'nya, bir kem du'nya», yekenligine belgi yetilgen. Ayti'w kerek, ha'r bir insan wo'zin an'lap jasawi' kerekligi uqti'ri'ladi'.

A'meliy ko'rkem wo'nerde ritmnin' ko'rinisi ju'da' ha'r qi'yli'. Buni' su'wretshilik wo'nerinde (jivopiste) gansh woymashi'li'g'i'nda, ag'ash woymashi'li'g'i'nda ha'r tu'rli ko'rkem wo'ner shi'g'armalari'nda ushi'ratiw mu'mkin. Elementtin' a'ste-aqi'ri'n, belgili ta'rtipte wo'zgerip bari'wi', nag'i'slardi'n' quramalasi'wi'nda ko'rinedi.

Gansh woymashi'li'q — O'zbekistanda a'meliy ko'rkem wo'nerinin' yen' a'hmiyetli ha'm a'yyemgi tu'rlerinen biri. Gansh woymashi'li'q wo'nerinde Buxara ha'm Tashkent ustalari'ni'n' na'tijeli miynetleri maqtawg'a i'layi'q.

Da'slep diywallar woyma gu'lli pannolar menen nag'i'slani'p, zat qoyatug'i'n teksheler shetine nag'i'slar woyatug'i'n yedi. Teksheler bolsa, woymashi'li'q yamasa woyi'p sali'ng'an nag'i's qatlamlar menen islenip, bo'lmege nur ha'm hawa kirip turi'wi' ushi'n tereze ha'm yesik u'stinen san'laq qoyi'p, wog'an gansh ha'm ag'ashtan qorshaw wornati'latug'i'n yedi. Ha'zirde kandelyabr, lyustra, muzi'ka, potolok (to'belik) si'yaqli' arxitekturali'q detallari' ganshlardan tayarlanbaqta. Sonday-aq, ma'deniyat saraylari', klublar, teatr ha'm u'y-jay imaratlari'ni'n' ishki ha'm si'rtqi' bo'limin bezewde gansh woymashi'li'g'i'nan ken' paydalani'lmaqta.

Wo'zbek gansh woymashi'li'q wo'nerinin' a'jayi'p u'lgisin Buxara jan'i'ndag'i' Sitorayi' Mahi Xosadag'i' «Aq u'y» de, Tashkenttegi Nawayi' atli' u'lken opera ha'm balet teatri'nda ko'riwimiz mu'mkin. Ko'rkem wo'nerdin' bul a'jayi'p ha'm quramali' tu'rinde usta Shirin Muradov, Tashpolat Arslanqulov

si'yaqli' ustalar dan'q taratqan. A'meliy ko'rkem wo'nerdin' ag'ash woymashi'li'g'i' tu'ri a'yyemnen boli'p, wo'zinin' bay da'stu'rlerine iye. Ag'ash woymashi'li'g'i' shi'g'armalari' yesik, ayna, quti', xantaxta, kitap teksheleri, quti'shalar, qand-don, su'tinler, woyi'nshi'qlarda wo'z ko'rinisin tapqan.

O'zbekistanni'n' xali'q a'meliy ko'rkem wo'nerinde **ag'ash woymashi'li'g'i'** salmaqli' wori'n iyeleydi. Bul boyi'nsha Xiywa ustalari'ni'n' jumi'slari' maqtawg'a i'layi'q. Wolardi'n' shi'g'armalari' wo'simlik formasi'ndag'i' elementlerdin' ko'pligi ha'm do'n'kili islengenligi menen aji'rali'p turadi'. Tashkent ustalari' bolsa, ko'birek «girix» usi'li'nda geometriyali'q ornamentler jaratpaqta.

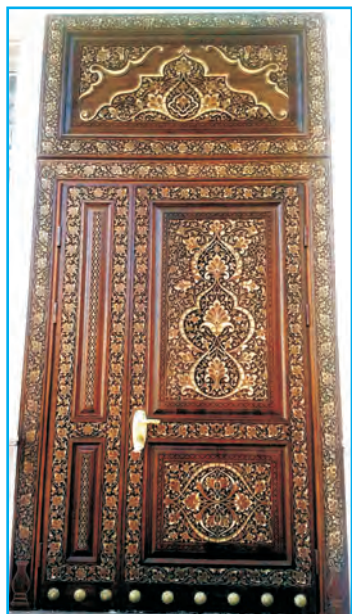
Ag'ash woymashi'li'g'i' ko'rkem wo'nerinde muzi'ka a'sbaplari'n nag'i'slaw da ayri'qsha wori'n iyeleydi. Duwtar, tanbur, tar ha'm chang a'sbaplari'na su'yek sa'deplerden tag'i'p islengen suli'w nag'i'slar adamdi' tan' qaldi'radi'. Bul ko'rkem wo'neri ha'zirgi waqi'tta Tashkentte ken' rawajlang'an.

Quti'sha

Pyupitr (kitap qoyg'i'sh)

Ag'ash yesik

Ag'ash woymashi'li'g'i'nda ritm ani'qli'q, go'zzalli'q ha'm qi'zi'qti'ri'wg'a ja'rdem beredi. Woymashi'li'q ustasi' bul ni'zamshi'li'qqa tiykarlani'p, belgili bilim ha'm ta'jiriybelerden paydalani'p, wo'zinin' kompoziciyasi'n jaratadi'. Jan'a nag'i'stag'i' ritm xarakterin ani'qlawda usta wo'z sezim-tuyg'i'si'na da su'yenedi.

Kompoziciyadag'i' ta'kirarlani'w ritm nag'i's kompoziciyasi'ndag'i' bir pu'tinliktin' quramli'q bo'limin birneshe ma'rte da'wirlik ta'kirarlani'wlar boli'p tabi'ladi'. Ritmnin' ha'r tu'rliligi ha'r tu'rli sharayatta elementlerdin' formasi' ha'm arasi'ndag'i' arali'qti'n u'lkenligine baylani'sli'.

Da'wirlik ta'kirarlani'wdi'n u'sh ko'ri-nisi bar: a'piwayi' ta'kirarlani'w, qurama-li' ta'kirarlani'w, ju'da' quramalasqan ta'kirarlani'w. A'piwayi' ta'kirarlani'w bir element ta'kirarlani'wi'nan payda boladi'.

Quramali' ta'kirarlani'w yeki ha'r qi'yli' elementlerdin' belgili ta'rtpite ta'kirarlani'wi'ni'nan payda boladi'.

Ju'da' quramalasqan ta'kirarlani'w birneshe elementlerdin' belgili ta'rtpite ta'kirarlani'wi'nan payda boladi'.

Ha'r u'sh tu'rdegi ritmdi kompoziciya si'zi'wda sonday isle-tiw kerek, elementler wo'z ara baylani'sqan boli'wi' ha'm wolar arasi'nda ni'zamshi'li'q barli'g'i' sezilip turi'wi' kerek. Bolmasa, si'zi'lg'an nag'i's kompoziciyada tosattan, ta'rtpisizlik payda boladi'. Kompoziciyada ritm bolsa, wol ju'da' qi'zi'qli' ko'rinedi. Buni' ko'rkem wo'ner shi'g'armalari'nda ko'riw mu'mkin.

Woymashi'li'q ko'rkem wo'nerinin' a'jayi'p tu'rlerinen biri — bul **mi'skerlik**. Wo'zbek mi'skerligi ko'rkem wo'neri ju'da' a'yyemnen dan'q tarati'p kelgen. Sari' ha'm qi'zi'l mi'stan islengen ha'r tu'rli

xojali'q ha'm u'y-ruwzi'ger buyi'mlari' ju'da' na'zik formalar menen bezeledi.

Bezolgen mi's a'sbaplar Buxara, Qoqan, Samarqand, Qarshi' ha'm Xiywa qalalari'nda ko'birek islenedi. Mi'skerlik boyi'nsha bul qala ustalari'ni'n' wo'zine ta'n islew usi'l-lari' bar. Tabaq, podnos, chay i'di's, gu'ze ha'm mi's qumanlar mi'skerlikte yen' ko'p tarqalg'an buyi'mlar.

Wo'zbek xalqi' a'meliy ko'rkem wo'ner-din' tu'rleri ishinde tag'i'nshaq ko'rkem wo'neri bolg'an zergerlik ayri'qsha wori'n iyeleydi. Zergerlik buyi'mlari'n islew ju'da' na'zik jumi's. Gu'mis, alti'n, mi's tiykarg'i' shiyki zat yesaplanadi'.

Wo'zbek zergerligi ju'da' a'yyemgi tariyxqa iye. Erami'zg'a shekem bolg'an I a'sirden baslap Ayritom, Afraciab, Dalvarzintepa, Xol-chayon, Balali'qto'bede mu'sinler, diywal nag'i'slari', arqali' zergerlik ko'rkem wo'neri rawajlani'p ati'rg'anli'g'i'n ko'riw mu'mkin. Mi'sali', Xorezmde shiysheden islengen ari'slan ha'm qurbaqa tu'rindegi monshaqlar tabi'lg'an.

Mi's i'di'slar

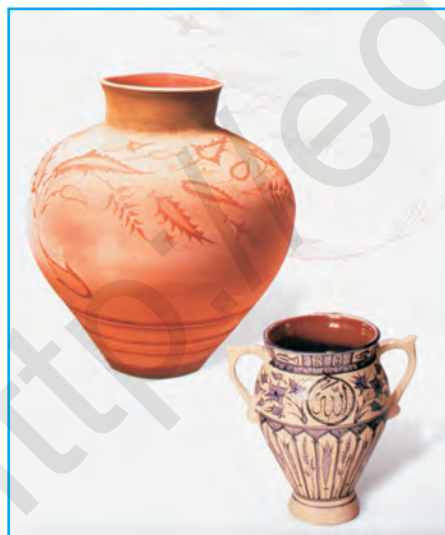
Zergerlik buyi'mlari'

XIII — XIV a'sirlarga shekem zergerlik buyi'mlari'nda ko'pshiliginde hayvanlar su'wretlengen bolsa, keyinnen bolsa, arab jaziw'larini kompoziciyaga kirip, wo'zine ta'n ko'rinis berdi. XVIII a'sirde birinshi ma'rte alti'n ten'geler islep shi'g'ari'la basladi'. Zergerlik buyi'mlari' alti'nnan, gu'misten ha'm basqa materiallardan islengen.

XIX — XX a'sir baslari'nda Wortaziyada ko'rkem wo'nermentshilik rawajlandi'. Ko'plegen qalalarda usta zergerler boli'p, wolar arnawli' ma'ha'lle-ma'ha'lle boli'p jasag'an. Soni'n' ushi'n zerger zergeren ma'ha'lle dep ju'rgizilgen.

Birinshi da'rejeli taslar — almaz, sapfir, izumurd (gawhar), merwert, aleksandrit, alti'n, platina, hinji (jemchug). Yekinshi da'rejeli taslar — akvamarin, topaz, vorobevit, qi'zi'l turmalin, sirkon. Ushinshi da'rejeli taslar — nefrit, feruza, kordierit, gagat, malaxit, xrustal ha'm basqalar.

Zergerlikte i'lay woshaq, teri, ju'da' shi'damli' i'laylar, kepsar, naysha, temir qi'sqi'shlar, sho'kkishlar, metall taxta, keskish a'sbaplar, shartas, qa'lipler, qayshi'lar qollani'ladi'. Ta'biyiy i'laydan ha'r tu'rli i'di'slar islep, wolarga ren' beriw — bul a'meliy ko'rkem wo'nerdin' **gu'lalshi'li'q** tu'rine tiyisli. Wol ju'da' a'yyem zamannan rawajlang'an. Gu'lalshi'li'q

Ko'rkem gu'lalshi'li'q

ko'rkem wo'nerine sopol ha'm farfor i'di'slar, sonday-aq, i'laydan islengen woyi'nshi'qlar kiredi.

Wo'zbek gu'lalshi'li'q buyi'mlari'ni'n' bezew kompoziciyalari' wo'simlik formasi' ha'm geometriyali'q elementlarga bayli'g'i', ha'r qi'yli'li'g'i', boyawlar gammasi'ni'n' aniqli'g'i' menen aji'rali'p turadi'. Wolarda feruza ren' baxit keltiriwshi belgi si'pati'nda ko'p qollani'ladi'.

Gu'lalshi'li'q O'zbekistan arxitekturasi'nda da ken' qollani'lg'an. Medrese, meshit, ka'rgan saray,

hammomlardi'n' (monshalardi'n') u'lken bas yesiklerinde, bo'lme ishlerindeki diywal nag'i'slari'nda gu'lalshi'li'q ko'rkem wo'nerinin' u'lgileri wo'z ko'rinisin tapqan. Ha'zirde gu'lalshi'li'qtan ja'ma'a't, turaq jay imaratlari'n bezetiwdе ken' qollani'lmaqta.

O'zbekistan gu'lalshi'li'q ko'rkem wo'nerin rawajlandi'ri'wda gu'lalshi'lardan U.Juraqulov, M.Rahimov, U.Usmenov, I. Nazrullayev, A.Rahimov ha'm basqa bir qatar ustalar wo'zlerinin' salmaqli' u'leslerin qospaqta.

Taqi'yalar

A'meliy ko'rkem wo'nerdin' ken' tarqalg'an ha'm yen' uluwmalig' tu'ri **kesteshilik** boli'p, wol a'yyemgi da'stu'rlerge iye. Wo'zbek kesteshili-ginde gu'lda'ste, majnu'ntal, quyash, geyde terek shaqalari'na qong'an quslar, haywan ha'm adam su'wretlerin de ushi'ratami'z.

O'zbekistanni'n' yen' a'yyemgi ma'deniyat woraylari' yesaplang'an Buxara ha'm Samarqand syuzaneleri wo'zinin' ayqi'n ren'i, formalari'ni'n' ha'r tu'rli'ligi ha'm ju'da' na'zik tigiliwi menen aji'raladi'. Shahrisabzli hayallar tikken kesteshilik buyi'mlari' bolsa, ko'birek gilemdi yesletedi.

Wo'zbek kesteshiliginde taqi'ya ayri'qsha wori'n iyeleydi. Shahrisabzdi'n' gilem taqi'yasi', Buxarani'n' zer taqi'yasi', Ferg'anani'n' chust taqi'yasi', nag'i'sli' taqi'ya, maqpal ha'm basqa taqi'yalar Worta Aziya xali'qlari' arasi'nda ken' tarqalg'an. Taqi'ya u'lgileri ishinde yen' belgili chust taqi'yalari' boli'p tabi'ladi'. Qara atlas (yamasa satin) u'stine jipek penen tigilgen badam gu'lli (yamasa buri'sh), jiyekke tu'sirilgen gu'ller taqi'yag'a suliwli'q bag'i'shlaydi'.

Kesteshilik ko'rkem wo'nerindeki belbew, qol woramal, sandalpech ha'm ha'r tu'rli dorbalarda ko'rkem bezeledi.

Nag'i's tigiwshilik

Wo'zbek kesteshiliginin' da'stu'rleri ha'zirgi ku'nde de dawam yettirilip, tabi'sli' rawajlanbaqta. Keyinnen kes-teshilik ko'rkem wo'nerinde adam-lar portretin sa'wlelendiriw de payda boldi'.

Worta Aziya xali'qlari' a'yyemnen wo'zlerinin' **nag'i's toqi'wshi'li'q** ko'rkem wo'neri menen maqtanadi'. Nag'i's tigiwshilikte tiykarg'i' mate-rial si'pati'nda jipek jipler ha'm maq-paldan paydalani'ladi'. Ustalar zer tigiwdin' yeki tu'rin qollanadi'. Birin-shisi, fondi' zer menen tigip tolti'ri'w ha'm yekinshisi — nag'i'slardi' zer menen tigip tolti'ri'w. Sheberler or-namental ha'm syujetli kompoziciya-

larda, ko'pshiliginde, wo'simliklerdi su'wretleydi: gu'ller, japi'raqlar, badam tu'pleri, paxta usi'lar qatari'na kiredi. Keyingi waqi'tlarda nag'i's toqi'wshi'li'q buyi'mlari'nda janli' na'rseler su'wretlenetug'i'n boldi'. A'yyemnnen nag'i's toqi'wshi'li'q Buxara ha'm Samarqand qalalari'nda ken' rawajlang'an. Son'g'i' da'wirde nag'i's tigiwshi ustalari'ni'n' sharayatlari' jaqsi'lani'wi' na'tiyjesinde, jumi'slari' do'retiwshilik bag'dar aldi'. Na'tiyjede ha'r qi'yli' sawg'a ha'm uluwma nag'i's tigiw buyi'mlari' jarati'la basladi'. Ha'zirgi ku'nde nag'i's tigiwshilik buyi'mlari' Buxaradag'i' arnawli' nag'i's tigiwshilik fabrikasi'nda ko'plep islep shi'g'ari'lmaqta.

Dizayn ko'rkem wo'nerinin' su'wretlew qurallari'

Tilimizde «dizayn» atamasi' payda bolg'ani'na ko'p bolg'an joq. Dizayn — Inglis tilinen ali'ng'an so'z boli'p, si'zi'lma, su'wret, joybar ma'nislerin an'latadi'. Dizayn — islew, woylap tabi'w tu'siniklerin; dizayner — xudojnik, konstruktor; dizayn — formasi' — buyi'mni'n' si'rtqi' tu'ri ma'nislerin bildiredi.

Ataqli' italyali' arxitektor ha'm dizayner D. Ponti, dizaynnin' maqseti go'zzal tu'rler, qolay ha'm suliw buyi'mlar islewden ibarat, dep yesaplaydi'.

Dizayn ko'rkem wo'neri u'sh tu'rge, yag'ni'y: arxitekturali'q dizayni (interyer, eksteryer, landshaft), sanaat dizayni (awi'r ha'm jen'il sanaat), baspa dizayni (jurnal, gazeta, kitap, qutli'qlawlar) boli'p bo'linedi.

Mebel

Maketler

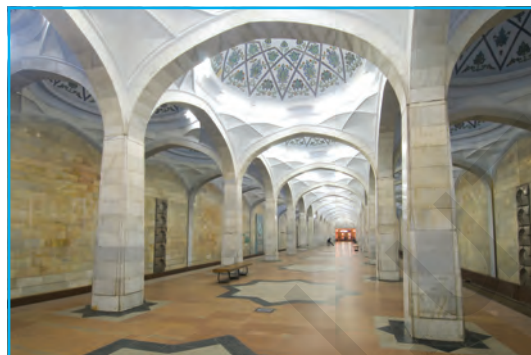
Balalar woyi'ni' kompleksi

Interyer u'skeneleri

Lipaslar dizayni

Metropolitan

Eskalator

Dizayn ko'rkemlik jaqdan joybarlawdi'n' tiykarg'i' wazi'ypalari'na ni'shanli'q belgileri, qadaqlaw quti'lari', yestelik buyi'mlari', ha'r tu'rli kostyumlar, reklamalar, mebel, ko'rsetiw a'sbaplari', balalar woyi'ni' kompleksi, interyer ha'm eksteryerdin' ko'rkem eskiz ha'm maketlerin tayarlaw kiredi. Ma'selen, «buyi'mlar dizayni», «avtomobiller dizayni», «lipaslar dizayni» ha'm basqalar.

Dizaynler metro ba'ndirgileri arxitekturasi'n, vagonlari'n, jazi'wlardi'n' u'lken-kishiligin, eskalatorlardi'n' tu'rin sheshedi. Na'tiyjede, O'zbekistan metrosi' ha'm woni'n' qolay vagonlari', stanciyalari'ni'n' jaqti' ha'm suliw bezelgen zallari' qa'liplesti.

Bug'ingi ku'nde turmi'si'mi'zdi'n' heshbir tarawi'n, soni'n' ishinde, bilimlendiriw sistemasi'n ha'm xabar texnologiyalari' ha'm

Ko'rkem joybarlaw

Avtomobil dizayni

de woni'n' tiykari' bolg'an kompyuterlerisiz ko'z aldi'mi'zg'a keltirip bolmaydi'.

Texnika bag'dari'ndag'i' ha'r tu'rli dizaynerlik ko'rkem wo'nerinin' u'lgilerin ko'riwimiz mu'mkin. Quyashli' O'zbekistanda dizayn ha'm wo'zinin' jergilikli belgileri menen aji'raladi'. Mi'sali', Andijandag'i' Asaka avtomobil zavodi'ni'n' konstruktorli'q byurosi' wo'zinin' jetekshi dizaynerlerinin' ku'shi menen avtomobildin' birneshe modellerin jaratti'.

Ha'zirgi ku'nde «GM O'zbekiston» qospa ka'rxanasi'nda belgili «Chevrolet» markasi' tiykari'nda «Malibu», «Captiva», «Lasetti», «Cobalt», «Nexia», «Spark», «Damas» markasi'ndag'i' avtomobiller islep shi'g'ari'lmaqta.

Dizayn ko'rkem wo'nerinin' tu'rlerinen biri — bul ko'rkem konstrukciyalaw. Bunda woqi'wshi'lar ha'r qi'yli' ko'riniske iye bolg'an quti'larg'a ko'rkem bezew berip, woni' u'skeneleydi, soni'n' menen birge, bayramlarg'a bag'i'shlang'an otkritkalar, ha'r tu'rli tu'rdegi sawg'a-sa'lem ushi'n quti'shalar tayarlaydi'.

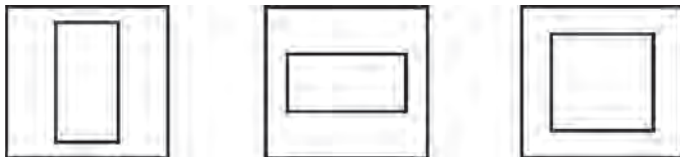
Su'wretlew ha'm a'meliy ko'rkem wo'nerdin' tu'rleri boyi'nsha su'wretlew qurallari' haqqi'nda teoriyali'q mag'luwmatqa iye boldi'q. Wolardi'n' barli'q tu'rleri ushi'n ta'n bolg'an tiykarg'i' qural — bul kompoziciya.

Kompoziciyada, yen' a'hmiyetlisi, shi'g'armani'n' kompoziciyali'q sheshimi, mazmuni', su'wretlew qurallari'nan duri's ha'm wori'nli' paydalani'wi' boli'p yesaplanadi'.

Kompoziciya du'ziwde su'wretlew qurallari'

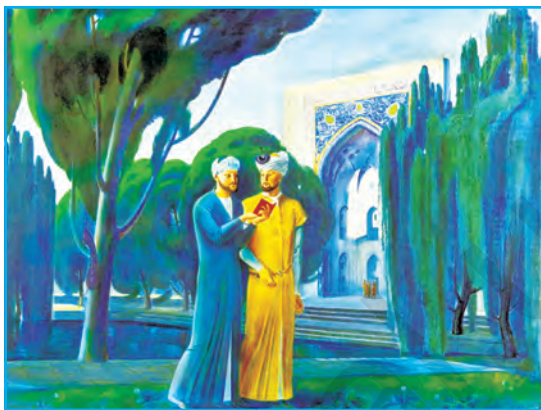
Kompoziciya du'ziwden maqset — temag'a muwapi'q keletug'i'n elemetlerdi tan'lap ali'p, wolardi'n' bo'limleri worni'n almasti'ri'w, yag'ni'y detallar kirgiziw arqali' original mazmundag'i' su'wretlewshi do'retiwshilik jumi'slardi' wori'nlawdan ibarat.

Kompoziciyani'n' tiykarg'i' qurallari', tu'sinikleri ha'm wolardi'n' su'wretleniwi haqqi'nda toli'q mag'luwmat ali'nadi'. Mi'sali', kompoziciya qurallari'nan biri — format yesaplanadi', woni'n' u'sh ko'rinisi bar: tegis (jati'q) jag'dayi' (gorizontal), tik jag'dayi' (vertikal) ha'm kvadrat formasi'nda boladi'.

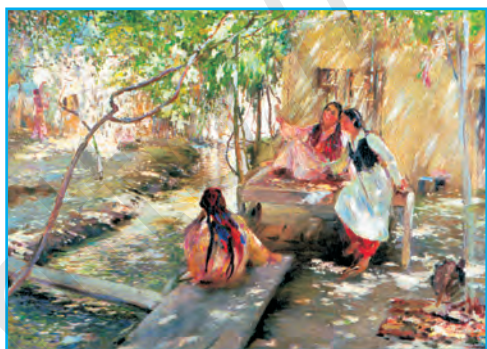
R. Ahmedov. «Anorlar»

S. Abdullayev. «Navoiy va Husayn Boyqaro»

N. Oripova. «Bahor»

P. Benkov. «Dugonalar»

G. Abdurahmonov. «Sijjakda kuz»

Y. Salpingidi. «Xumson»

Xudojniklerdin' ha'r tu'rli jag'daydag'i' formatta su'wretlengen shi'g'armalari', mi'sali', R. Ahmedovti'n' «Anorlar», S. Abdullayevti'n' «Nawayi' ha'm Xusayn bayqara», N. Oripovti'n' «Bahor», A. Kuindjinin' «Qayinzorda» kompozitsiyasi'ni'n' su'wretlew qurali' talqi'lawi'na mi'sal bola aladi'.

Kompozitsiya qurallari'nan birine ma'kan tu'sinigi kiredi, wolar ko'p planli' ha'm bir planli' ko'riniste boladi':

Qurallardan ja'ne biri, kompoziciya worayi' — sa'ykeslik, dinamika ha'm statika, ren', jaqti', saya, kontrast, ritm dekorativlik ha'm pu'tinlik si'yaqli' tu'siniklerin wo'z ishine aladi'.

O'zbekistan xudojnikleri do'retiwshiliginde barli'q kompoziciya su'wretlew qurallari'n baqlawi'mi'z mu'mkin.

Estetikali'q woylap tabi'wlardi' Mikelanjelo, Tician, Rembrandt, T. Yablonskaya, A. Savrasovti'n' wo'lmeytug'i'n shi'g'armalari'nda kompoziciyani'n du'ziliwin ko'rkem qurallar ja'rdeminde ko'rsetilgenin ko'riw mu'mkin.

1. Su'wretlew wo'nerinin' qanday su'wretlew qurallari'n bilesiz?
2. Su'wretlew wo'nerinin' su'wretlew tili haqqi'nda ayti'p berin'.
3. Ren'li su'wret tu'rinin' tiykarg'i' su'wretlew qurallari'na neler kiredi?
4. Grafikada wo'zine ta'n su'wretlew-ko'rsetiw qurallari'n mi'sallar menen tu'sindirip berin'.
5. Mu'sinshilikte ko'lem qural si'pati'nda qanday a'hmiyetke iye?
6. A'meliy ko'rkem wo'nerinin' su'wretlew qurallari' haqqi'nda nelerdi bilesiz?

Tapsi'rma: Su'wretlew wo'nerine tiyisli materiallardi' ji'ynawdi' dawam yettiriw. Jasaytug'i'n jerindegi ko'rkem wo'ner shi'g'armalari' (grafika, ren'li su'wret, mu'sin, a'meliy ko'rkem wo'ner shi'g'armalari'n) baqlaw ha'm wolardi'n ko'rkem obrazi'n talqi'law.

2, 3-sabaqlar. QA'LEMDE HA'R TU'RLI SI'ZI'Q (SHTRIX) LAR JA'RDEMINDE SU'WRETLEW OBRAZLARI'N JARATI'W

Su'wretlew wo'neri tu'rlerinin' tiykari' qa'lemli su'wret yesaplanadi'. XVIII a'sirden baslap «Qa'lemsu'wret» tu'sinigi si'zi'qlar ja'rdeminde obraz jarati'w si'pati'nda su'wretti belgilewshi termin boli'p yesaplanadi' ha'm barli'q su'wretlew wo'neri tu'rlerindegi zat (buyi'm)ti'n' formasi', wo'lishemi du'zilisi ha'm xarakterin belgilep beriwshi a'hmiyetli wo'zgeshelikleri menen ko'rinedi. Qa'lem su'wret wo'zgesheliklerin teren'irek u'yreniw ushi'n su'wretlew sha'rtli tu'rde birneshe tu'rlerge bo'linedi.

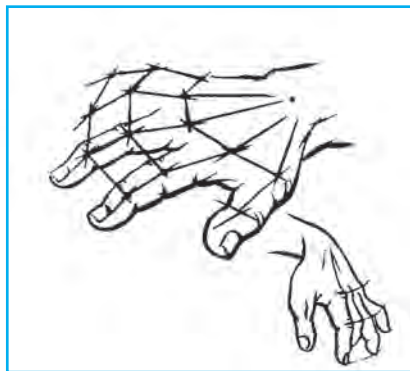
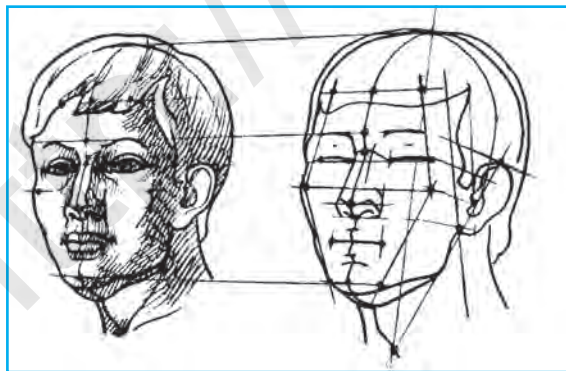
Su'wretlew wo'nerin de noqat, si'zi'q ha'm shtrix yen' tiykarg'i' wazi'ypani' wori'nlaydi'. Wolarsi'z heshqanday su'wretti su'wretlep bolmaydi', sol sebepli wolardi'n' a'meliy wori'nlani'wi'n wo'z aldi'na ko'rip shi'g'ami'z.

Noqat. Qag'az betinde su'wretlenip ati'rg'an si'zi'q noqatlardan ibarat. Yegerde bir noqat qara daq si'pati'nda qabi'llansa, yeki noqat arasi'ni'n' tutasti'ri'li'wi' na'tiyjesinde si'zi'q yaki qandayda bir buyi'mni'n' qi'ri' payda boladi'. Tegisliktegi birneshe noqatlardi' bir-biri menen tutasti'rsaq, qanday da bir buyi'mni'n' uluwma formasi' payda boladi'.

Su'wretlew wo'nerinde, a'sirese, qa'lem su'wrette qollani'latug'i'n noqatlar tayani'sh noqat delinedi. Usi' tayani'sh noqatlar arqali' buyi'm formasi'ni'n' konstruktiv du'zilisi payda boladi'.

Mi'sali', su'wrettegi adam basi'ni'n' tayani'sh noqatlari' konstruktiv quri'li'si'nda tiykarg'i' worni'ndali'g'i' ko'rsetilgen: iyegi, muri'n, qas wortasi' ha'm man'lay noqatlari' uluwma basti'n' profil si'zi'g'i'n su'wretlep, konstrukciyasi'n quri'wda u'lken ja'rdem beredi. Baslani'wi'nda bunday tayani'sh noqatlar ko'plep isletiledi. Mi'sali', yeki jambas su'yeginin' tayani'sh noqatlari' menen iyeginin' noqatlari' uluwma ju'zinin' aldi'ng'i' ta'repi tegisligin payda yetedi.

Tayani'sh noqatlar, soni'n' menen bir qatarda, qaralama si'zi'qlar su'wretlewde de ko'p qollani'ladi' ha'm de si'zi'qli' su'wretlewdi'n baslang'i'sh tiykari' boli'p yesaplanadi'.

P. Pikasso. «Pero»

A. Matiss. «Ayol portreti»

Si'ziqli' su'wret. Si'zi'q ha'rbir buyi'mni'n' forma shegarasi'n belgilep, woni'n' worayli'q ko'sherleri menen ja'rdemshi si'zi'qlari'nda da boladi'.

Si'zi'qlardag'i' noqat ha'reketsiz, noqat-tan si'zi'qlarg'a tutasti'ri'lg'anda bolsa, sul'i'w iyiliwshen' belgili bir mazmunli' forma payda boladi'. Si'zi'qlar ayi'ri'm jerde ju-wan geyde jin'ishke, ha'tteki biliner-bilinbes-te boladi' ha'm ani'q plastik iyiliwshen' izler payda yetedi.

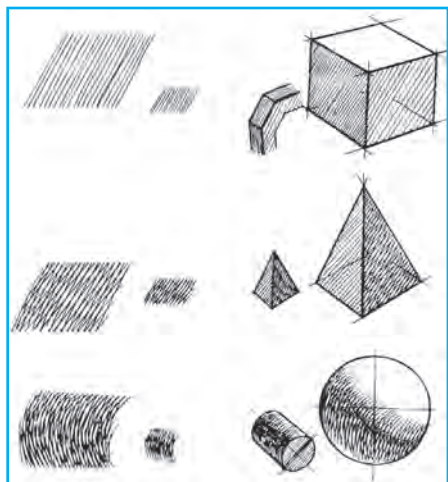
Su'wret sali'wda su'wretlewdin' tiykarg'i' yeki tu'ri bar.

Si'ziqli' su'wretlew. Ha'rbir da'wirde si'ziqli' su'wretlewdin' sheber ustalari' bolg'an. Mi'sali', Leonardo da Vinchi, Rafael Santi, Renato Guttuzo, Pablo Pikasso ha'm basqalar usi'lar qatari'na kiredi.

Wolar si'ziqli' su'wretlew arqali' insnlardi'n' ishki du'nyasi'n, filosofiyali'q pikirin talqi'lag'an.

*R.Ahmedov.
«Nigora portreti»*

Shtrix tu'rleri

Ulli' xudojnik Pikassoni'n' «Pero» shi'g'armasi' si'zi'qli' su'wretlewde mi'sal boladi'. Xudojnik joqari' dinamikali'q ha'reketti, plastik iyilishen'lik, adamlardi'n' ishki ruwx'i'y keshirmelerin sheberlik penen ko'rsetken.

Tu'sli su'wretlew. Yen' tiykarg'i'si' si'zi'qli' su'wretlew. Sebebi tu'sli su'wretlew (shtrixlaw ja'rdeminde wori'nlanadi') si'zi'qli' su'wretten keyin wori'nlanadi'.

Shtrix. Shtrix penen si'zi'q arasi'nda pari'q bar. Si'zi'q joqari'da ayti'lg'anday, qanday da bir buyi'm-

ni'n' shegarasi'n jaratsa, shtrix usi' buyi'mni'n' jaqti'-sayalari'ni'n' ashi'q-toyg'i'nli'g'i'n ko'rsetip, woni'n' ko'lemin ayqi'n su'wretleydi. Shtrix ko'p qi'rli' uluwma si'zi'qlardi'n' ji'yi'ndisi' boli'p, wolardi'n' bag'darlani'p su'wretleniwi buyi'mni'n' formasi'na ha'm u'lken-kishiligine baylani'sli'.

Sol sebepli shtrixlaw buyi'm formasi'na qarap qollani'ladi'. Shtrixlawdi'n' birneshe tu'rleri bar, wolar to'mendegiler: bir bag'dardag'i' tuwri' shtrixlar, tegis (jati'q) shtrixlar, do'n'gelek formadag'i' shtrixlar ha'm basqalar. Bulardan — tegis (jati'q) shtrixlar ko'birek qollani'ladi'.

Shtrixlardi'n' ken'likti, teren'likti su'wretlewde de wo'z worni' bar. Aldi'ng'i' qatarda jaylasqan shtrixlar ani'q ko'rsetilse, ali'stag'i' si'zi'qlar uzaqlasqan sayi'n bir-biri menen tutasi'p, ken'isliktegi ken'likti su'wretleydi. Bul jag'day ko'birek su'wretlewshinin' ta'jiriyesi yamasa sheberligine baylani'sli': Shtrix si'zi'qlar arali'g'i' bir-birine jaqi'n jaylasti'ri'ladi'. Kishi ko'lemdegi su'wretler yamasa su'wretlenip ati'rg'an buyi'mni'n' mayda bo'limleri qi'sqasha shtrixlar menen islenedi. Mi'sali', xudojnik A. Abullayev adam basi'n su'wretlewde qi'sqasha shtrixlardan paydalang'an.

Uzi'ni'raq shtrixlar ko'birek u'lken ko'lemli su'wretti, tegisliklerdi, sayalardi' yamasa qaralama su'wretlerdi sali'wda qollani'ladi': Su'wrette tu's shtrixlar ji'yi'ndi'si' menen ko'rsetiledi. Buyi'm tu'ri, woni'n' fakturasi' shtrixlar ja'rdeminde ko'rsetilip, wazi'ypani' tamamlaw waqti'nda tiykarg'i' wori'ndi' iyeleydi.

Ayi'ri'm buyi'mlar sa'wlesi ha'm si'rtqi' ko'rinisi arqali' xarakterli. Soni'n' ushi'n bunday ko'rinislerdi su'wretlewde ayi'ri'm jag'dayda tu'sli su'wrettin' a'piwayi' tu'ri tan'lanadi', bul bolsa, siluet dep ataladi' yag'ni'y birdey tegis tu's penen qaplani'p, si'rtqi' ko'rinisi si'zi'q arqali' wori'nlanadi'.

Qa'lemde ha'r tu'rli si'zi'q (shtrix)lar ja'rdeminde su'wretlew obrazlari'n jarati'w basqa janrlar qatari'nda, natyurmort islewde de qollani'ladi'. «Natyurmort» (nature morte) francuzsha so'z boli'p, «jansi'z ta'biyat» dengen ma'nini an'latadi' ha'm wonda miynet qurallari', pali'z ha'm miyweler, gu'ller, qus ha'm mayda haywanlar su'wretlenedi, yag'ni'y natyurmort ko'rkem wo'nerinde insanni'n' ku'ndelikli turmi'si' sa'wlelendiriledi.

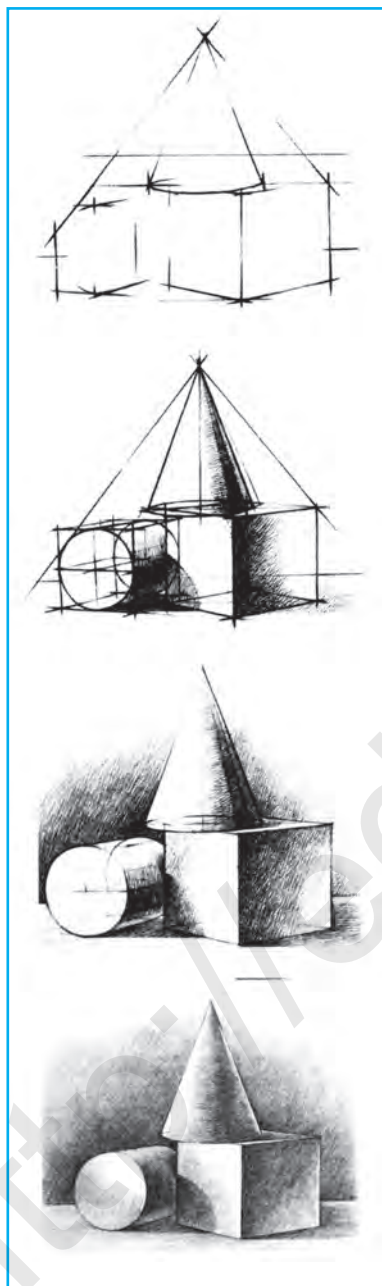
Geometriyali'q figuralardan du'zilgen natyurmortti'n' basqi'shli' qa'lem su'wretin su'wretlewde baqlaw, du'nyani' u'yreniw, ko'lemli buyi'mlardi' qag'az betinde su'wretlew procesinde ken'islik jag'day haqqi'ndag'i' tu'sinikler ha'm ko'z aldi'na keltiriwler qa'liplestiriledi. Su'wretlew procesin 4 basqi'shqa aji'rati'w mu'mkin.

Qa'lem menen si'zi'lg'an

Y. Kruglikova.
M. Svetayeva portreti

Natyurmort basqi'shi'

1-basqi'sh. Qoyi'lmani'n' du'zilisine qarap qag'az beti tik yamasa tegis jag'dayda boli'wi' ani'qlap ali'nadi'. Buyi'mni'n' si'rtqi' ko'rinisi baqlani'p, qosi'msha si'zi'qlar ja'rdeminde geometriyali'q figuralar ta'rizinde belgilenedi ha'm de a'melde qanday maqsetlerde isletiliwi talqi'lanadi'. Buyi'm boyi'ni'n' yenine qatnasi' ani'qlanadi'. Buyi'mni'n' si'rtqi' ko'riniside jaylasqan uluwma belgileri — abrisi ko'rsetiledi.

2-basqi'sh. Buyi'mni'n' uluwma formasi' ha'm su'wrettin' qatnasi', wo'lshe mi yesabi'nan ali'ni'p, qag'azda woni'n' jaylasi'wi' ani'qlanadi'. Buyi'mni'n' tiykarg'i' qatnaslari' woni'n' wo'lshe mi, konstruktiv quri'li'si' ha'm de perspektiv qi'sqari'w qag'i'ydalari'na a'mel yetilgen jag'dayda su'wretlenedi.

3-basqi'sh. Zatti'n' tiykarg'i' bo'limi ha'm mayda bo'leklerinin' wo'z ara jaylasi'wi' ani'qlanadi'. Su'wretlewde qollani'lg'an ja'rdemshi si'zi'qlar wo'shirip taslanadi' ha'm qoyi'lma-dag'i' zatlar menen sali'ng'an su'wret sali'sti'ri'p ko'riledi. Su'wrettegi zat-lardi'n' jaqti'-sayasi'ni'n' u'lken bo'lim-leri shtrixlani'p, ashi'q-toyg'i'nli'g'i' ani'q-lanadi'. Su'wretlengen zattag'i' jaqti'li'q, yari'm sayasi', jeke sayasi', refleksi, nuri' bo'limleri aqi'ri'na jetkeriledi.

4-basqi'sh. Formalardi'n' xarakteri, fakturasi' ko'rsetiledi ha'm jumi's pu'tin bir pu'tinlikke keltirilib tamamlanadi'.

1. Si'zi'qlardi'n' qanday tu'rleri bar?
2. Si'zi'qli' ha'm tu'sli su'wretlew degende neni tu'sinesiz?
3. Shtrix degen ne? Siluet degen ne?

Tapsi'rma. Qa'lemde ha'r tu'rli si'zi'qlar ja'rdeminde su'wretli obrazlar islew.

SUW ASTI' SALTANATI'NI'N' SU'WRETIN SALI'W

Adamzat a'yyemnen ha'ywanat a'lemi ha'm ta'biyat penen ti'g'i'z baylani'sli' jag'dayda turmi's keshirip keledi. Soni'n' ushi'n xudojnikler buri'nnan ta'biyat go'zzalli'qlari'n, haywanat a'lemin janli' boyawlarda su'wretlep, adamlarg'a ruwx'i'y azi'q beriwge ha'reket yetken. Sonday xudojnikler bar, wolar ko'birek haywanat a'lemin wo'zinin' shi'g'armalari'nda su'wretleydi. Bug'an A. Matiss-tin' «Qi'zi'l bali'qlar» shi'g'armasi' ha'm G'. Abdurahmanovti'n' «Bali'qli' natyumort» shi'g'armalari' mi'sal boladi'.

Belgili xudojniklerimiz ta'repinen jarati'lg'an usi' shi'g'armalari'n baqlag'ani'mi'zda tikkeley ta'biyatqa bolg'an qatnas ha'm wog'an bolg'an qi'zi'g'i'wlar wo'zgeredi.

A'lbeste, suw asti' saltanati'nda ha'r tu'rli bali'qlar, suw tas-baqalari', suw asti' wo'simlik ha'm haywanlari' jasad'i'. Berilgen su'wret arqali' su'wretlew obrazi' kompoziciyasi'n ko'z aldi'mi'zg'a keltirip, qa'lemde islewge ha'reket yetemiz. Suw asti' saltanati' haqqi'nda barli'g'i'n'i'z jaqsi' tu'sinikke iyesiz. Suw asti' bali'qlari' su'wretin sali'w ju'da' jaqsi'. Biz bali'q su'wretin basqi'shpa-basqi'sh sali'w arqali' a'melge asi'rami'z. Birinshi basqi'shta bali'qti'n' su'wretin qag'azg'a ja'rdemshi si'zi'qlar arqali' tuwri' jaylasti'rami'z. Si'zi'qli' su'wret tayar bolg'annan son'

woni' ja'ne bir ret reprodikciyalardag'i' su'wretler menen sali'sti'ri'p ko'riledi. Ani'qlang'an kemshilikler du'zetiledi.

Yekinshi basqi'shta bolsa, bali'qti'n' qabi'rshaqlari', quyri'g'i' qalashlari' jen'il si'zi'qlarda islenedi.

U'shinshi basqi'shta bolsa, bali'qti'n' jaqti'-saya jerleri ani'qlasti'ri'li'p, shtrixlar beriledi.

To'rtinshi basqi'shta, barli'q denesinin' ko'lemliligi, xarakterli jerleri, saya, yari'm sayalar, wolar arasi'ndag'i' wo'z ara baylani'slar aqi'ri'na jetkeriledi. Bali'qti'n' bas bo'limindagi sayaraq jerleri toyg'i'nlasti'ri'p shi'g'i'ladi', to'mengi bo'limleri ashi'q tu'ste ko'r-kem yetip islenedi. Mayda bo'limler bolsa, qa'lemde, qayta pardozlap shi'g'i'ladi'.

Suw asti' saltanati'na bag'i'shlang'an su'wretler ko'rgizbesi sho'lkemlestiriledi ha'm wolar talqi'lanadi'.

1. Suw asti' saltanati' haqqi'nda nelerdi bilesiz?
2. Suw asti' ja'niwarlari'nan qaysi' birin bilesiz?
3. Bali'qlar bizge qanday payda keltiredi?
4. Akvariumda bali'qti'n' qaysi' tu'rlerin saqlaw mu'mkin?
5. Zi'yankes bali'qlar da bolaldi'ma? Wolar qaysi'lar?

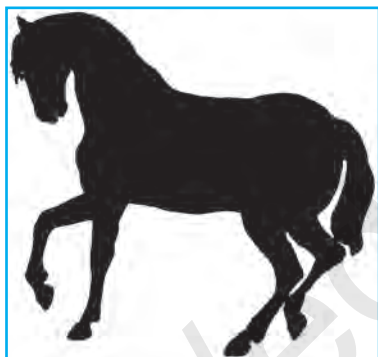

Tapsi'rma. Suw asti' janatlari'nan su'wretlew obrazi'n jarati'w.

4 - s a b a q . A Q H A ' M Q A R A R E N ' L E R D E N G R A F I K A L I ' Q S U ' W R E T S A L I ' W

Aq ha'm qara ren'ler birikpesine tiykarlang'an si'zi'qli' su'wretler de grafikali'q ko'rkem wo'ner tu'rine kiredi. Grafika grekshe «grapho» so'zinen ali'ng'an «si'zaman, jazaman, su'wret si'zaman» degen ma'nisti bildiredi.

Grafikali'q su'wret sali'wda, tiykari'nan, yeki aq ha'm qara ren'lerden paydalani'ladi'. Ha'r tu'rli grafikali'q su'wret sali'w waqti'nda wo'zgesheliklerine qarap, qara ren'nen qoyi'w, qali'n', qayg'i'li' jerlerde, aq ren'nen bolsa, ti'ni'q ha'm na'zik, maqtani'sh ha'm shadli'q sezimlerin su'wretlewde qollani'ladi'. Aq ha'm qara ren'ler bir-birine sali'sti'rg'anda qarama-qarsi' ren'ler boli'p tabi'ladi'.

Qararen'degi at

Aq ha'm qararen'. Zebra

Berilgen su'wrette — yeki aq ha'm qara ren'ler arqali' haywan su'wreti su'wretlengen. Xudojnik yeki ren' menen haywanni'n' jag'dayi'n, tu'rin ha'm ha'reketin duri's su'wretley alg'an ha'm qarama-qarsi' bolg'an aq ha'm qara ren'lerden sheberlik penen paydalang'an. Qara atti'n' silueti aq fonda ani'q aji'rali'p turadi'. Siluet su'wretlew wo'nerinin' tu'ri si'pati'nda ju'da' a'yyem zamanda — erami'zdan buri'ng'i' VI a'sirde payda bolg'an. Biraq, bul wo'ner XVIII a'sirdin' birinshi yari'mi'nda Franciyada Eten de Siluet ati' menen qaytadan ju'zege keltiriledi.

Toqi'wshi' qi'z

Gu'belek uslap ati'rg'an qi'z

Aq ha'm qara ren'lerden grafikali'q su'wret sali'wda hayal siluetshiler arasi'nda Elizaveta Byomni'n' do'retiwshiligi ayri'qsha a'hmiyetke iye. Woni'n' «Balalar turmi'si'nan siluetler» atli' belgili kitabi' basi'p shi'g'ari'lg'an. Mine usi' kitaptan ayi'ri'm, grafikali'q su'wretlerdi ko'riwimiz mu'mkin.

Keyinnen, XX a'sirde qara siluetli su'wretler sali'w xudojnik Y.S.Kruglikovani'n' di'qqat-itibari'n wo'zine tartti'.

Ag'ash ko'rinisi

Ag'ash

Qarag'aylar. Tush, pero

Almag'ashi'. Tush

Grafikali'q su'wrette ti'ni'sh, woyshan' jag'daylari'n su'wretlewshi ko'rinisti su'wretlewde, a'llette, tegis, ti'ni'sh do'n'gelek ta'rizli, si'ni'q, qi'ysi'q si'zi'qlardan paydalani'ladi'. Ag'ash (terek) obrazi'n su'wretlewde vertikal ha'm gorizonttal jag'daydag'i' si'zi'qlar ja'rdeminde woni'n' shaqalari', dene formalari' su'wretlenedi.

Iyilgen qayi'n'lar

Yendi tolqi'ngan, tasqi'ntag'an, saldamli' ko'rinishidagi peyzaj kompozitsiyasi'n si'zi'q ha'm aq-qara usi'lda su'wretlewdi u'yrenemiz.

Bul «Qarag'aylar», «Alma ag'ashi'», tushta islengen kompozitsiyani' wori'nlawda si'zi'q ha'm jaqti'-sayani'n' ha'r tu'rli formalari'nan, qali'n'lasti'ri'lg'an si'zi'qlar ha'm wolardi'n' ha'r tu'rli bag'darlari'nan paydalani'lg'an.

A'llette, grafikali'q su'wret sali'w ushi'n ti'ni'sh jag'dayi'n su'wretlewshi ko'rinishli jer tan'lanadi'. Su'wretlenetug'i'n ko'rinishli jerin di'qqat penen baqlap, son' sali'wg'a ha'reket yetemiz. Biz ta'biyatti'n' peyzajli' su'wretin basqi'shpa-basqi'sh si'zi'w arqali' a'melge asi'rami'z.

Birinshi basqi'shta — ko'rinishin' su'wretin qag'azg'a ja'rdemshi si'zi'qlar arqali' duri's jaylasti'rami'z. Si'zi'qli' kompozitsiya su'wreti

tayar bolg'annan son', wol ja'ne bir ma'rtebe natura menen sali'sti'ri'p ko'riledi. Ani'qlang'an kemshilikler du'zetiledi.

Yekinshi basqi'shta — ko'rinistin' jaqti'-saya jerleri ani'qlani'p, jen'il si'zi'qlar arqali' shtrixlar ju'rgiziledi.

U'shinshi basqi'shta — ko'rinistin' ashi'q-toyg'i'n jerlerindeki tu'sli qatnasi' ani'qlanadi'.

To'rtinshi basqi'shta — ko'rinistegi terekler ko'lemi xarakterli jerleri, sayalari', wolar arasi'ndag'i' wo'z ara baylani'slar aqi'ri'na jetkeriledi. Qali'n' sayali' jerleri toyg'i'nlasti'ri'li'p, uluwmalasti'ri'ladi'.

Sabaq aqi'ri'nda balalar salg'an su'wretlerden ko'rgizbe sho'lkemlestiriledi ha'm talqi'lanadi'.

1. Aq ha'm qara ren'ler birikpesi qaysi' ko'rkem wo'ner tu'rine kiredi?
2. Grafika qanday ma'nisti an'latadi'?
3. Siluet degenimiz ne ha'm wol qashan payda bolg'an?

Tapsi'rma: Aq ha'm qara ren'lerden natyumort kompoziciyasi'n islew.

5-sabaq. TI'NI'SH, WOYSHAN' JAG'DAYLARDI' AN'LATI'WSHI' KO'RINISTI SU'WRETLEW

Su'wretlew wo'nerinde ta'biyat ko'rinishlerin su'wretleytug'i'n janr — bul peyzaj. Wonda, tiykari'nan, ta'biyat, taw, ko'l, ati'z ha'm qala ko'rinishleri sa'wlelendiriledi. Peyzajshi' xudojnik wo'z shi'g'armalari' arqali' ta'biyatqa bolg'an qatnasi'n, sezim-tuyg'i'lari'n, ti'ni'sh, woysan' jag'daylardi' su'wretleydi. Su'wretlew wo'nerinde peyzajshi' xudojnikler: A. Savrasov, I. Shishkin, I. Levitan, U. Tansi'qbayev, N. Karaxan, R. Temurov, G'. Abdurahmanov ha'm basqalardi' ko'rsetiw mu'mkin.

Peyzaj janri' birqansha quramali' bolg'anli'g'i' sebepli, da'slep, ta'biyattag'i' bazi' bir zatlardi'n' wo'z aldi'na bo'limlerin, qandayda bir bo'legin wo'zine qarap su'wretlew wog'ada paydali':

Mi'sali', terek, bo'rtigi, shaqa ha'm basqalardi' si'zi'w mu'mkin.

Bunda zatlardi'n' xarakterli belgileri, bo'leklerinin' qatnasi', bag'dari'n duri's su'wretlewge ha'reket yetiw kerek. Keyninen bolsa, qandayda bir terekti aspandag'i' bultlar menen birgelikte si'zi'w si'yaqli' wazi'ypalardi' wori'nlap, a'ste-aqi'ri'n pu'tin peyzaj

O'. Tansiqboyev. «Oloy»

S. Rahmetov. «Istirohat bog'idakuz»

ko'rinisin sali'wg'a wo'tedi. Bunday jumi'slardi' da'slep qa'lem, son' boyawda islew gerek. Peyzaj islewde jaqi'n worta ha'm ali'stag'i' zatlar, tiykari'nan, u'sh ko'riniste jaylasti'ri'ladi'.

Jaqi'n ko'rinistegi zatlardi' ani'g'i'raq, ali'stag'i' zatlardi' ashi'-g'i'raq si'zi'ladi'. Bul ko'rinislerdi duri's su'wretlew ushi'n, da'slep, ko'rinisti di'qqat penen baqlaw ha'm woni' su'wretlegende

Ha'r tu'rli jag'daydag'i' ko'rinis.

uzaqtag'i' zatlardi'n' jaqi'ndag'i'g'a sali'sti'rg'anda kishi boli'wi'n yesapqa ali'w kerek ha'm hawa perspektivasi' qag'i'ydasina muwapi'q, uzaqtag'i' zatlar ren' ha'm tu's jag'i'nan jaqi'ndag'i'larg'a sali'sti'rg'anda gu'n'girtlew ha'm ani'qlaw ko'rinedi. Ta'biyatti'n' qandayda bir jag'dayi'n su'wretlew ushi'n, da'slep, ko'riw noqati' ha'm jiyek si'zi'g'i' qayerden wo'tkenligin qag'az betinde ani'qlap ali'nadi'. Su'wret kompozitsiyasi'n duri's tabi'w ushi'n sali'ni'p ati'rg'an ko'rinisti sheklewshi ramka formasi'ndag'i' quri'lma (karton yamasa qag'azdan islengen arnawli' a'sbap) dan paydalani'w mu'mkin. Kompozitsiyasi' tabi'lg'annan son' woni' qag'azda jen'il-jelpi si'zi'qlar menen sali'wg'a wo'tedi. Bunda jaqi'n ha'm uzaqtag'i' zatlardi'n' jaylasi'wi', wo'lshemleri, xarakterli belgileri, qatnaslari' ha'm wo'zgesheliklerine itibar beriledi. Boyawda islew waqti'nda tiykarg'i' itibar ta'biyattag'i' ren'lerdin' a'tiraptag'i' basqa zatlar

ren'ine ta'sir yetiwge, kompoziciya koloritinin' bir pu'tinligine qarati'ladi'.

1. Peyzajshi' xudojniklerden kimlerdi bilesiz?
2. Peyzaj su'wretlew wo'nerinin' qaysi' tu'rine tiyisli?
3. Peyzajdi' su'wretlewde nelerge itibar beriw kerek?

Tapsi'rma. Ta'biyatti'n' qandayda bir jag'dayi'n su'wretlew.

6 - s a b a q . K O ' L E M - M U ' S I N S H I L I K T I Y K A R I ' . A D A M M U ' S I N I N I N ' H A ' R T U ' R L I K O ' R I N I S T E G I J A G ' D A Y I ' N I S L E W

Mu'sinshilik wo'nerinin' a'yyemgi u'lgileri xali'qlar tariyxi'n, tur-mi's ta'rizin wo'zinde sa'wlelendirgen. Erami'zdan buri'ng'i' V — IV a'sirlerdegi mu'sinshiler ag'ash, tas, mramorg'a islew beriwdi toli'q wo'zlestirgen, sonday-aq, bronzani' yeritip quyi'w texnologiyasi'n jolg'a qoyg'an. Mramor mu'sinlerin adam denesinin' ren'i si'yaqli' boyag'an. Ag'ashtan islengen ayi'ri'm mu'sinler u'stine adam denesinin' ren'in beretug'i'n pil su'yeginen islengen juqa plastinkalar jabi'sti'ri'lg'an. Mu'sinler usi' da'rejede islenedi, wolar tap tiridey, dem ali'p ati'rg'anday tu'yiledi. Erami'zdan buri'ng'i' V a'sirge kelip mu'sinshiler adam gewdesinin' ha'reket yetip turg'an jag'dayi'n su'wretlewdi u'yrenen. Wolar adamlardi'n' juwi'ri'p barati'rg'an, nayza ati'p ati'rg'an yamasa uri'si'p ati'rg'an jag'dayi'n su'wretlep ko'rsetken. Ataqli' grek mu'sinshisi Mironni'n' «Disk ati'wshi'» shi'g'armasi' ha'r ta'repleme sheberlik penen islengen, woni' ko'rgen adam tan' qaladi'. Greciya tariyxi'nda keltiriliwinine qarag'anda, Afrodita go'zzalli'q ha'm muhabbat ni'shani' boli'p tabi'ladi'. Afroditag'a bag'i'shlang'an mu'sinlerde ko'remiz. Wolar suliwli'g'i', go'zzalli'g'i' menen tamashago'ylerdi wo'zine tartadi'. Bul wori'nda, a'sirese, «Milos Afroditasi'» mu'sini ayri'qsha di'qqatqa iye. Yen' a'yyemgi xali'qlardan hindler wo'zlerinin' dini, isenimi bolg'an Buddag'a baylani'sli' mi'n'lap mu'sinler islegen. Mikelanjelo

Buonarotti mu'sinshilik, arxitekturali'q xudojniklik janrlari'nda do'retiwshilik yetip, ko'rkemlik jaqtan go'zzal shi'g'armalar islegen. Woyani'w da'wirinin' ulli' ko'rkem wo'ner g'ayratkeri Mikelanjelo 1475-ji'li' 6-martta Florenciya jani'ndag'i' Kapreze qalasi'nda du'nyag'a kelgen. Woni'n' jasli'g'i' Florenciyada wo'tti. 13 jasi'nda wol florenciyali' Domeniko Girlandayo ustaxanasi'na woqi'wg'a kiredi. Mikelanjeloni'n' birinshi wo'z betinshe islegen shi'g'armasi' «Tekshe aldi'ndag'i' Madonna» (1492-j. Florenciya, Buonarotti muzeyi), «Kentavrlar sawashi'» (1494-j. Florenciya, Buonarotti muzeyi), Rimde islengen «Pyete» (Isag'a aza tuti'w. 1498 — 1501-ji'llar) mu'sinleri wog'an haqi'yqi'y dan'q-hu'rmet keltiredi. Mikelanjelo ta'repinen 1504-ji'li' islengen ha'm Florenciyani'n' bas maydani'na wornati'lg'an, qorqi'ni'shli' u'lken «David» mu'sini «zamanago'y antik grek ha'm rim mu'sinlerinin' dan'q-hu'rmetin ali'p qoyg'an shi'g'arma boli'p tabi'ladi'», bul shi'g'armasi'nda ta'biyatti'n' yen' go'zzal ka'ramati'» — adam qa'wmeti yekenligin, woni'n' ta'ki-rarlanbaytug'i'n go'zzalli'g'i'n, ku'sh-qu'diretin su'wretlewge yerisken.

G'a'rezsizlik da'wiri mu'sinshilik ko'rkem wo'nerinin' ulli' janri'nda islengen birinshi tariyx'i'y shi'g'armalar si'pati'nda Shi'rshi'q qalasi'ni'n' worayli'q bas ko'shesinde ha'm paytaxti'mi'zdi'n' Milliy bag'i'nda wornati'lg'an ulli' shayi'r Alisher Nawayi' obrazi'na islengen yesteliklerdi (E. Aliyev, N. Bandeladze, V. Degtyarov, 1991-j), 2001-ji'li' Nawayi' qalasi' worayi'nda ulli' shayi'rdi'n' 560 ji'llig'i' mu'nasibeti menen A. Rahmatullayev ha'm P. Podosinnikov ta'repinen islengen Alisher Nawayi'ni'n' mu'sini, Tashkent qalasi'ni'n' ti'g'i'z jaylasqan qi'yabani' ken' ko'shesi worayi'na wornati'lg'an Amir Temurdi'n' sawlatli' atli' yesteligi (mu'sini) (I. Jabbarov, K. Jabbarov, 1993-j), Sahi'pqi'ranni'n' ana jurti' Shahrizabz ha'm Samarqand qalasi'nda wornati'lg'an Amir Temurdi'n' sawlatli' yestelikleri (mu'sinleri) (I. Jabbarov, K. Jabbarov, 1996-j), Ferg'anada ha'm Kuba qalalari'nda wornati'lg'an Ahmad al-Ferg'aniydin' sawlatli' yestelikleri (mu'sinler) (I. Jabbarov, K. Jabbarov 1998-j), Xorezmde Jalaliddin Manguberdi yesteligi (I. Jabbarov, 1998-j.), Andijan qalasi'na wornati'lg'an «Zahriddin

*J. Mirtojiyev. Alisher Navoiy
yesteligi. Tokio q.*

*J. Mirtojiyev. Aybek yesteligi.
Tashkent q.*

Muhammed Babur» (J. Mirtojiyev 1993-j). Tashkent qalasi'nda wor-nati'lg'an «Abdulla Qadiriy» (J. Mirtojiyev 1994-j), Andijan qalasi'nda wornati'lg'an «Sholpan» (J. Mirtojiyev 1997-j), Termiz qalasi'nda quri'lg'an epik qaharman Alpami'sti'n' yesteligi (A. Rahmatullayev, K.Narxurazov, U. Mardiyev, P.Podosinnikov), Namangan qalasi'nda quri'lg'an «Zahriddin Muhammad Babur» (M.Rahmanberdiyev 1998-j) yesteliklerin (mu'sinlerin) ayti'p wo'tiw kerek.

Ilham Jabbarov 1945-ji'li' Shust rayoni'ni'n' Almaz awi'li'n-da tuwi'lg'an, O'zbekistan Ko'rkem akademiyasi'ni'n' haqi'yqi'y ag'zasi', Mu'sinshilik da'stu'rlerin akademik I.Jabbarov ha'm X.Husniddinxojayev, Y. Shapiro, E. Aliyev, J. Qutti'muratov, A. Rahmatullaev, M. Obloqulov, D. Ruzibayev, T. Tajixojayev, A. Xotamov, G'. Normurodov, U. Uraqov, T. Esonov, M.Rahmanberdiyevlar ta'repinen tabi'sli' dawam yettirilmekte.

I. Jabborov. Amir Temur yesteligi

*I. Jabborov, K. Jabborov.
Nizomiy Ganjaviy byusti.
Tashkent q.*

Ko'rkem wo'nerdin' na'zik ta'replari plastik arqali' sawlatli' mu'sinshiliktin' kompozitsiyali'q qag'i'ydalari' tiykari'nda ko'rsetilmekte.

Bronzadan islangan segiz metrli Amir Temur yesteligi ko'lemi jag'i'nan da wornati'lg'an maydang'a say tu'sken. Usi' yestelikni mu'sinshi I. Jabbarov arxitektor V. Akopjanyan menen birgelikte islegen. Amir Temur at ji'lawi'n bekkem uslap turg'ani'ni'n' da belgili ma'nisi bar. Bul atti'n' yemes, ulli' bir ma'mlekettin' ji'lawi' boli'p tabi'ladi'. Woni'n' woy-pikiri ma'mlekette ti'ni'shli'q bolsi'n, jurt gu'llep-jaynasi'n, dep turg'anday.

Shi'g'isti'n' ulli' shayi'ri' ha'm dana ko'rkem wo'ner g'ayratkeri Nizamiy Ganjaviydin' byusti Tashkent ma'mleketlik pedagogikali'q universitetinin' a'ldi'ng'i maydani'nda jaylasqan (1148 — 1209). Woni' mu'sinshiler I. Jabbarov ha'm K. Jabbarovlar islegen.

Mu'sinshilik da'stu'rlerin davam yettirgen Yakov Shapiro bolsa, 70-ji'llardi'n' aqi'ri', a'sirese, 80-ji'llari' O'zbekistanda ko'plegen relyefler avtori', Kosmonavtlar qi'yabani'ndag'i mu'sinshilik kompleksi «Janibekov» yesteligi (mu'sini), Sietl qalasi' ushi'n islengen joybari' menen (eskizi Babur dem ali'w bag'i jani'nda wornati'lg'an) ko'pshilikke tani'lg'an.

ADAM MU'SINININ' HA'R TU'RLI KO'RINISTEGI JAG'DAYI'N ISLEW

Adam denesin toli'q islew ushi'n, mu'sin 20 sm den arti'q bolsa, woni'n' bosli'qta jaylasi'w wo'lshe'mleri yesapqa ali'ni'p, si'mnan denenin' qatnaslari' yesapqa ali'ni'p, sxematikali'q karkasi' tayarlap ali'nadi'. Da'slep, «G» ha'ribin yesletiwshi temir uslag'i'sh («glogol») karkas tayarlanadi'. Temir uslag'i'shti'n' to'mengi ta'repi dumalaq yamasa u'sh mu'yesh formasi'nda boli'p, woni' aldi'nnan tayarlang'an taxtashag'a bekkemlenedi. Adam denesi karkasi'n tayarlawda iyinnen jambas (to's) su'yegine shekem bolg'an arali'q u'sh mu'yesh formasi'nda islenedi. Mine usi' u'sh mu'yeshin' arasi'nan

Hayal qa'wmetinin' mu'sinin islew.

joqari'g'a tik si'm shi'g'ari'p, denenin' bas bo'limi baslanatug'i'n jerde tu'yip qoyi'ladi'. Karkasti'n' tayani'sh ayaq bo'limi taxtashag'a bekkemlenedi.

Karkaslarga i'laydi' jabi'sti'ri'w, bekkemlew ushi'n ag'ashtan tayarlang'an sho'kkishlerden, ayi'ri'm jag'daylarda to'rt mu'yesh reykalardan paydalani'w wori'nli' yesaplanadi'. Mu'sinshilik jumi'slari'nda plastilin, i'lay ha'm shamotton mu'sinler islew ushi'n qatti' ag'ash ha'm si'mnan tayarlang'an steklar isletiledi. Wolardan arti'qsha i'laydi' ali'w ha'm de kishi na'zik detallardi' islew ushi'n paydalani'ladi'. Tayarlang'an steklarga i'lay ha'm plastilin jabi'si'p qalmawi' ushi'n da'slep wolar shar tas qumli' qag'az benen tegislenip, keyin bolsa, alif yamasa lak penen jaqsi'lap toyi'ndi'ri'ladi'.

Jumi'slar procesinde ko'birek stekler menen yemes, qol barmaqlari' menen islew kerek, sebebi qol ko'lem, ha'reketti seziw, woni' su'wretley ali'w ko'nlikpelerin qa'liplestiriwde tiykarg'i' wazi'ypani' wori'nlaydi'.

1. Wo'zbek jazi'wshi'si' Aybek mu'sininin' avtori' kim?
2. Amir Temur yesteligi qayerde wornati'lg'an?
3. Mu'sin islew ushi'n karkas qalay tayarlanadi'?

Tapsi'rma. Plastilinde adam denesin su'wretlewshi qandayda bir jag'daydi' islew.

7 - s a b a q . A Y L I ' T U ' N D E G I Y A M A S A Q U Y A S H T I ' N ' B A T I ' W W A Q T I ' N D A G ' I ' T E R E K T I S U ' W R E T L E W

Samalsi'z, ti'ni'sh ji'lli' tu'n. A'tirap ji'm-jir't. Aspanda tolg'an ay nur shashi'p, pu'tkil dalag'a jaqti'li'q berip turi'pti'. Suw betinde aydi'n' sa'wlesi ko'ldi ko'gis, sari', alti'n ren'ge boyap, ji'lwalani'p turi'pti'. Terekler bir-biri menen a'ste si'bi'rlasi'p, uyqi'li' tu'nnin' ti'ni'shli'g'i'na qulaq salg'anday.

Yendi usi' ko'rinisti qag'azda su'wretlewge wo'tsek. Buni'n' ushi'n su'wrettin' tiykarg'i' su'wret sheshimin tabi'w kerek. Demek,

Gʻ. Abdurahmonov. «Oydin kecha»

suʼwretlew woʼneri tilinde taʼbiyat koʼrinishin suʼwretlew degeni. Koʻl, ay, tereklik — bulardiʼnʼ baʼri bir puʼtin koʼrinishi quraydiʼ.

Taʼbiyattiʼnʼ goʼzzal koʼrinishin suʼwretlew juʼdaʼ qiʼyiʼn yekengligine qaramay, xudojnik woʼz pikirin bizge sheberlik penen jetkerekere algʼan. Bult arasiʼnan shiʼqqan ay suw betine jaqtiʼ saʼwlesin shashiʼp, jagʼalar qiʼziʼl qonʼiʼr renʼge boyaliʼp, aldiʼngʼiʼ koʼrinishegi terekler qoyiʼw boyawlar menen boyalgʼan.

Baʼri woʼz worniʼn tawiʼp, hawa, bosliʼq, maʼkan ayriʼqsha itibar menen koʼrsetilgen. Suʼwretti guash yamasa akvarel boyawlariʼ menen suʼwretlew haʼm de wolar menen taʼbiyat koʼrinishin goʼzzal haʼm mazmunliʼ yetip saliʼw muʼmkin. Oʻzbekistanda xiʼzmet koʼrsetken ustaz, belgili renʼli suʼwret ustasiʼ Gʻafur Abdurahmanovtiʼnʼ woʼzbek suʼwretshiligininʼ rawajlaniʼwiʼna qosqan uʼlesi uʼlken. Wol Tashkent rayoniʼ Keles awiʼliʼnda duʼnyagʼa kelgen. 1955-jiʼliʼ P. Benkov atiʼndagʼiʼ koʼrkem bilim jurtiʼn tamamlagʼan. Wol jerde M. Nabiyev, H. Rahmanov, T. Oganegov siʼyaqliʼ ustazlardan sabaq algʼan. Sonʼ, Tashkent teatr haʼm suʼwretshilik institutiʼn

N. Quziboyev. «Kun botishi»

professor R. Ahmedov ustaxanasi' boyi'nsha tamamlag'an.

G'.Abdurahmanov ren'li su'wret wo'nerinde na'tiyjeli do'retiwshilik yetti. Woni'n' shi'g'armalari'ndag'i' xarakterli wo'zgeshelik sonda, wol naturani'n' sheksiz imkaniyatlari'n toli'q iyelewge umti'ldi'. Xudojnik do'retpesinde etyudlar ayri'qsha wori'n tutadi'. Ta'biyatta boli'p ati'rg'an procesler, tu'sleniw ha'm wo'zgerisler, bir jag'daydan yekin-shi jag'dayg'a wo'tiw, jaqti'-saya ta'sirinde keletug'i'n na'zik ayi'r-mashi'li'qlardi' an'lap, su'wrette janlandi'ri'w, xudojnikten talant ha'm qa'bilet talap yetedi.

1. Ayli' tu'ndegi yamasa quyashti'n' bati'w waqti'ndag'i' terekti su'wretlewde nelerge itibar beriw kerek?
2. Su'wretlewde qanday ren'lerden paydalani'ladi'?
3. Xudojnik G'. Abdurahmanovti'n' «Oydin kecha» shi'g'armasi'n tu'sin-dirin'.

Tapsi'rma. Quyash bati'wi' waqti'ndag'i' ko'rinisti su'wretlew.

8,9-sabaqlar. REN'LI SU'WRET WO'ZGESHELIKLERI. (KARTINANI' KO'RKEMLIK JAQTAN TU'SINIW TIYKARI'NDA)

A'sirler dawami'nda ilimpazlar ren'ler haqqi'nda ju'da' ko'p ilimiy izertlew jumi'slari' ali'p barmaqta. Alisher Nawayi', Abu Rayxan Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Kamaliddin Bekzad, Ferdaw-siy, Zahiriddin Muhammed Babur si'yaqli' du'nya ju'zine belgili ali'mlar ren'lerdin' tu'rleri, ma'nisleri insan salamatli'li'g'i'na ta'siri

ha'm basqalar haqqi'nda ju'da' ko'p shi'g'armalar jazg'an. Sonli'q-tan, Abu Rayxan Beruniy wo'zinin' «Kitob al-Javohir — ma'rifat al-Javohir» (Mineralogiya) shi'g'armasi'nda ren'lerdin' 200 den arti'q atlari'n sanap wo'tken ha'm bul ren'lerdin' kelip shi'g'i'wi' haqqi'nda mag'luwmat bergen. Shi'g'i'sta ilimpazlar, shayi'rlar, xudojnikler, (nag'i's sali'wshi'lar) su'wretshilik wo'neri, kalligraflar (suli'w jazi'wshi'lar) ren'lerdin' ju'zden arti'q tu'rin aji'rata alg'an ha'm de wolardi'n' ati'n, ha'tte ha'rbir ren'nin' belgi ma'nisin bilgen. Wolardan bizlerge shekem jetip kelgen bazi' bir u'lgiler menen tani'si'p shi'g'ami'z: kapusta japi'rag'i' ren'i, ko'k qi'zg'i'sh, biyday ren', ashi'q qi'zi'l, qon'i'r qi'zi'l, aspan ko'k, sari', zu'mret (ashi'q jasi'l), yantar, ku'lren', Ren'li shiysheler arqali' ko'rinisti tu'siniw, ko'k, ashi'q ko'k, ashi'q qi'zi'l, ashi'q sari', ko'k, ma'shren', toyg'i'n ko'k, aq, ashi'q jasi'l, qi'zg'i'lt qi'zi'l, anada'ne, japi'raq ren', qi'zg'i'lt-sari', baqatosqi'n, palawqabaq, kepter moyi'n, ko'kshil wot ren', geshir ren' si'ya, si'r, alti'n ren' semishki da'ne, qaralti'm,

Ren'li shiysheler arqali' ko'rinisti tu'siniw

anargu'li, qaymaq ren', toyg'i'n qi'zi'l, sur ren', nabat ren', aq pudra suwi', kesek, safsar, sovot, surma ren' ha'm basqalar.

Ren'lerdin' ta'sirin, bir ko'rinistegi peyzajdi' jasi'l, sari', qi'zi'l ha'm basqa ren'li shiysheler arqali' baqlap, woni' insan qanday tu'siniwi ha'm seziw jag'dayi'n birinshi boli'p I. Gyote u'yrengen.

Nyuton birinshi ma'rte optikali'q prizma arqali' jiberilgen jaqti'li'q ren'li nurlarg'a aylang'anli'gi'n da'lilledi ha'm woni' ilimiy ta'rizde tu'sindirip, spektr ren'lerin jeti bo'lekke bo'lip, woni' do'n'gelek formasi'nda jaylasti'rdi'. Ren'lerdi belgilew ushi'n woni'n qollang'an terminologiyasi' ju'da' ani'q. Solay yetip, Nyutonni'n' bul woypap tapqani' bizdi ren'lerdin' fizikali'q ta'biyati' haqqi'nda ani'q tu'sinikka iye yetedi. I. Nyuton ko'sher nurdan spektr ren'lerinin tarqali'wi'n tapti', spektrdegi jeti ren'di ani'qladi'.

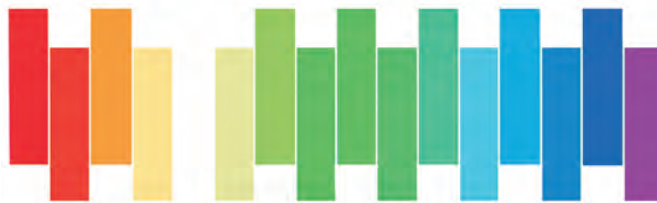

Aq jari'q nurdan spektr ren'lerinin bo'liniwi

1. Tiykarg'i' ren'ler. 2. Qosi'msha ren'ler. 3. Ren' shen'beri (24 tu'rli ren')

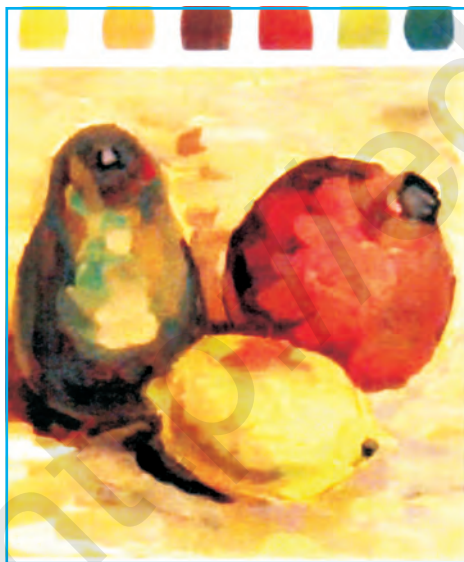

Ren'li spektr

Spektr ren'leri. Qi'zi'l, ashi'q sari', sari', jasi'l, hawa ren', ko'k ha'm qi'zgi'lt ko'k ren'ler spektrdi payda yetedi. Spektr ren'leri ha'rqashan ko'rsetilgen izbe-izlikte jaylasadi'.

Ren'ler do'n'gelegi, a'dette, yeki bo'limge, ji'lli' ha'm suwi'q ren'lerni bo'linedi.

Ji'lli' gammadag'i' natyurmort. Guash

Suwi'q gammadag'i' natyurmort. Guash

Ji'lli' ren'lerge — Qi'zi'l, sari', ashi'q sari' ren'leri kiredi. Bular quyashqa, wotqa uqsas boli'p, tabiyatta ji'lli'li'qti' ko'rsetiwshi ren'ler boli'p yesaplanadi'.

Suwi'q ren'lerge — Ko'k, hawa ren', jasi'l, ko'k qi'zg'i'lt ko'k, ko'k-jasi'l ha'm wolardi'n' aralasi'wi'nan payda bolg'an ren'ler kiredi. Suwi'q ren'ler ko'z aldi'mi'zda suwi'q zatlar — muz, qar, suw, ay nuri' si'yaqli' ha'm basqalar.

Ren'nin' tiykarg'i' wo'zgeshelikleri si'pati'nda ren' tu'ri, ashi'q-toyg'i'nli'g'i' ha'm toyi'ng'anli'g'i' si'yaqli'lar boli'p yesaplanadi'.

Buyi'mlardi'n' lokal ren'i degende woni'n' tiykarg'i' ren'i tu'siniledi.

Ren'nin' tu'si. Bizin' sanami'zda ren' tu'ri jaqsi' tani's bolg'an buyi'mlardi'n' ren'i menen sa'ykes keledi. Ren'lerdin' ko'plegen atlari' ta'biyattag'i' zatlardi'n' ren'lerinen tuwri'dan-tuwri' ali'ng'an

N. Kashina. «Yoz ne'matlari»

boli'p, qum, ten'iz tolqi'ni' ren'i, gawhar ren', shokolod ren', marjan ren', malina ren', alsha ren', qaymaq ren' ha'm basqalar.

Ren'lerdin' ati'n an'lati'wshi', yag'ni'y wolardi'n' birin qi'zi'l, yekinchisin ko'k, u'shinshisin sari' dep atali'wi'na tiykar bolg'an belgi ren'nin' tu'ri delinedi. Qi'zi'g'i' sonda, ku'ndizgi ta'biyiy jaqti'li'qta insan ko'zi 180 ge jaqi'n ren' tu'rlerin ha'm 10 g'a jaqi'n toyi'ng'anli'q da'rejesin aji'rati'wi' mu'mkin. Uluwma alg'anda, rawajlang'an insan ko'zi 360g'a jaqi'n ren' tu'rlerin aji'rati'w qa'biletine iye.

Ren'nin' toyi'ng'anli'g'i'. Ren'nin' toyi'ng'anli'g'i' degende, ku'lren'nin' ashi'q-toyg'i'nli'q da'rejesi, ren' menen ten' bolg'an ayi'rmashi'li'g'i' ko'z aldi'mi'zg'a keltiriledi. Ku'lren'ge sali'sti'rmali' ren'lilik da'rejesinin' tazali'g'i'n tu'siniw kerek.

Yegerde qanday da bir ren'ge ku'lren' boyawdi' qossaq, woni'n' ren'i gu'n'girtlesedi, toyi'ng'anli'g'i' wo'zgeredi.

1. Ren'nin' tiykarg'i' wo'zgeshelikleri neler?
2. Ji'lli' ha'm suwi'q ren'lerdin' ati'n ayti'n'.
3. Spektr ren'ler neshew ha'm wolardi'n' ati'n ayti'n'.
4. Tiykarg'i' ren'lerge qaysi' ren'ler kiredi?
5. Ren'nin' tu'si degen ne?
6. Ren'ni'n' toyi'ng'anli'g'i'n qalay tu'sinesiz?

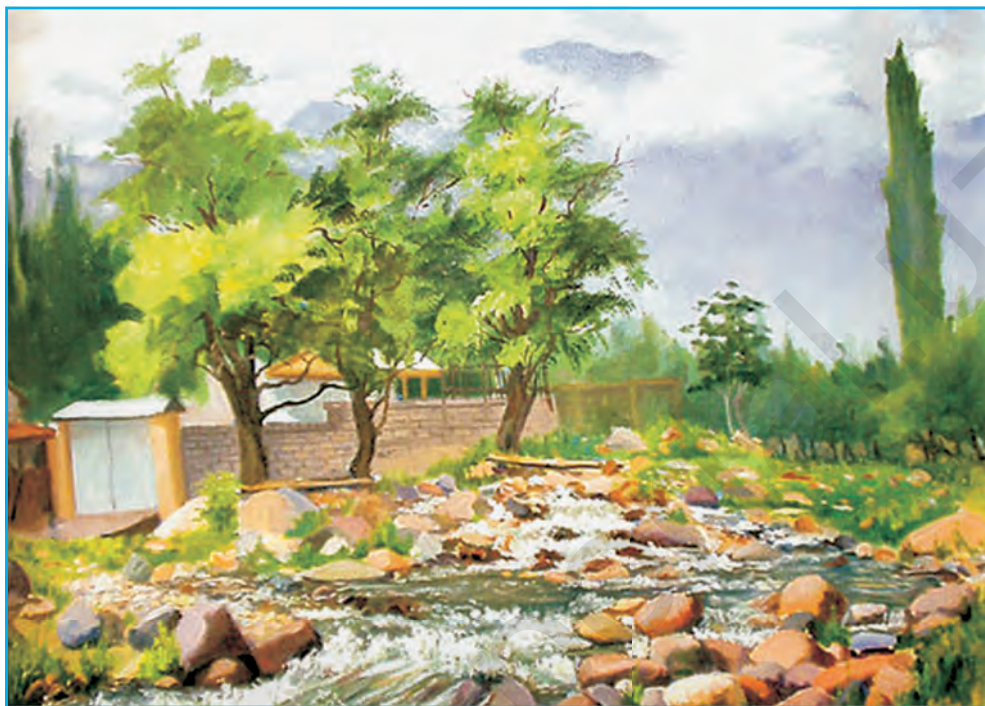
Tapsi'rma. Suwi'q yamasa ji'lli' ren'lerde natyurmort yamasa peyzaj islew.

KARTINANI' KO'RKEMLIK JAQTAN TU'SINIW

Su'wretlew wo'neri shi'g'armalari' arqali' kartinani' ko'rkemlik jaqtan tu'siniwdi qa'liplestiriwde xudojniklerden U.Tansiqbayev, R.Ahmedov, Z.Inog'omov, R.Xudoybergenov. B.Boboyevlardi'n' do'retiwshilik isleri u'lken a'hmiyetke iye. Ma'selen, Uktam Saidovti'n' «Oqtosh» atli' su'wretin talqi'law to'mendegi sorawlar arqali' ali'p bari'ladi'.

1. Kartinada qaysi' pasi'lg'a ta'n bolg'an ko'rini su'wretlengen?

O' Saidov. «Oqtosh»

Sh. Kuziyeva. «Gullar»

R. Xudoyberganov. «Xojar xola»

2. Xudojnik kartina arqali' bizin' itibari'mi'zdi' nege qaratadi'?
3. Kartinani'n' aldi'ng'i' qatari'nda neler su'wretlengen?
4. Kartina kompoziciyasi'ni'n' du'zilisi, wondag'i' zatlardi'n' qat-naslari' qanday?
5. Kartinadag'i' zatlar qalay su'wretlengen?
6. Xudojnik su'wret arqali' Aqtas taslari'ni'n' ko'rinisin qay da'rejede ko'rsetip bere alg'an?
7. Peyjaz turmi'stag'i'g'a jaqi'n su'wretlengen be?
8. Kartinada hawa perspektivasi' ren'lerde qalay su'wretlengen?
9. Kartinada ko'k jiyek si'zi'g'i' qayjerdan wo'tedi?
10. Kartina si'zde qanday sezim-tuyg'i'lar ha'm pikirler woyata-di'? R.Ahmedov, R.Xudoybergenov, B.Boboyevlardi'n' do'retiwshilik su'wretlew wo'neri shi'g'armalari'n ko'rkemlik jaqtan tu'siniwde, joqari'dag'i' sorawlar si'yaqli' ali'p bari'ladi'.

Tapsi'rma. Xudojniklardin' shi'g'armalari'nan nusqalar ali'w ha'm wolar haqqi'ndag'i' mag'luwmatlardi' toplaw.

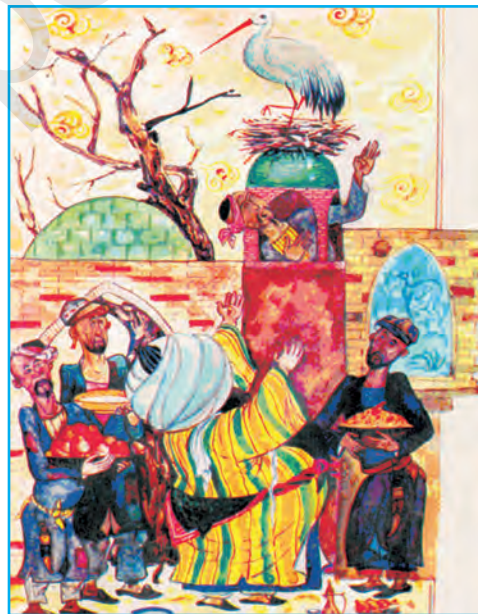
B. Boboyev. «Osudakun»

10 - sabaq. REN'LI SU'WRET HA'M GRAFIKADA PEYZAJ. PEYZAJ JANRI'NDAG'I' SHI'G'ARMALARDI' TALQI'LAW HA'M DO'RETIWSHILIK JUMI'S

Ren'li su'wret shi'g'armalari' — kompoziciya, yag'ni'y shi'g'armadag'i' zatlardi'n' formasi', du'zilisi, wo'z ara baylani'sli'li'g'i'ni'n' duri's su'wretleniwi; kolorit — ren'lerdin' sa'ykesligi; ritm — shi'g'armasi'ni'n' kompoziciya bo'limleri tegis, dinamikali'q jag'dayda ta'kirarlani'wi'; ren' kontrasti' — bir tu'rdegi ren'di wo'z

M. Kagarov. «O'zbekistonim»

T. Muhamedov. «O'zbek xalq ertaklari valatifalari»na sali'ng'an illyustraciya

R.Ahmedov. «Oqtosh»

a'tirapi'ndag'i' ren'lerge say tu'siniliwi; ren' perspektivasi' si'yaqli' su'wretlew qurallari' tiykari'nda jarati'ladi'.

Bizge belgili, ren'li su'wret shi'g'armalari'n jarati'wda xudojnik ha'r tu'rli boyawlardan may boyaw, akvarel, guash, tempera, pastel, ren'li qa'lemn timer paydalanadi'.

Grafika wo'nerine a'piwayi' qara qa'lemde sali'ng'an su'wret, temali' kompoziciyalar, kitapti'n' ishki ha'm si'rtqi' ta'repine islangen

*J. Umarbekov. «Berk ko'cha»
Tashkent*

ha'r tu'rli ko'rkem su'wretler, etiketkalar, ha'r tu'rli markalar kiredi. Grafika wo'neri, tiykari'nan, ha'r tu'rli uzi'nli'q ha'm qali'nli'qtag'i' si'zi'qlar yamasa aq-qara boyawlar ja'rdeminde sa'wlelendiriledi. Grafika wo'nerinin' shi'g'armalari' ko'lemi jag'i'nan wonsha u'lken bolmag'an, ko'pshilik jag'daylarda qag'azg'a islenedi.

Grafika to'rt tu'rge: u'skeneli grafika, gazeta-jurnal grafikasi', plakat ha'm a'meliy grafikag'a bo'linedi.

Telman Yaminovich Muxammadov kitap bezewshi xudojnik si'pati'nda miniatyura janri'ndag'i' ko'p ko'rinislik wo'zgesheliklerin, «Wo'zbek xali'q yertekleri»ne

salg'an su'wretlerinde ko'riw mu'mkin. Mine usi' islengen su'wretler xudojnikke u'lken abi'ray keltirgen.

Xudojnik xali'q yerteklerinde shi'g'i'sti'n' turmi's ta'rizin, peyzaj, imaratlari', kiyimlari ha'm do'geregi jen'il si'zi'qlar da, ren' woyi'nlari' ha'm bezetiliwleri arqali' ko'riniske iye boladi'.

U'skeneli grafikali'q shi'g'armalardi' arnawli' a'sbaplarda, molbertlerde qa'lem, ko'mir, tush, akvarel, tempera, guashlar menen islenedi. Bul ko'rkem-wo'ner shi'g'armalari' da portret, natyurmort, peyzaj janrlari'nda jarati'ladi'.

Urol Tansiqbayev Wortu Aziyada peyzaj janri'na tiykar salg'an, woni'n' ha'rbir da'wirdegi do'retpesi wo'zine ta'n klas-sik su'wretlew wo'neri tariyxi'na aylang'an. Waqi't wo'tken sayi'n, bul ko'rkem-wo'ner g'ayratkeri jaratqan biybaha shi'g'armalardi'n' qa'dir-qi'mbati' asi'p barmaqta. Peyzaj wo'nerinin' O'zbekistanda qa'liplesiyi ha'm biyik shi'n'i'na ko'teriliwinde, so'zsiz, bul ko'rkem-

wo'ner iyesi yerisken da'reje usi' ku'nde de wo'rnek alatug'i'nday u'lgilerdin' biri boli'p qalmaqta.

Plakat ustasi' N.Ten wo'z shi'g'armalari'nda turmi's ha'm ekologiyali'q temani' jaratadi'. Woni'n' shi'g'armalari'ndag'i' pikirdi heshbir mashqalasi'z, toli'q tu'siniw mu'mkin. Bug'an mi'sal retin-de «Orol» ko'rinisi mashqalasi'na arnalg'an plakat da'lil boli'p tabi'ladi'. Ta'biyatti' qorg'aw, woni'n' bayli'qlari'n, haywanat du'nyasi'n qorg'aw bu'gingi ku'nde za'ru'r a'hmiyetli mashqalag'a aylang'an.

Peyzaj — Peyzaj belgili bir wori'nni'n' ko'rinisi, su'wreti bul su'wretlew wo'neri janri' boli'p yesaplanadi'. Peyzajda ta'biyat, ten'iz ko'rinisleri (marina), tereklikler, taw janbawi'raylar, qala ha'm awi'llardi'n' ko'rinisi, uluwma, ha'r tu'rli wori'nlardi'n' su'wreti arqali' adamni'n' sezim-tuyg'i'lari' ko'rkem obrazlarda su'wretlenedi. Peyzaj worta a'sirlerde Qi'tay, Yaponiya; Woyani'w da'wirinde bolsa, Evropada rawajlandi'. O'zbekistanda U.Tansiqbayev peyzaj janri'ndag'i' wo'zine tartatug'i'n shi'g'armalari' menen belgili.

Xudojnik N.G.Karaxan salg'an ta'biyat ko'rinisleri dekorativligi, ren'lerinin' shi'g'i'sqa ta'n na'zikligi

N.Ten. «Orol»

P.Benkov. «Hovli»

O'. Tansiqboyev. «Oqshom pallasi»

ha'm aniqli'g'i' menen aji'rali'p turadi'. Peyzajshi' xudojnikler Urol Tansiqbayev, Nikolay Karaxanlardi'n' ta'biyat, turmi's go'zalli'qlari'n ko'terin'ki sa'wlelendiriwshi shi'g'armalari' worayi'nda shayi'rlarsha sezim-tuyg'i'lar menen toli'q nurlar arqali' kartinalar janlang'an.

O'zbekistanda xi'zmet ko'rsetken ko'rkem-wo'ner g'ayratkeri, sheber pedagog P.P.Benkov wo'z shi'g'armalari' menen wo'zbek su'wretlew wo'nerine salmaqli' u'les qosqan xudojnik.

Pavel Petrovich Benkov quyashli', payi'zli' u'lkemizdi jaqsi' ko'rip qalg'an ha'm wo'mirinin' aqi'ri'na shekem usi' jerde qali'p, do'retiwshilik yetti. Wol salg'an su'wretlerdin' ha'r birinde janajan respublikami'zdi'n' go'zzal ta'biyati', wo'zbek xalqi'ni'n' turmi'si' ha'm miyneti su'wretlenedi.

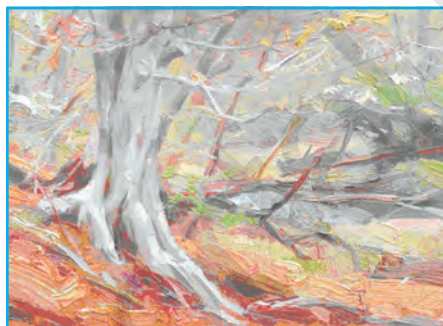
O'zbekistanni'n' go'zzal ta'biyati' belgili xudojnik Ural Tansiqbayevti'n' do'retiwshilik islerinde worayli'q wori'ndi' iyeleydi. U.Tansiqbayevti'n' do'retiwshilik joli', tiykari'nan, Worta Aziyani'n' go'zzal ha'm ko'rkem ta'biyat ko'rinishlerin qi'lqa'lem ja'rdeminde haqi'yqi'y su'wretlewge qarati'lg'an. Woni'n' «Issiq ko'l oqshomi»,

«O‘zbekistonda bahor», «Qayraqqum GESining tongi», «O‘rik gul-lamoqda», «Kuz tongi» si‘yaqli’ ko‘plep shi‘g‘armalari’ xudojnikti peyzaj ko‘rkem-wo‘nerinin’ sheber ustazi’ si‘pati’nda woni’ du‘nyag’a tani’tti’. Ural Tansiqbayevtin’ «Oqshom pallasi» shi‘g‘armasi’na na‘zer taslasaq, tamashago‘ydin’ ko‘z aldi’nda gu‘llep-jasnag‘an wo‘zgek u‘lkesi, woni’n’ kewilge quwani’sh beriwshi ta’biyati’,

1.

4.

2.

5.

3.

6.

Do‘retiwshilik jumi’s islewdin’ basqi’shlari’

adamni'n' miyneti menen bag'i' bostang'a aylani'p ati'rg'an jerler sa'wlelenedi.

Wo'zbek milliy ren'li su'wret mektebinin' belgili xudojnigi G'afur Abdurahmanovti'n' ko'plegen shi'g'armalari'nda peyzaj janri'na isenimli qol urg'ani' peyzaj janri'na bolg'an qi'zi'g'i'wshi'li'g'i' qa'lipleskenliginen derek beredi.

Xudojnik jaratqan kompoziciyalari' ken' qamti'wli'g'i' ha'm ren'liligi menen ayri'qsha aji'rali'p turadi'. Bulardan, a'sirese, «Qo'shiq» shi'g'armasi'n tamashalar yekensiz, ta'biyatti'n' wo'zine tartatug'i'n sa'ykeslikler menen insan qa'lbindegi sezimlar sa'ykes jan'g'i'rg'ani'n ti'n'lag'anday bolasi'z. Ba'ha'r gu'lleri to'selgen taw janbawi'raylari', wog'an shayda bolg'an qi'zlardi'n' na'zik ha'reketi, taw shoqqi'lari', sonday-aq, ali'stag'i' bultlardi'n' bir-biri menen u'zliksiz baylani'sli' boyawlarda su'wretleniwi adamdi' wo'zine si'yqi'rlap qoyadi'. «Baxmalda tong» atli' peyzaji'nda bolsa, ta'biyatta jan'alani'p ati'rg'an jag'day xudojnik ta'repinen jaqsi' ali'ng'an.

Su'wrette yerte tan'dag'i' janlani'w, a'lemnin' woyani'p ati'rg'anli'g'i' ani'q sezilip turi'pti'. Bul shi'g'armalar tamashago'ye kewlin ko'teriw menen birge, kewilli dem ali'wi'na jaqsi' ja'rdem beredi. Ta'biyatqa bolg'an muhabbatti' woyatadi' ha'm estetikali'q zawi'q bag'i'shlaydi'. Xudojnik do'retiwshilik isinde peyzaj janri'na bolg'an qi'zi'g'i'wshi'li'g'i'n woni'n' da'slepki etyudlari'nan ko'riw mu'mkin.

1. Xudojnik Rahim Axmedovti'n' «Oqtosh» shi'g'armasi'n talqi'lan'.
2. Ekologiya temasi'na arnalg'an shi'g'armani' talqi'lan'.

Tapsi'rma. Klasta qa'lem menen baslag'an ko'rinisti ren'ler menen boyan'.

11-sabaq. TA'BIYATTI'N' OBRAZLI' KO'RINISIN ISLEW

Ta'biyatti'n' obrazli' ko'rinishin sali'w ushi'n da'slep qa'lem ja'rdeminde woni'n' ayi'ri'm bo'limleri si'zi'p ali'nadi'. Su'wrettin' mazmunli' ha'm tu'sinikli boli'wi' ushi'n ko'rinish elementleri —

A. Mo'minov. «Bo'ronli kun»

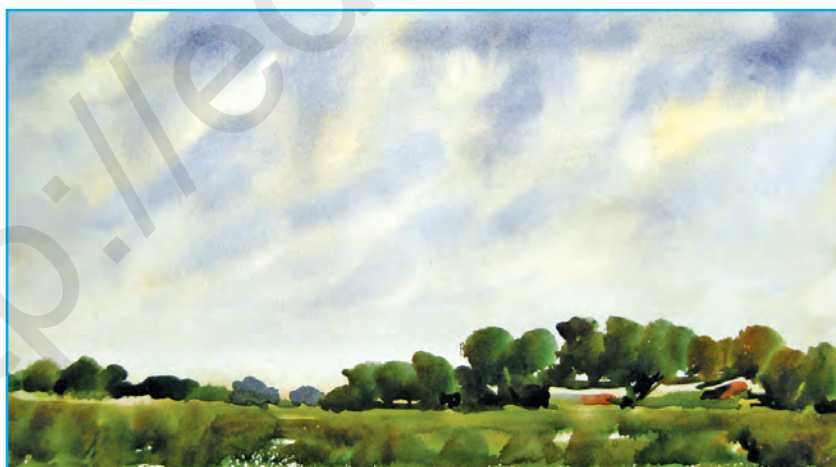
Ko'rinishli etyud. «Quyosh botishi»

Ko'rinishli etyudi.
«Bulutli osmon»

terekler, bultlar, tawlar, jaydi'n' du'zilis formalari' si'zi'ladi'. Sonday-aq, ko'rinisti sali'wda ta'biyatti' di'qqat penen u'yrenip shi'g'i'w talap yetiledi.

Xudojnik A.Muminovti'n' «Bo'ronli kun» shi'g'armasi'nda ta'biyat obrazi'ni'n' bir ko'rinishin baqlawi'mi'z mu'mkin.

R. Xalilov. Etyud «Ochiq havo»

Ta'biyatti'n' obrazli' ko'rinishin sali'wda si'zi'qli' ha'm ken'islikli perspektiva qag'i'ydalari'n basshi'li'qqa ali'w tiyis. Ha'rbir zat uzaqlasqan sayi'n kishireyip, hawada ko'rinbey, gu'n'girtlenip baradi', wolardi'n' ko'rinishi, si'zi'qlari', jaqti'li'g'i', ren'i wo'zgeredi. Ta'biyattag'i' zatlar bizge qanshelli jaqi'n bolsa, wolar sonshelli ani'q ha'm ti'ni'q ko'rinedi.

Ko'rinisti normada su'wretlep beriw u'lken a'hmiyetke iye. Ko'rinis ku'ndiz, yerte azanda yamasa keshquri'n wo'z ko'rinesine iye. Yerte azanda a'tirap tap tu'tin menen qaplang'anday boladi'. Demek, azang'i' ko'rinisti salg'anda artqi' ko'rinis biraz gu'n'girtletip su'wretlenedi. Aldi'nda jaylasqan zatlardi'n' du'zilisiz biraz ani'g'i'raq yetip si'zi'w kerek. Keshquri'n bolsa, kerisinshe, aspan ren'inde

Ta'biyat ko'rinishin basqi'shli' su'wretlew

barli'q zatlardi'n' du'zilisi ani'g'i'raq ko'rinedi. Hawa bultli' bolg'an ku'nde jer, wondag'i' zatlar menen birge aspan gu'n'girtlew ha'm qaralaw boli'p ko'rinedi.

Ta'biyatti'n' obrazli' ko'rinishin sali'wda yamasa woni'n' qandayda bir bo'legin su'wretlewde ayri'qsha qag'i'ydalar joq. Ko'rinishi su'wretlew de basqa zatlardi'n' tu'p nusqasi'n si'zi'w si'yaqli' islenedi.

Ta'biyat obrazi'ni'n' ta'sirshen'ligin asi'ri'w, woni'n' ani'q jag'dayi'n an'lati'w maqsetinde jumi'sti' kontrastli' yamasa na'zik, ji'lli' yaki suwi'q, ashi'g'i'raq yaki toyg'i'ni'raq, ani'q yaki uluw-malasqan tu'rinde islew mu'mkin. Janli' ta'biyatti' seziniw, woni'n' ju'da' ko'rkemligin ko're ali'w, sonday-aq, qi'zi'g'i'wshi'li'q ha'rbir ta'biyat obrazi'ni'n' ko'rinishin su'wretlew din' sheshimine wo'lshe boladi'.

Sonli'qtan, ta'biyat ha'rqashan do'retiwshilik izleniwler, go'zzalli'qti' seziw deregi boli'p kelgen.

1. Ta'biyat obrazi' ko'rinishin su'wretlew din' tiykar'g'i' sha'rti nede?
2. Ta'biyat obrazi' ko'rinishinde arali'q qanday qurallar ja'rdeminde beriledi?
3. Ta'biyat obrazi' ko'rinishinin' su'wreti dep nege ayti'ladi'?

Tapsi'rma. Qandayda bir ta'biyat obrazi' ko'rinishin su'wretlep kelin'.

12 - s a b a q . SHI'G'I'SQA TA'N QALA SU'WRETININ' ESKIZIN ISLEW

Samarqandtag'i' Ulug'bek medresesi, Buxaradag'i' Masjidi Kalon, Xiywadag'i' Iyshan qala burji', Tashkent qalasi'ndag'i' Kukaldosh medresesi, Hastimom medresesi shi'g'i'sqa ta'n usi'lda islengen tariyx'i'y quri'li'slar boli'p yesaplanadi'. Qalami'zda ha'zirgi ku'nde sali'ni'p ati'rg'an zamanago'y jaylar ha'm shi'g'i'sqa ta'n quri'li'slar arasi'nda u'lken ayi'rmashi'li'q bar.

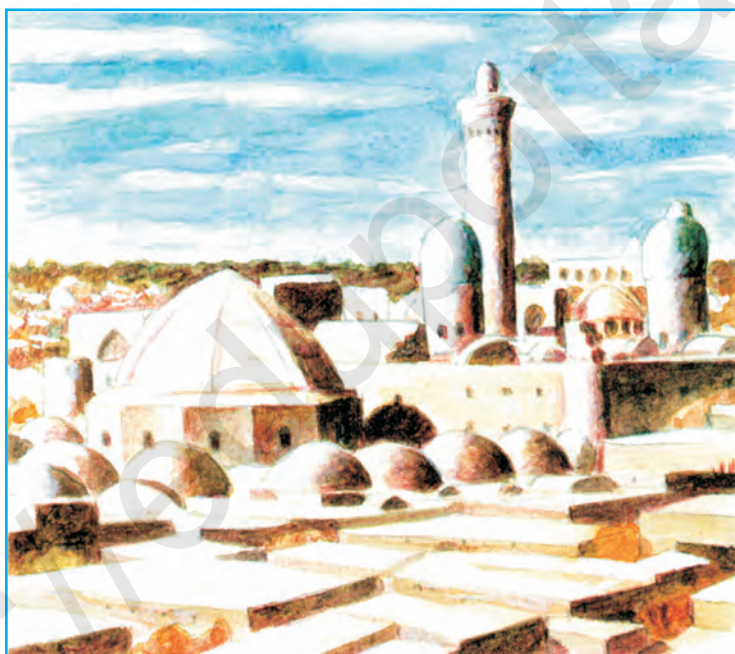
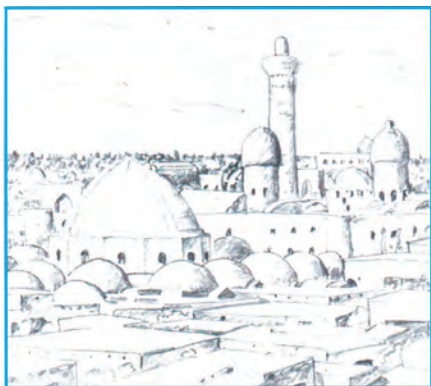
Temuriyler tariyxi' Ma'mleketlik muzeyi. (A.Turdiyev joybari'). Tashkent

Shi'g'i'sqa ta'n qalani' sali'wdan aldi'n ayi'ri'm jaylardi'n' ko'rinisin su'wretlep, qanday da bir kompoziciya du'ziledi. Qalani'n' kompoziciyasi'n si'zi'wda yerkin ko'z qarasta ta'sirlerdin' uluwma jaylasi'wi' si'zi'qlar menen qag'azg'a tu'siriledi.

Qala kompoziciyasi'ni'n' eskizi qa'lem menen si'zi'lg'annan keyin tiykarg'i' ren'lerdin' dag'i' ha'm ren'i ji'lli' yamasa suwi'q ren'lerde boyawlar arqali' su'wretlenedi. Mayda bo'limleri ani'qlanadi' ha'm ren' menen islewler beriledi. Son' uluwmalasti'ri'p tamamlanadi'.

1. Shi'g'i'sqa ta'n quri'li'slardan yesaplang'an Ulug'bek medresesi qay jerde jaylasqan?
2. Eskizler qalay islenedi?
3. Shi'g'i'sqa ta'n qala eskizin su'wretlewde nelerge itibar beriw kerek?
4. Shi'g'i'sqa ta'n usi'lda quri'lg'an zamanago'y yesteliklerdi ayti'n'?

Basqi'shli' shi'g'i'sqa ta'n qala ko'rinishi

Tapsi'rma. Shi'g'i'sqa ta'n qala kompoziciyasi' boyi'nsha do'retiwshilik jumi'si'n sali'p keliw.

13-sabaq. SU'WRETLEW WO'NERINDE ANIMALISTIKALI'Q JANR. SA'WBET HA'M A'MELIY JUMI'S

Animalistikali'q janr wo'zgeshe su'wretlew wo'nerinin' tu'ri. Wol lati'nsha «anima» — haywanat du'nyasi' degen ma'nisti bildiredi. Animalist — xudojnik haywanat du'nyasi'na ku'shli qi'zi'g'i'wshi'li'q ha'm sheberlik penen qatnas jasaydi'.

Haywanat du'nyasi' alg'ashqi' adamlar turmi'si'nda u'lken a'hmiyetke iye bolg'an. Sol da'wirde wolar u'n'girlerdin' diwallari'nda kiyik, yak, mamontlardi'n' su'wretlerin salg'an.

A'yyemgi Yaponiya ha'm Qi'tayda haywanlardi'n' su'wretleri dekorativ nag'i'slar du'ziwde ha'm de monumental kompoziciyalar islewde tiykar boli'p yesaplang'an. XVII a'sirge kelip haywanatlar du'nyasi' anatomiyasi'n ulli' xudojnikler Leonardo da Vinchi ha'm A.Dyurerler islep shi'qqan.

Rossiyada birinshi animalist xudojnik I.Groot yedi. Kekse mu'sinshi ha'm grafik xudojnik V.A. Vatagin wo'zinin' shi'g'armalari'nda haywanatlar du'nyasi'n haqi'yqi'y ha'm isenimli su'wretleydi.

Worta Aziyadag'i' da'slepki mu'sinshilik yestelikleri knyaz Romanov sarayi'ni'n' (Tashkent) aldi'na wornati'lg'an haywanlar mu'sini (iyt, kiyik), Sitorai Mohi Xosa (Buxara) yesiginin' aldi'ndag'i' ari'slanlar mu'sini boli'p yesaplana-di'. 1886-ji'li' Tashkenttegi ko'rgizbede usta Tuxta Sadi'q Xujayev alebastrden islegen at ha'm kiyik ha'ykelshesin ko'rsetkeni belgili.

Su'wretlew wo'nerinin' animalistikali'q janri'nda xudojnik P.Mordvinsev ta'repinen islengen «Jimlik» atli'

Samarqand. Afrosiyab. VI a'sir.
Diywalli' su'wretler

shi'g'armada at ha'm quli'nni'n' jaylawdag'i' ko'rinisin ko'riw mu'mkin.

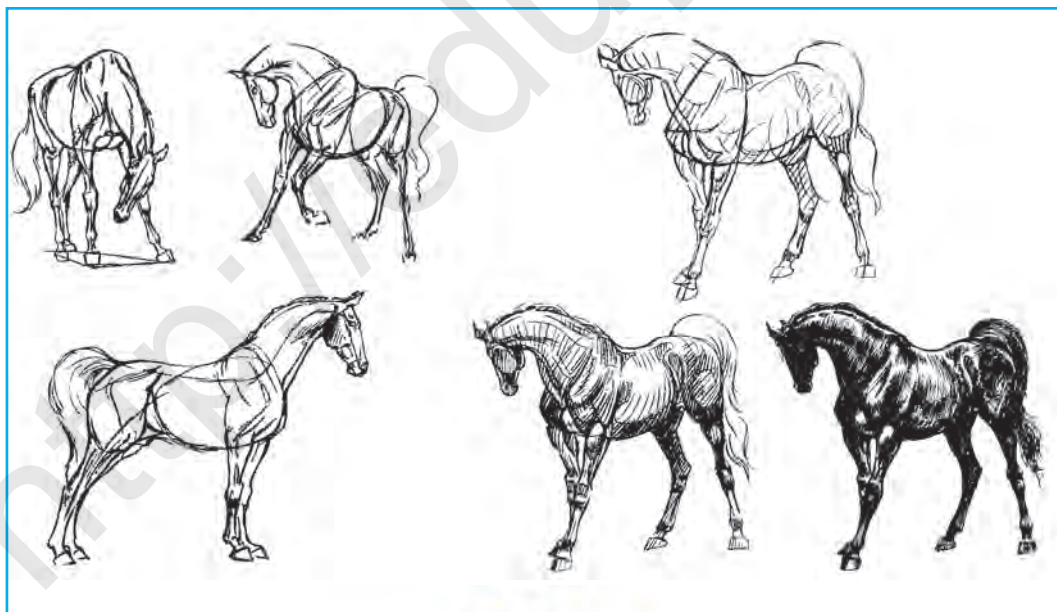
Animalistikali'q janrda, tiykari'nan, mu'sinshilerimiz salmaq-li' do'retiwshilik shi'g'armalar islegeninin' guwasi' bolami'z. 60-jillardan baslap M.Musaboyev, A.Boymatov, J.Quttimuratov si'yaqli' wonlap talantli' mu'sinshiler do'retiwshilik a'lemine kirip kelgen. Wolar wo'zbek xalqi'ni'n' wo'tmishi, bu'gingi ku'ni, turmi'si', miynet iskerligi ha'm do'retiwshilik jumi'slari'n wo'z mu'sinlerinde su'wretlegen. Abdumumin Boymatov 1934-jili' Ferg'ana wa'layati'ni'n' Beshbala awi'li'nda tuwi'lg'an. O'zbekistan xali'q xudojnigi. Animalistikali'q mu'sinshilik janri' boyi'nsha bir qatar jumi'slardi' a'melge asi'rg'an.

G'a'rezsizlik da'wiri mu'sinshilik wo'nerinde islengen yen' da'slepki tariyxi'y shi'g'armalari' si'pati'nda A. Temurdi'n' sawlatli' atli' yesteligin (I. Jabborov) ayti'p wo'tiw mu'mkin.

P. Mordvinsev. «Jimlik»

A. Boymatov. Do'retiwshilik jumi's u'stinde

Bul da'wirde stanokli' mu'-sinshilik wo'nerinin' wa'killeri ta'repinen T. Tojixujaevti'n' «Chavandoz», J. Quttimuratovti'n' «Oqqush» si'yaqli' ko'plep shi'g'armalari' jarati'ldi'.

1. Animalistlik janr degen ne?
2. Qaysi' da'wirden baslap haywanlardi'n' su'wreti si'zi'lg'an?
3. Haywanatlar mu'sinin jaratqan mu'sinshilerden kimlerdi bilesiz?
4. «Oqqush» shi'g'armasi'ni'n' avtor'i kim?

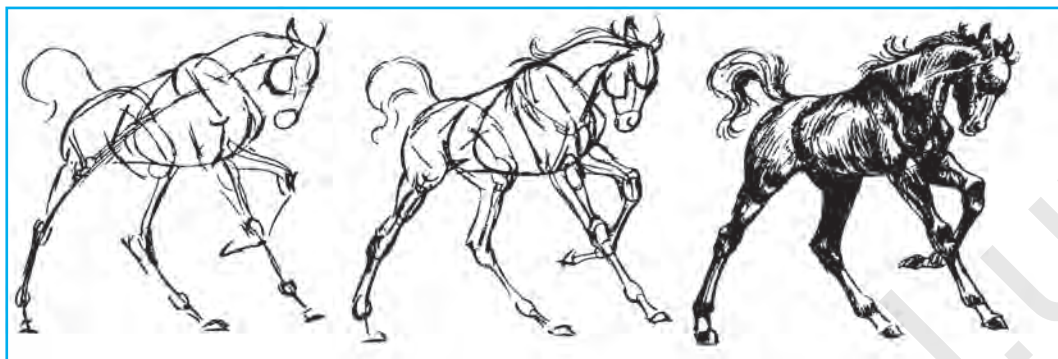
Tapsi'rma. Su'wretlew wo'nerinde animalistlik janr temasi'nda a'meliy jumi's wori'nlan'.

14-sabaq. «MEN UNATQAN HAYWAN» TEMASI'NDA SU'WRET SALI'W

U'y haywanlari'na: at, si'yi'r, qoy, pi'shi'q, ku'shik, qoyan si'yaqli'lar, jabayi' haywanlarg'a: jolbari's, ari'slan, qasqi'r, tu'lki, ayuw, pil si'yaqli'lar kiredi.

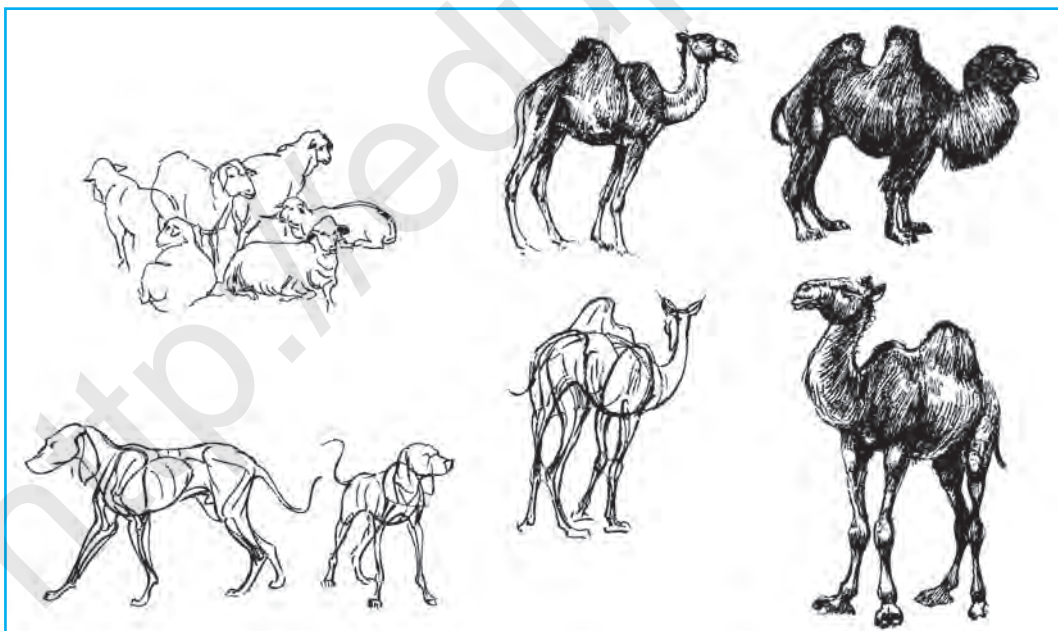
Haywanlar ta'biyati'mi'zdi'n' shi'rayi', wolar biz benen birge jaysaydi'. Haywanlar ta'biyatti'n' ha'r qi'yli' jag'daylari'na iykemlesken boli'p, jasaw jerleri bir-birinen par'q qi'ladi'.

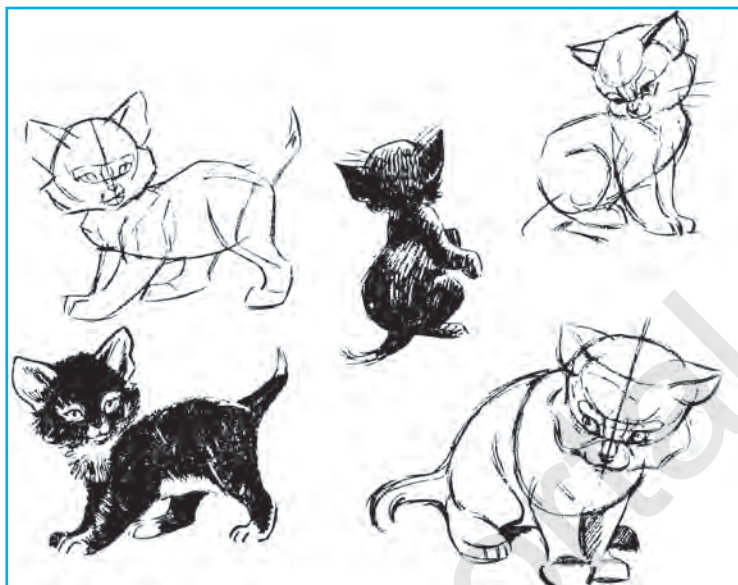
Haywanlardi'n' su'wretin islep ati'rg'ani'n'i'zda, da'slep, wolardi' di'qqat penen baqlaw ha'm u'yreniw tiyis. Wolardi'n' denesi qanday bo'limlerden du'zilgenligin ha'm bul bo'limler qanday formag'a iye yekenligin ani'qlaw kerek.

Taydi'n' basqi'shli' ko'rinisi

Mi'sali', pi'shi'qti'n' ha'reketshen'ligi, ayaqlari'ni'n' shaqqanli'g'i', wog'an terekke, jaylardi'n' to'besine shi'g'i'wi'na, an' awlawg'a ja'rdem beredi. Pi'shi'qti'n' denesi, to'rt ayag'i', basi', quyri'g'i', qulaqlari'n wo'z aldi'na aji'rati'p ko'rsetiw mu'mkin. Pi'shi'qti'n' yen' u'lken bo'limi — bul woni'n' denesi boli'p, sopaq ta'rizde, basi' bolsa, shar ta'rizli, qulaqlari' u'sh mu'yesh, quyri'g'i' bolsa, iymek ta'rizde boladi'.

Pi'shi'qti'n' su'wretin islew usi'llari'

Qoyanni'n' su'wretin sali'w

1. Su'wretlerde qaysi' haywanlar su'wretlengen?
2. U'y haywanlari'na qaysi' haywanlar kiredi?
3. Jabayi' haywanlarg'a qaysi'lari' kiredi ha'm du'zilisi qanday?
4. Wolardi'n' ren'leri haqqi'nda ne dey alasi'z?
5. Haywanlardi'n' su'wretleri qalay islenedi?

Tapsi'rma. Woqi'wshi'larg'a wo'zleri jaqsi' ko'rgen u'y haywanlari'n sali'p keliw tapsi'ri'ladi'.

15-sabaq. «QI'S KO'RINISI» TEMASI'NDA SU'WRET SALI'W

Qi's pasi'li'ni'n' go'zzalli'g'i'n, ha'r qi'yli'li'g'i'n, appaq qar jerdi qaplag'anli'g'i'n, balalardi'n' qi's payi'ti'ndag'i' ha'r qi'yli' woyi'nlari'ni'n' kompoziciyasi'n du'ziw mu'mkin. Ta'biyat go'zzalli'qlari'n su'wretlew wo'neri shi'g'armalari' arqali' tu'siniwdi qa'liplestiriwde xudojniklerden K.Korovin, N.Yuon, U.Tansiqbayev,

T. Kuziyev. «Qish»

M. Toshmurodov. «Qish»

Doslar jumi'si'

R.Ahmedovlardi'n' do'retiwshiligi u'lken a'hmiyetke iye. Mi'sali', T.Kuziyevtin' «Qish» atli' su'w-retin to'mendegishe talqi'law mu'mkin.

1. Su'wrette qaysi' pasi'lg'a ta'n bolg'an ko'rinis su'wretlengen?

2. Xudojnik su'wret arqali' bi-zin' itibari'mi'zdi' nege qaratadi'?

3. Su'wrettin' kompozici-yasi', du'zilisi ha'm wondag'i' zatlardi'n' qatnaslari' qanday?

4. Xudojnik qi's peyzaji' ko'ri-nisin qay da'rejede su'wretley alg'an?

Su'wretlew wo'neri shi'g'arma-lari'n baqlap u'yreniwde ta'biyat-ti' tu'siniw menen bir qatarda,

Qi's ko'rinishin su'wretlew

ta'biyatqa bolg'an muhabbat, qi'zi'g'i'wshi'li'q artadi'. Na'tiyjede su'wretlew wo'nerinin' tili, su'wretlew wo'nerinin' qurallari' bolg'an kompoziciya, ha'reket worayi', turaqli'li'q ha'm ren'ler haqqi'nda toli'q mag'luwmatlarg'a iye boladi'.

Qi's ko'rinisi su'wretin sali'w ushi'n xudojniklerdin' shi'g'armalari'na tayang'an halda kompoziciyalar tiykari'nda wo'z betinshe jumi'slarg'a kirisip, da'slep qi's ko'rinisi kompoziciyasi' du'ziledi ha'm usi' tiykarda qa'lemde si'zi'p ali'nadi', son' ren'de islenedi.

1. Qi's ko'rinisin su'wretlegen xudojniklerdi ayti'n'.
2. Qi's ko'rinisin su'wretlewdin' tiykarg'i' sha'rti nede?
3. Ren'ler ko'rinisinin' ha'r tu'rli planlari'nda nesi menen bir-birinen aji'raladi'?
4. Qi's ko'rinisinin' ayi'ri'm ko'rinislerin si'zi'p ali'w qanday a'hmiyetke iye?

Tapsi'rma. Qi's ko'rinisin su'wretlew. Jan'a ji'l bayrami'na bag'i'shlang'an diywali' gazeta ushi'n su'wret u'lgilerin ali'p keliw.

16-sabaq. «JAN'A JI'L» TEMASI'NDA DIYWALI' GAZETA ISLEW. BAQLAW JUMI'SI'

Jan'a ji'l bayrami' yeski ji'ldi' shi'g'ari'p sali'p, jan'a ji'ldi' ku'tip ali'wdan baslanadi'. Bul bayram bolsa, barli'q ma'mleketlerde da'stu'rlik bayram ta'rizde belgilenedi. Bayramdi' yolka a'tirapi'nda belgilew da'stu'r tu'rine kirip qalg'an. Jan'a ji'l bayrami'nda Ayaz baba ha'm qar qi'zdi'n' keliwi ko'birek ku'tiledi. Jan'a ji'ldi' ku'tip ali'w barli'q ma'mleketlerde wo'z shan'arag'i'nda belgilenedi. Bul bayramda yolka bezetilip, wog'an ha'r tu'rli woyi'nshi'qlar tag'i'ladi' ha'm bezetiledi. Adamlar ju'zinde ku'lki, bayram quwani'shlari' boladi'.

A'llette, «Jan'a ji'l» temasi'nda diywali' gazeta islenedi. Jan'a ji'l bayrami'na diywali' gazeta tayarlawda yeki vatman qag'azdi' birlestiremiz. Birlestirilgen qag'azg'a jan'a ji'l temasi'ni'n' ati' bas tema yetip ali'nadi', jan'a ji'l bayrami'na bag'i'shlang'an su'wretler

qa'lemde sali'nadi'. Tayarlang'an woyi'nshi'qlar su'wreti gazetani'n' kerekli wori'nlari'na jaylasti'ri'p shi'g'i'ladi'. Jan'a ji'l bayrami'na tayarlani'p ati'rg'an diywali' gazetani'n' su'wretleri, jazi'w bo'limleri ren'ler jag'i'nan bir-birinen ayi'ri'ladi' ha'm uqsasli'qlari' sa'ykesles-tiriledi.

Jan'a ji'lg'a bag'i'shlang'an diywali' gazetani' ja'ne bir ret ko'rip shi'g'i'ladi'. Tayarlang'an gazetani' mektepte wo'tkeriletug'i'n keshe-lerde, ata-analardi' jan'a ji'l bayrami' menen qutli'qlawda paydalani'w mu'mkin.

1. Jan'a ji'l bayrami' qanday bayram?
2. Xudojnikler ta'repinen islengen shi'g'armani' talqi'lap berin'.
3. Jan'a ji'l bayrami'na bag'i'shlang'an diywali' gazetadag'i' yolka, ayaz-baba ha'm qar qi'z su'wretleri neni bildiredi?
4. Diywali' gazetani' tayarlawda qanday ren'lerden ko'birek paydalani'ladi'?

Tapsi'rma. Jan'a ji'l bayrami'na bag'i'shlang'an su'wretler sali'p keliw tapsi'rmasi' beriledi.

17-sabaq. REN'LI SU'WRETTE NATYURMORT. NATYURMORT JANRI'NDA JARATI'LG'AN SHI'G'ARMALARDI' KO'RKEMLIK JAQTAN TU'SINIY

Natyurmort — su'wretlew wo'nerinin' wo'zine ta'n wo'z aldi'na janri': «Natyurmort» (nature morte) francuzsha so'z boli'p, “jansi'z ta'biyat” degen ma'nisti an'latadi' ha'm wonda ko'pshiliginde miynet qurallari', pali'z ha'm miyweler, gu'ller, qus ha'm mayda

A. Perov. «Obionlar naturmorti»

haywanlar su'wretlenedi, yag'ni'y natyurmort wo'nerinde insanni'n' ku'ndelikli turmi'si' sa'wlelenedi. Natyurmort XVII a'sirdin' baslari'nda Gollandiyada payda boli'p, ko'plep ma'mleketlerge tarqalg'an, a'sirese, XVIII a'sirdin' wortasi'nda su'wretlew wo'nerinde ken' rawajlang'an yerkin janr boli'p yesaplanadi'.

Ren'li su'wret wo'nerinin' a'jayi'p ustasi' franciyali' xudojnik Jan-Batist Simeon Shardennin' «Ko'rkem wo'ner atributlari'» temasi'ndag'i' natyurmort shi'g'armasi'n baqlag'ani'mi'zda a'piwayi' zatlardi'n' joqari' da'rejedegi ko'rkem su'wretin ko'remiz.

O'zbekistan su'wretlew wo'nerinde xudojniklerden N.Kashina, Z.Kovalevskaya, Y.Yelizarov, R.Ahmedov, G'.Abdurahmanov si'yaqli' ko'plegen natyurmort janri'ni'n' ustalari' u'lkemiz wo'nimlerin wo'zlerinin' shi'g'armalari'nda sheber su'wretlegen.

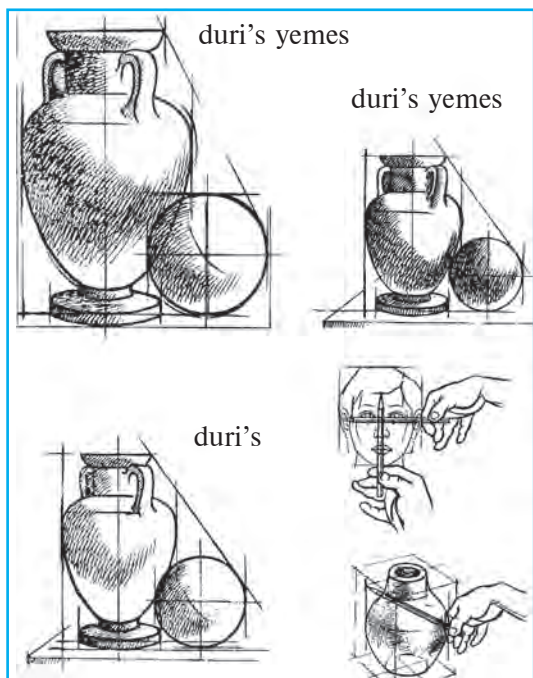
Natyurmort wo'z aldi'na janr boli'w menen birge, temali' su'wretlerdegi shi'g'armalardi'n' mazmuni'n ashi'p beriwde ja'rdemlesiwshi, woni' tolti'ri'wshi' qural boli'p ta xi'zmet yetedi. Belgili xudojnikler G'.Abdurahmanovti'n' «G'arbi'zli' natyurmort» ha'm Y.Yelizarovti'n' «Natyurmort» shi'g'armalari'nda ha'r tu'rli miyweler, pali'z yeginlerinen qawi'n ha'm g'arbi'z, milliy gezlemeler ju'da' suliw su'wretlengen. Qi'lqa'lem iyeleri shi'g'arma mazmuni'n

G'. Abdurahmonov. Natyurmort

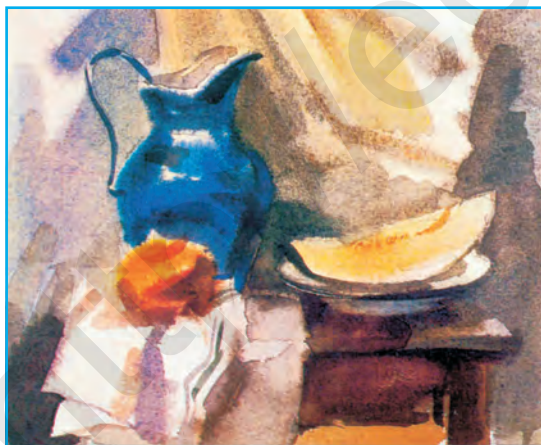
ashi'wda ji'lli' sarg'i'sh, toyg'i'n qi'zi'l ren'lerdi a'tiraptag'i' jasi'l tu'sli si'yaqli' ha'r tu'rli ren'ler menen sa'ykeslestirip su'wretlewi sebepli su'wrettin' ju'da' ta'sirliligine yerisken.

Qanday da bir temadag'i' natyurmort shi'g'armani' jarati'wda do'retiwshinin' ko'z aldi'nda bolajaq natyurmort pu'tinliginshe su'wretlenedi ha'm wog'an say zatlar tan'lap, itibar menen jaylasti'ri'w haqqi'nda pikir ju'rgizedi, yele

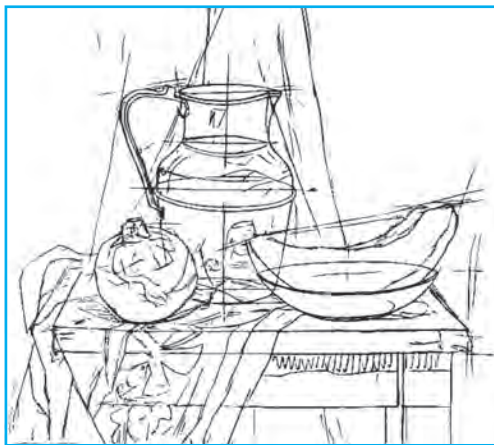

Natyurmort kompozitsiyasi'

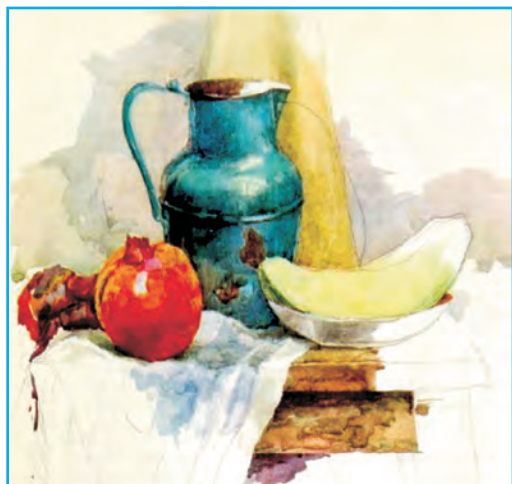
pitpegen eskizler si'zadi' ha'm usi' eskizler tiykari'nda kompozitsiya du'zedi. Natyurmort mazmunli' boli'wi' ushi'n kishi zatlar aldi'nda, u'lkenleri arqa ko'riniste su'wretlenedi. Natyurmort jiyek si'zi'g'i'nan to'menirekte jaylasti'ri'ladi'. Sonda zatlardi'n' ken'isliktegi jag'dayi' ha'm tegisligi jaqsi' ko'rinedi. Natyurmort di'qqat penen baqlanadi'. Natyurmort kompozitsiyasi'n qag'azg'a duri's jaylasti'ri'w maqsetinde qag'azdan islengen arnawli' a'sbap (videoiskatel)tan paydalani'w jaqsi' na'tiyje beredi. Bul a'sbap arqali' ani'qlang'an kompozitsiya wo'z aldi'na kishi wo'lshe'degi qag'azda toli'q pitpegen tu'rinde si'zi'p

Natyurmort etyudi

1-basqi'sh

2-basqi'sh

3-basqi'sh

ko'riledi. Qoyi'lma kompozitsiyasi' ani'qlang'annan keyin, tiykarg'i' jumi's u'lken wo'lshe'degi qag'azda islenedi.

Natyurmortti'n' kompozitsiyasi' belgilengennen keyin qoyi'lmadag'i' ha'rbir buyi'mni'n' wo'lshe'mi, formasi' (du'zilisi, ren'i, jaqti'-sayasi')n ani'qlawg'a wo'tedi, yag'ni'y natyurmort sali'wda uluwmadan jekege ha'm jekeden ja'ne uluwmag'a wo'tiw procesine a'mel yetiledi.

Natyurmortti' su'wretlewde basqi'shpa-basqi'shli'qqa a'mel yetiw kerek. Yeki-u'sh zatti'n' su'wretin sali'wda buyi'mlardi'n' wo'lshe'mi jag'i'nan wo'z ara ayi'rmashi'li'qti', arali'qti', saya ha'm jaqti'li'qlardi'n' ayi'rmashi'li'g'i'n ko'z benen shamalap tabi'ladi'. Qa'lem'di baspag'an halda wolardi'n' su'wret worni' belgilep ali'nadi'. Su'wret formasi' tabi'lg'annan keyin, jaqti'li'q deregi ani'qlanadi'. Sebebi su'wrettin' turaqli' jag'dayda turi'wi' wonnan tu'sip ati'rg'an sayag'a da baylani'sli'. Tu'siwshi saya zatlardi'n' ken'isliktegi ha'm qanday materialdan islengenligin ani'qlawg'a ja'rdem beredi. Buyi'mlardi'n' wo'z sayasi', jaqti' bo'limi, wo'zinen tu'sip turg'an saya qa'lemde shtrixlar menen si'zi'ladi'. Zatlardi'n' perspektiv qi'sqari'wlari'n yesapqa ali'p, ha'rbir zattag'i' jaqti' ha'm

saya qag'i'ydalari'na a'mel yetken halda su'wretlenedi. Keyin natura menen fon wortasi'ndag'i' ashi'q-toyg'i'nli'qti'n' parqi' belgilenedi.

Natyurmort kompoziciyasi'. Ha'rqanday ko'rkem wo'ner shi'g'armasi'ni'n' negizin kompoziciya quraydi'. «Kompoziciya» — (compositio) lati'nsha so'z boli'p, du'ziw, birlestiriw — ha'r tu'rli bo'leklerdi bir pu'tin toli'q bir ideyag'a say halda birlestiriw ma'nisin bildiredi. Su'wretlew wo'nerinde kompoziciya dep, ko'rkem shi'g'armani'n' mazmuni', xarakteri ha'm maqseti menen baylani'sli' haldag'i' quri'li'si', bo'limlerdin' shi'g'arma ideyasi'na muwapi'q jaylasti'ri'li'wi' ha'm wo'z ara qatnasi'na ayti'ladi'. Kompoziciyada yen' a'hmiyetlisi ko'rkem obrazdi' jarati'w.

Su'wretlew wo'nerinde kompoziciyani'n' simmetriya ha'm asimmetriya, turaqli'li'q (statika), ritm, ten'salmaqli'li'q ha'm ha'reket (dinamika), yekinshi da'rejeli zatlarg'a (tiykarg'a) boysi'ni'w, ko'riw

worayi' ha'm ko'pshiliginde wog'an say keletug'i'n kompoziciyali'q woraydi' bo'rttirip ko'rsetiw si'yaqli' qag'i'ydalari' bar.

Kompoziciyani'n' tiykarg'i' talaplari' pu'tinlik, simmetriya ha'm ritm. Tosattan terilip qalg'an zatlardi' natyurmort dep bolmaydi'. Natyurmort kompoziciyasi'ni'n' ma'nisli ha'm ta'sirli shi'g'i'wi' ushi'n bir temadag'i', bir-birine say zatlar ta'biyiy baylani'sta qoyi'li'wi' kerek.

Qoyi'lg'an natyurmortti'n' tiykarg'i' ideyasi'n qag'azda su'wretlep ko'rsetip beriledi, yag'ni'y natura menen su'wret wortasi'nda toli'q uqsasli'qqa yerisedi.

Natyurmort kompozitsiyasi'n qaysi' noqattan baqlawg'a qaramas-tan wol toli'q bir pu'tin ko'rinishe iye boli'wi' za'ru'r. Naturag'a sali'sti'rg'anda qi'zi'qli' ko'riw noqati' tan'lap ali'ng'annan keyin, qag'az betinde su'wretlenetug'i'n natyurmort naturadan duri's ani'qlap su'wretleniwi kerek.

1. Natyurmort degen ne?
2. Natyurmort janri' neni sa'wlelendiredi?
3. Natyurmortshi' xudojnilerden kimlerdi bilesiz?
4. Natyurmort kompozitsiyasi' degen ne?

Tapsi'rma. Su'wrettegi natyurmort kompozitsiyasi'ni'n' su'wretleniwine tu'sinik berin'.

18, 19-sabaqlar. MILLIY I'DI'SLARDAN DU'ZILGEN TEMALI' NATYURMORT (2 — 3 BUYI'M)TI' REN'LI SU'WRETTE ISLEW

Akvarel boyawlarinda milliy i'di'slardan du'zilgen temali' natyurmortti' islew ushi'n 2 — 3 zattan ibarat bolg'an, ren' ha'm tu'r qatnaslari' bir-birinen aji'ralg'an, wolar formasi'na qaray wonsha quramali' bolmag'an buyi'mlar boli'wi' kerek. A'piwayi' zatlardan du'zilgen qoyi'lmalardi' a'ste-aqi'ri'n islep, unamli' na'tiyjelerge yerispey turi'p, quramali' natura qoyi'lmalari'n islewge wo'tiw duri's yemes. Akvarel boyawinda jumi'slardi' turaqli' tu'rde islew ha'm wolardi' a'ste-aqi'ri'n quramalasti'ri'p bari'w maqsetke muwapi'q.

Woqi'w natyurmorti'

1-basqi'sh

2-basqi'sh

3-basqi'sh

4-basqi'sh

Natyurmortti' akvarel boyawlari' menen islew procesin (ko'rgizbeli) a'meliy ko'rsetiw ushi'n biraz quramali' bolg'an miyweler ha'm ku'ndelikli turmi'sli'q zatlardan du'zilgen natura qoyi'lmasi'n alami'z. Qoyi'lmadag'i' i'di's tegis ji'lti'raq betke iye, sonday-aq, ani'q su'wretlengen (nur) sa'wlesi bar. Barli'q zatlar stol u'stine jaylasti'ri'lg'an, arqada ani'q ku'l ren'degi diywal foni' ha'm bir tegis gezlemeler. Miywelerde belgilengen yari'm sayalar ani'q ko'rinip turi'pti'. I'di'sta ji'lli' ha'm suwi'q refleksler bar.

Bunday du'zilgen natyurmortti'n' qa'lem su'wreti qi'yi'nshi'li'q tuwdi'rmaydi', biraq ren'lerde su'wretlew biraz quramali'raq, sebebi

miywelerdin' ani'q ren'in su'wretlew ushi'n ren' qatnaslari'na qatan' a'mel yetiwimiz kerek.

Boyawdi'n' da'sleпки qatlami'n qoyi'wdan baslap, ren' qatnaslari'ndag'i' sa'ykeslikti saqlap bari'w kerek. Akvarel boyawlari' kepkennen keyin, birqansha ag'aradi', soni'n' ushi'n da wolardi' ren' jag'i'nan toygi'ni'raq ali'w mu'mkin.

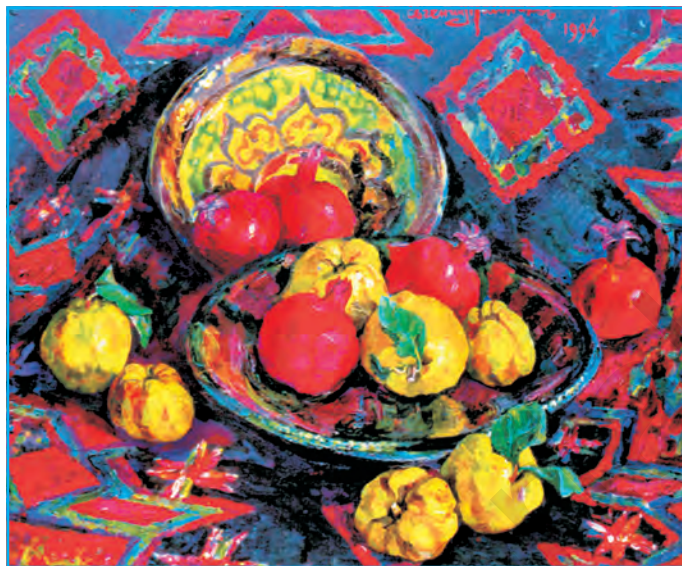
Akvarel boyawlari' menen su'wretlew procesinde zat ha'm buyi'mdag'i' jaqti' boli'p turg'an bo'limlerdi boyamawg'a ha'reket yetiw kerek. Ren'ler birden ali'ni'p, kerekli jerine jag'i'lsa, woni'n' jani'ndag'i' ren'lerdi de tabi'w jen'il wo'tedi.

Ha'rbir zatti'n' ko'lemli formasi'n jaqti'-sayani'n' tu'sleniwi menen baylani'sli' bolg'an ren' wo'zgerislerin itibar menen baqlap bari'w kerek. Qon'i'r qi'zg'i'sh i'di's yari'm sayada ha'm jaqti'li'qta ha'r qi'yli' ren' tu'rine iye. Fonnan tu'sip ati'rg'an refleksler qon'i'r ren' yemes, al si'ya ren' boli'p tabi'ladi'. Wonnan basqa miyweler sayasi'nda refleksler bar, wolar wo'z ara ashi'q-toyg'i'nli'g'i' menen ha'm ren' tu'rleri boyi'nsha aji'raladi'.

Yen' a'hmiyetlisi, barli'q buyi'mlarg'a bir waqi'tti'n' wo'zinde, ashi'q-toyg'i'nli'g'i', ren'lesligi ha'm toyi'ng'anli'g'i'n sali'sti'rg'an jag'dayda ren' beriw kerek. Demek, buyi'mlardi' jeke baqlamastan, kerisinshe, toplamdi' bir pu'tin toli'q ko'riwge ha'reket yetiw kerek. Jaqi'n turg'an yeki zatti'n' ren' ayi'rmashi'li'qlari'n sali'sti'ri'w qi'yi'n yemes. Yeger de aldi'mi'zda won zattan payda bolg'an natyurmort bolsa, ha'rbir buyi'mni'n' ren'in jeke halda ha'm ha'mmesi menen birgelikte tegis sali'sti'ri'w kerek. Ha'rbir zatti'n' ko'lem formasi'n islegende ji'lli' ha'm suwi'q ren' tu'rlerin di'qqat penen baqlaw kerek.

Zatlardi'n' ashi'q-toyg'i'nli'g'i' ha'm ren'liligi fon menen a'tirapi'ndag'i' zatlar ren'ine baylani'sli' boladi'. Sayalar toyg'i'nlasti'ri'lsa, jaqti' boli'p, ja'ne de ani'qlasadi'.

Su'wrettegi buyi'mlardi'n' aldi'ng'i' ha'm arqa ko'rinishleri arasi'ndag'i' ken'likti ko'rsetiwge itibar qarati'w kerek. Natyurmorttag'i' zatlar bir-birinen ha'r tu'rli arali'qta jaylasadi', jaqi'ndag'i' zatlar ani'g'i'raq ko'rinedi.

Y. Melnikov. «Anor va behi»

Uzaqta turg'an zatlardi'n' ren'leri jen'illirek ha'm gu'n'girtlew ali'nadi'. Natyurmortti' su'wretlewde hawa perspektivasi'ni'n' ta'sirin ha'rqashan naturada jen'il seziw qi'yi'n; sog'an qaramay, buni' perspektiva ni'zamshi'li'g'i' tiykari'nda qa'lem menen su'wretlewde wo'z aldi'na turg'an zatti' jaqi'ni'raq jaylasti'ri'w, basqasi'n bolsa, uzaqlasti'ri'p su'wretlew kerek. Zatlardi'n' ko'rsetilgen jerleri ani'q si'rtqi' ko'riniske iye. Saya ha'm uzaq ko'rinistegi tu'r ha'm ren' kontrastlari' pa'slew, formalari' bolsa, ani'q si'rtqi' ko'riniske iye yemes.

Saya ha'm arqa ko'rinistegi zatlardi'n' su'wreti uluwmalasti'ri'lg'an halda boladi'. Tap sol jerde i'g'al tu'rde islew usi'li'n qollang'an maqul. Islewden aldi'n qag'azdi' taza suw menen jumsaq shu'berek yamasa u'lken qi'lqa'lem ja'rdeminde bir tegis i'g'allanadi'. Yeki-u'sh minuttan son', qag'az suwdi' sin'dirip alg'annan keyin, akvarel menen jumi'sti' baslaw mu'mkin. Boyawlari' i'g'al qag'az betinde ji'yi'li'p, bir-biri menen qosi'li'p, na'zik wo'tiwler payda yetedi. Yeger de qanday da bir jerdi aji'rati'w kerek bolsa, qag'azdi'

keptirip, kerekli boyaw beriledi yamasa qurg'aq qi'lqa'lemde ani'q ren'li shegarani'n' talap yetilgen jerleri toyg'i'nlasti'ri'ladi'. I'g'allay islew usi'li' su'wretti ju'da' na'zik ha'm suliw ko'rsetiwge imkan tuwdi'radi'.

Akvarel boyawlari' menen islew procesinde saya-jaqti'dag'i' na'zik wo'tiwlerdi tegislep beriw kerek yemes. Ju'da' i'g'allang'an qag'az, a'dette, ko'teriledi, iyiledi, biraq kepken payi'tta ja'ne tarti'ladi' ha'm jumi'sti' dawam yettiriw mu'mkin.

Milliy i'di's-tabaqlardan du'zilgen temali' natyurmortlardi' belgili xudojnikler shi'g'armalari'nda da ko'riwimiz mu'mkin. Mi'sali', Y.Melnikovti'n' «Anor va behi» natyurmorti' temani'n' ayqi'n mi'sali' boli'p tabi'ladi'.

1. Milliy i'di's-tabaqlardan ibarat natyurmortti' qalay ko'z aldi'n'i'zg'a keltiresiz?
2. Perspektiva ni'zamli'qlari'n tu'sindirip berin'.
3. Boyawdi'n' da'slepki qatlami'n qoyi'wdan baslap nelerge itibar beriw kerek?
4. Natyurmort mazmuni'n ashi'p beriwde buyi'm, zatlardi'n' roli qanday?

Tapsi'rma. Milliy i'di'slardan ibarat du'zilgen temali' natyurmortti' islew..

20 - s a b a q . R E N ' - T U ' S L E R I J A G ' I ' N A N Q A R A M A - Q A R S I ' (K O N T R A S T) B U Y I ' M L A R D A N P A Y D A B O L G ' A N N A T Y U R M O R T T I ' G R A F I K A L I ' Q U S I ' L D A I S L E W

Yen' da'slep, natyurmort ushi'n kerekli zatlar tan'lap ali'nadi'. Wolar aspan ko'k ren' yamasa jasi'l si'rlang'an (emalli') kastryul, yeki-u'sh dana geshir, sari' yamasa qon'i'r qi'zg'i'sh ren' sopol piyola, yeki shalg'am, birneshe kartoshka ha'm de yeki-u'sh dana ashi'q qi'zi'l, toyg'i'n sari' ha'm ashi'q qi'zi'l ren'li gezlemelerden

Basqi'shli' woqi'w natyurmorti'

boli'wi' kerek. Qoyi'lma ushi'n ha'r tu'rli ren'degi ha'm ko'lemdegi zatlar tan'lap ali'nadi'.

Natyurmorttag'i' zatlar sani' 2 yamasa 3 danadan ibarat. Kompoziciya jag'i'nan suli'w ha'm qi'zi'g'arli' ha'm pu'tinlikte boli'wi' za'ru'r.

Sopol gu'ze ha'm pali'zlardan du'zilgen natyurmortti'n' a'hmiyetli ta'replerinen biri su'wretlenip ati'rg'an zatlardi'n' ken'likte jaylasi'wi' boli'p tabi'ladi'. Buyi'mlardi'n' u'lkenireklerinin' arqasi'nda, maydalari'n' bolsa, aldi'nda jaylasti'ri'p, biri yekinshisin' azi'raq ko'rsetpey turatug'i'n jag'dayda qoyami'z.

Natyurmortta ren'-tu'si jag'i'nan qarama-qarsi' buyi'mlardi'n' yen' a'hmiyetlisi yekinshi qatarda jaylasti'ri'ladi'. Wol formasi', ren'i

ha'm tu'si menen aji'rali'p turi'wi', kompoziciyani'n' worayi'n payda yetiwi za'ru'r.

Natyurmortti'n' ken'islik jag'dayi'n ani'g'i'raq su'wretlew ushi'n aldi'ng'i' qatarda wonsha u'lken bolmag'an, biraq ko'rinetug'i'n buyi'm qoyi'lg'an. Buyi'mlarg'a jaqti'li'q nurlari' aldi'ng'i' ta'repinen ha'm jani'nan bag'i'tlang'ani' ushi'n ha'rbir zatti'n' ko'lemliligi ani'q ko'rinip turi'pti'. Natyurmortti' su'wretlewden aldi'n woni' baqlap, yen' jaqsi' ko'zqaras noqati'n tawi'p, jiyek si'zi'g'i' belgilenedi. Su'wrettin' uluwma kompoziciyasi' tabi'ladi'. Natyurmort su'wreti birneshe kishi wo'lshe'mde yele pitpegen shala su'wret si'zi'lma ko'rinisler arqali' islenedi. Wolardan yen' jaqsi' shi'qqani' tan'lap ali'nadi'.

Qag'az betinde natyurmortti'n' wo'lshe'm sa'ykesliklerinin' uluwma ken'ligi ha'm biyikligi jen'il si'zi'qlar menen belgilenedi. Ha'rbir zatti'n' uluwma formasi', wo'z aldi'na bo'limlerinin' sali'sti'rmali' wo'lshe'mleri tabi'ladi'. Ha'rbir buyi'mni'n' wo'zine ta'n formasi', u'lken-kishiligi ha'm turg'an worni' ani'q tabi'lg'annan keyin, wolardi'n' du'zilisi talqi'lanadi', di'qqat penen baqlanadi'. Formalardag'i' bar perspektiv qi'sqari'wlar da sa'wlelendiriledi.

Buyi'm su'wretlerin su'wret tegisliginde jaylasti'ri'w waqti'nda wolardi'n' tiykarlari'n, yag'ni'y ko'rinbeytugi'n bo'limlerin de toli'q sali'w kerek. Sonday ishengende ayi'ri'm zatlardi'n' «joqari» jag'dayda boli'wi' yamasa bir zatti'n' yekinshisine «woyi'p» kirgendey boli'wi'na jol qoyi'lmaydi'. Natyurmortti' qa'lemde islep bolg'annan keyin, ren' beriwge wo'tedi.

Natyurmort ren'li su'wretti islewde ken' tarqalg'an jumi's usi'li'n paydalanami'z. Boyaw qatlamlari'n u'sti-u'stine qoyi'w **lessirovka** dep ataladi. Boyawdi'n' suyi'q yeritpesin tayarlap ali'p, qag'azg'a qatlam ta'rizinde jag'i'lg'anda asti'ndag'i' qag'az tawlani'p turadi'. Bir tegis qoyi'lg'an boyaw qatлами' kepkennen keyin, u'stinen basqasi' jag'i'ladi', asti'ng'i' qatlamni'n' ko'rinip turi'wi' sebepli jan'a ren'-tu's payda boladi'. Qatlamlar sani' ko'beygen sayi'n ren' jaqsi'lani'p, ta'sirliligi ku'sheyyedi.

Basqi'shli' natyurmort ko'rinisi

Woqi'w natyurmorti'

Akvarel boyawi' menen islewdi baslaw su'wrettin' appaq jerin belgilewden baslap, qalg'an ha'mmesi suyi'q boyaw yeritpesi menen qaplap shi'gi'ladi'. Sayalardi' birden qarayti'p jibermey, a'ste-aqi'ri'nli'q penen bir qatlami' kepkenen keyin yekinshisin jag'i'w kerek.

Aqi'rg'i' basqi'shta jin'ishke qi'lqa'lem menen bo'leklerdi islep shi'g'i'w, zatlardi'n' tiykarlari' jani'ndag'i' sayalardi' biraz toyg'i'nlasti'ri'p, natyurmortti'n' pu'tin ha'm sa'ykes ko'rinsine yerisedi.

1. Ren'-tu'sler degen ne?
2. Qarama-qarsi' tu'sinigi degen ne?
3. Natyurmortta qarama-qarsi'li'q tu'sinigin ta'riyiplep berin'.
4. Zatlar bir-birine sali'sti'rmali' qalay jaylasti'ri'ladi'?

Tapsi'rma. Qarama-qarsi' buyi'mlardan payda bolg'an natyurmortti' grafikali'q usi'lda islew.

21 - s a b a q . YADDAN NATYURMORT KOMPOZICIYASI'N ISLEW

Yaddan shi'g'armalar kompoziciyasi'n islewde belgili xudojniklerden I.Levitan, K.Bryullov, I.Repin, I.Ayvazovskiylerdin' yeslep qali'w qa'biletleri joqari' da'rejede bolg'anli'g'i' belgili. Mi'sali', I.Repin «Volgadag'i' burlaklar» shi'g'armasi'ni'n' da'slepki eskizi yaddan islengenin ko'remiz.

Ataqli' xudojniklerimizden U.Tansiqbayev, R.Ahmedov, M.Nabiyev, A.Ikramjanov, A.Nur ha'm basqalar wo'z shi'g'armalari'n islewde da'slepki etyud eskizlerine tayang'an halda yaddan ko'rkem wo'ner shi'g'armalari'n islegen. Mi'sali', A.Ikramjanovti'n' «Sharqona naturmort» ha'm M.Nuriddinowlardi'n' natyurmort shi'g'armalri' temami'zdi'n' ayqi'n mi'sali' boladi'.

Yaddan natyurmort kompoziciyasi'n sali'wdi'n' a'hmiyeti sonnan ibarat, a'lemdegi ha'r tu'rli bar zat, buyi'mlardi'n' formasi', wo'lsheimi, du'zilisi ha'm ha'r qi'yli' ren'in yadda yeslep qali'w. Sonday-aq, bul buyi'mlardan belgili

M. Nuriddinov. Natyurmort

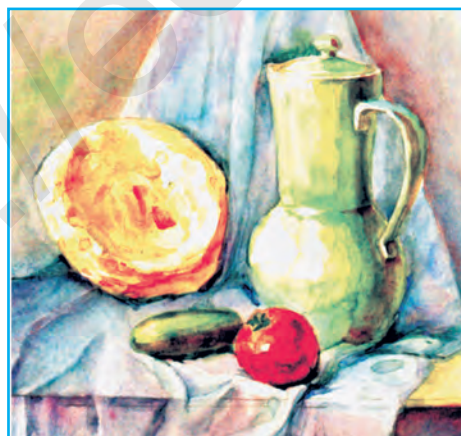

Woqi'w natyurmorti'

mazmung'a iye bolg'an qi'zi'qli', suli'w natyurmort kompozitsiyasi'n du'zip, woni' yaddan su'wretlew boli'p tabi'ladi'.

A'sirese, yaddan natyurmort su'wretlew ushi'n u'y-ruwzi'ger buyi'mlari'nan ju'da' qi'zi'qli' natyurmortlar du'ziwge boladi'. U'y-ruwzi'ger buyi'mlari'nan payda bolg'an natyurmort qoyi'ladi'. Barli'q di'qqat-itibar qoyi'lmag'a qarati'ladi'.

Bul qoyi'lg'an natyurmort ha'r ta'repleme baqlanadi', di'qqat penen u'yreniledi. U'yrenilgennen son' belgili minutlardan keyin qanday da bir gezeleme menen natyurmortti'n' u'sti jabi'ladi'. Sonnan keyin yaddan natyurmort kompozitsiyasi'n islewge kirisedi.

Basqi'shli' woqi'w natyurmorti'

1. Yaddan natyurmort islewden maqset ne?
2. Yaddan natyurmort kompoziciyasi'n islew qalay a'melge asi'ri'ladi'?
3. Yaddan natyurmort kompoziciyasi'n islewde nelerge itibar beriw kerek?
4. M.Nuriddinovi'n' «Natyurmort» shi'g'armasi'na tu'sinik berin'.

Tapsi'rma. Yaddan u'y-ruwzi'ger buyi'mlari'nan payda bolg'an natyurmort kompoziciyasi'n islew.

22,23-sabaqlar. TA'BIYAT KO'RINISI FONI'NDA NATYURMORT ISLEW

Ta'biyat ko'rinisi foni'nda natyurmort islew procesinin' wo'z ni'zamli'qlari' bar. Bul jumi'sti' ta'rtip penen ali'p bari'w talap yetiledi.

Izbe-izlik ta'rtibin an'lag'an halda islengen jumi's wo'nimi za'ru'r a'hmiyetke iye. Ta'biyat ko'rinisi foni'nda natyurmort islewdi neden

baslaw, woni'n' wortasi'nda qanday talaplarg'a juwap beriw ha'm qay wori'nda juwmaqlaw kerekligin jaqsi' biliw za'ru'r.

Natyurmortti'n' foni' ko'rinis boli'p, ayna aldi'nda qoyi'lg'an buyi'mlar menen ko'rinis arali'gi'ndag'i' ken'lik arali'q jaylasqan. Ren' qatnaslari' aldi'ng'i', worta ha'm arqa ko'riniste ha'r tu'rli ren'lerde boli'wi'n an'lawi'mi'z kerek. Su'wretlewde aspan perspektiva u'lken a'hmiyetke iye. Ayna aldi'nda jaylasqan natyurmortti' su'wretlewde uluwma jaqti'-saya, ren'ler ha'm (ha'mmege birdey

R. Ahmedov. Natyurmort

tiyisli) ren'lerden jaqti'-saya-li', ren'li sa'ykesliklerdi u'lken bo'limlerinde ani'qlaw a'hmiyetli.

Ta'biyat ko'rinisi foni'nda natyurmortti' su'wretlegende jiyek si'zi'g'i'na sali'sti'rg'anda qalay jaylasi'wi' da u'lken a'hmiyetke iye. Bizge belgili, ko'z biyikliginen to'menirekte qoyi'lg'an natyurmort zat tegisliginde toli'q ko'rinip turadi', zatlardi'n' tiykarlari', wolardi'n' wo'z ara jaylasi'wi' ani'q ko'rinedi ha'm su'wretlewde qolayli' boladi'.

Woqi'w natyurmorti'

Zatti' toli'g'i'raq ashi'p beriw ushi'n jaqti'li'q nurlari' aldi'ng'i' ta'repinen yamasa qaptali'nan tu'setug'i'n boli'wi' kerek. Ta'biyyi jaqti'li'qti'n' ku'shi jeterli bolmasa, natyurmortti'n' qaptali'na jasalma jaqti'li'q qoyi'ladi'. Sonda aldi'ng'i' zatlarda jaqti'-saya kontrasti' keskin boli'p, wolardi'n' ko'lemliligi ko'terilip ko'zge taslanadi', si'rti' ani'q ko'rinedi. Yekinshi plandag'i' zatlarda bolsa, qarama-qarsi'li'q kemirek seziledi.

Nurlardi'n' ku'shi azayi'p barg'an sayi'n u'shinshi plandag'i' zatlardag'i' qarama-qarsi'li'q ja'ne de na'ziklesedi, wolardi'n' shegaralari' fonni'n' toyg'i'n jerleri menen uluwmalasi'p ko'rinedi. Natyurmortti' ayna jani'na qoyi'p, arqa foni'nda ta'biyyi ko'rinis penen su'wretlenedi. Natyurmortqa nurlar aldi'ng'i' ta'repinen tu'sedi, saya ha'm refleksler wonsha ko'p bolmaydi' ha'm predmetlerdin' wo'z reni' ani'q, ashi'q-aydi'n ko'rinedi.

Ta'biyat ko'rinisi foni'nda natyurmort islew temasi'nda natyurmortshi xudojniklerden X. Matiss, Van-Gog, R. Ahmedov shi'g'armalari'nan ayna aldi'nda ha'm ta'biyat ko'riniside qoyi'lg'an natyurmort u'lgileri mi'sal boladi'.

1. Ta'biyat ko'rinisi foni'nda natyurmortti' su'wretlew din' tiykarg'i' sha'rti nede?
2. Ta'biyat ko'rinisi foni'nda natyurmortti' su'wretlewde arali'q qanday qurallar ja'rdeminde beriledi?
3. Jiyek si'zi'g'i' sali'sti'rmali' qalay ali'nadi'?
4. Natyurmortqa nurlar qaysi' ta'repten tu'sedi'?

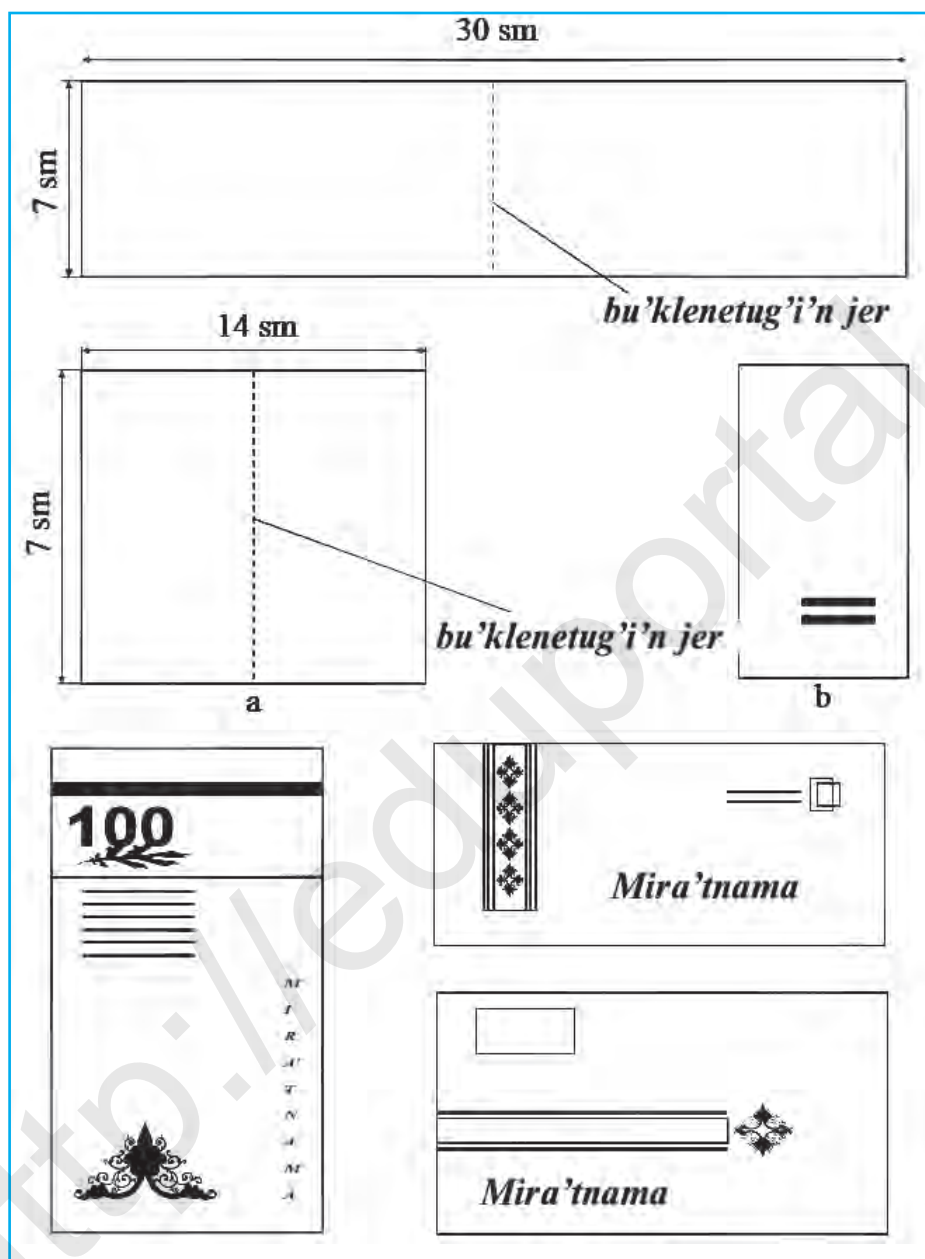
Tapsi'rma. Ta'biyat ko'rinisi foni'nda natyurmort sali'w

24 - s a b a q . KO'RKEMLIK JAQTAN BEZEW GRAFIKASI'

(mira'tnama, ni'shan, ko'rkem ha'rip ha'm basqa)

Mektepte wo'tkeriletug'i'n kesheler, ushi'rasi'wlar, ko'rgizbelerdin' ashi'li'wi', wolardi'n' dodalani'wi' si'yaqli' ilajlardi' a'melge asi'ri'wda mira'tnama, ni'shanlardi'n' belgili u'lesi bar. Mira'tnama ko'p nusqada jazi'ladi'. Soni'n' ushi'n wol a'piwayi' ha'm ani'q boli'wi' za'ru'r. Mira'tnamani' tayarlawdan aldi'n woni'n' eskizi (shala pit-gegen su'wret) islenedi ha'm ja'ma'a'tte dodalanadi'. Sonnan keyin, eskiz wo'lshe mindegi u'lkenlikte kartonnan forma islep ali'nadi'. Keyin bul forma aq qag'azg'a qoyi'li'p, kerekli mug'darda qag'az kesip ali'nadi'. Mira'tnamani'n' wo'lshe mi 1:2 qatnasta boli'wi' maqsetke muwapi'q boli'p tabi'ladi'. Bu'klengen qag'azdi'n' si'rtqi' ta'repine «Mira'tnama» so'zi jazi'ladi'. Bul so'z plakat, suliw jazi'w, trafaret ha'riplerinde jazi'li'wi' mu'mkin. Jazi'wdan basqa, ha'r tu'rli su'wretler yamasa waqi'yani'n' mazmuni'nan derek беретug'i'n su'wretler de islew mu'mkin.

Mira'tnamani'n' ishki ta'rep inde mira't yetilip ati'rg'an shaxs-ti'n' ati', familiyasi', bolatug'i'n ji'yi'nni'n' ati', qashan ha'm qay-

O'zbekistan Respublikasi'
Ma'mleketlik gerbi

O'zbekistan Respublikasi'
Ma'mleketlik bayrag'i'

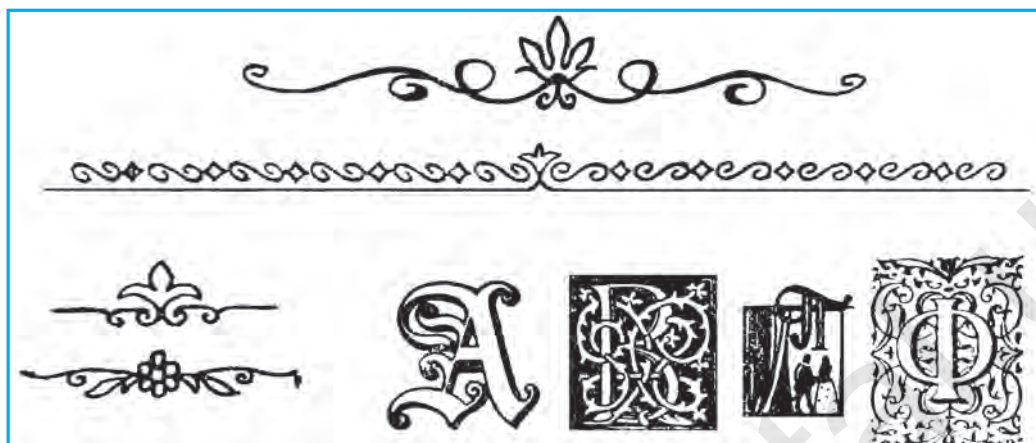
erde wo'tkeriliwi ha'm bul kesheni kim sho'lkemlestirip ati'rg'ani' ko'rsetiledi.

«Emblema» — a'yyemgi grekshe so'z boli'p, qanday da bir tu'sinik ha'm ideyani'n' ko'rgizbeli su'wrette ha'm plastiktegi ni'shani' formasi'ndag'i' sha'rtli su'wreti. Mi'sali', kepter — ti'ni'shli'q ni'shani', biyday — toqshi'li'q ni'shani'.

Ha'rqanday ma'mleketin' wo'z ni'shani' boladi'. Woni'n' muqaddes ti'msallari' — gerb, bayraq, gimn yesaplanadi'. O'zbekistan Respublikasi'ni'n' Ma'mleketlik gerbi belgili grafikali'q xudojnik Anvar Mamajanov ta'repinen islengen ha'm 1992-jil 23-iyulda tasti'yi'qlang'an.

Respublikami'z gerbinin' du'zilisi domalaq formag'a iye. Woni'n' shep ta'repinde paxtani'n' ashi'lg'an xanalari', won' ta'repinde bolsa, biyday masaqlari' O'zbekistan bayrag'i' menen woralg'an halda su'wretlengen. Gerbtin' joqari' bo'liminde segiz mu'yesh ishinde yari'm ay ha'm juldi'z su'wretlengen. Wortada su'wretlengen qanatlari'n jayi'p turg'an Qumay qusi' xalqi'mi'zdi'n' ti'ni'shli'q, tati'wli'q, abadanshi'li'q, baxi'tqa umti'li'w joli'ndag'i' arzi'w-u'mitlerin su'wretleydi.

Su'wretlew wo'nerinin' ni'shanlar menen shug'i'llani'wshi' tarawi' bar, wolar ren'li su'wret, grafika, dizayn wo'nerin wo'zinde ja'mlegen halda ni'shanli'q belgilerin su'wretleydi.

Mug'allimlar ha'm ustazlar ku'nine bag'i'shlang'an ni'shanlar eskizin usi'ni's yetemiz.

Ko'rkem ha'ripler. Kitap teksti yamasa bo'limlarini' baslani'wi'nan aldi'n ha'r tu'rli nag'i'sli' ha'ripler ha'm temali' su'wretler su'wretlenedi. Bulardi' baslani'w nag'i'slari' (bas nag'i's) dep ju'rgiziledi.

Qabi' dep kitap betlerin birlestiriwshi qali'n' yamasa juqa nag'i'sli' bo'limge ayti'ladi'. Tekst baslani'wi'nda birinshi ha'rip basqa ha'rip-lerge sali'sti'rg'anda birqansha u'lkenirek yetip jazi'li'wi' ha'm ha'r tu'rli nag'i's, su'wret ha'm ren'ler menen boyali'wi' mu'mkin. Buni'n

Qabi'ni'n' u'lgisi

ati' inicial dep ataladi'. «Inicial» — lati'nsha so'z boli'p, so'zlik ma'nisi baslang'i'sh ha'rip, degen. Iniciallardi'n' ko'rinisi ha'r tu'rli boladi'. Wol basqa ha'riplerden wo'z ren'i ha'm formasi' menen aji'rali'p turadi'. A'piwayi' su'wretler, nag'i'slar, gu'ller menen beziliwi mu'mkin.

Tekst tamam bolg'annan keyin woni'n' asti'na son'g'i' nag'i'slar islenedi. Wol baslani'w nag'i'slari'na sali'sti'rg'anda kishirek boladi'. Son'g'i' nag'i'slar si'pati'nda ha'r tu'rli nag'i'slar, gu'ller, ni'shanlar, kishi temali' su'wretler, a'piwayi' si'zi'qshalar, ha'r qi'yli' simvolikali'q su'wretlerden paydalani'ladi'. Son'g'i' nag'i'slar tekst-lerge toli'qli'q berip, betin bezeydi.

1. Ko'rkemlik jaqtan bezew grafikasi' ma'nisi neni an'latadi'?
2. Mira'tnamani'n' wazi'ypalari' neden ibarat?
3. Ni'shan (belgi) qanday ma'nisti an'latadi' ha'm ne ushi'n kerek?
4. Bas ha'ripler qalay ataladi'?
5. Qap dep nege ayti'ladi'?

Tapsi'rma. Mektebin'iz, ma'ha'llen'iz, do'gereklerin'izdin' ni'shanli'q belgisin islen'.

25-sabaq. 8-MART BAYRAMI'NA DIYWALI' GAZETA ISLEW. BAQLAW JUMI'SI'

Diywali' gazetani'n' tu'rleri ko'p boladi'. Wolar yumoristiklik, satirali'q qanday da bir bayramg'a bag'i'shlang'an arnawli' gazeta boli'wi' mu'mkin. Mektepte diywali' gazeta jetekshi wori'ndi' iyeleydi. Wolar bayram ku'nleri mu'nasibeti menen de shi'g'ari'ladi'. Bu'gingi gazetami'z temasi' 8-mart — Xali'q arali'q hayal-qi'zlar bayrami'na bag'ishlang'an. Bul bayram ku'ni ha'rbir wo'qi'wshi' wo'z anasi'n, kempir apasi'n, apa-sin'lilerin, mug'allimin bayram menen qutli'qlaydi'. Gazetani'n' ati' qag'az formati'ni'n' joqari' ta'repinde gazeta bas temasi' (atamasi') ushi'n aji'rati'lg'an bo'limde u'lken ha'ripler menen jazi'ladi'.

8-mart — Xali'qarali'q hayal-qi'zlar bayrami'

Qutli'qlaw so'zi

8-mart

Gazetani'n' ati'n jazi'wda jazba, baspa kursiv ha'm ha'r tu'rli ko'rkem ha'riplerden paydalani'w mu'mkin. A'sirese, temag'a say suli'w ko'rkem su'wretler u'lken rol woynaydi'. Su'wretli gazeta mazmuni'na muwapi'q bolsa, woqi'wshi'lardi' wo'zine tartadi. Diywali' gazetani' bezewde, bo'limler bas tema atamaları'na, maqalalarg'a, son'g'i' bezewler ha'm ha'r tu'rli karikaturalarg'a itibar beriw kerek boladi'. Mi'sali', 8-mart bayrami'na bag'ishlang'an diywali' gazetani' ko'z aldi'mi'zg'a keltireyik.

Bezetiwde, a'llette, shep ta'repinde hayallar, ba'h'ar gu'lleri su'wretlenedi ha'm atamasi' u'lken ha'ripler menen jazi'ladi'. Won' ta'repi bag'analarg'a bo'linedi, birinde qutli'qlawlar, maqala, su'wret-karikaturalari' jaylasti'ri'ladi'.

1. 8-mart bayrami' qanday bayram?
2. Diywali' gazetani' islegende nelerge itibar beriw kerek?
3. Diywali' gazetani' islegende qanday boyawlardan paydalani'ladi'?
4. Diywali' gazeta qanday bo'limlerge bo'linedi?

Tapsi'rma. 8-mart diywali' gazetasi'na qutli'qlaw so'zleri, bayramg'a bag'i'shlang'an qosi'qlar ha'm bayram gu'lleri su'wretin sali'p keliw.

26 - s a b a q . NAWRI'Z BAYRAMI'NA BAG'I'SHLANG'AN KOMPOZICIYA ISLEW

Nawri'z — Wortā Aziya xali'qlari'ni'n' da'stu'rlik a'yyemgi Jan'a ji'l bayrami' yesaplanadi'.

Ku'n menen tu'nnin' ten'lesiw ha'm ta'biyatti'n' ba'ha'rgi woyani'wi' — 21-marttan ji'l basi' yesaplang'an. A'sirese, ma'mleketimizde usi' ku'nlerdi mu'nasip ku'tip ali'w ushi'n ha'r qi'yli' saltanatli' ma'resimler wo'tkeriledi. Sonday-aq, u'y-jaylardi' tazalaw, gu'l ha'm terekler woti'rg'i'zi'w, ata-ana, jaqi'n adamlar menen ko'risiw, marhumlardi'n' qa'birlerin zi'yaratlaw a'detke aylang'an. Wo'zbek xalqi'nda Nawri'z bayrami' mu'nasibeti menen su'melek, ko'k somsa ha'm milliy tag'amlar tayarlanadi'. Bayramni'n' birinshi ku'ninde ma'mleketimizde ha'r qi'yli' sport woyi'n-lari'nan — atshabi'slar, i'laq, gu'res, dar woyi'ni', ha'r qi'yli' bellesiwl-er wo'tkeriledi.

Y. Aralov. «Boysun»

Chavg'an woyi'ni' kompozitsiyasi'

A. Alikulov. «Uloq»

Bunday kompoziciyani' du'ziwde itibardi' xudojniklerimiz ta'repinen islengen ko'rkem wo'ner shi'g'armalari'na qarati'wi'mi'z kerek. Mi'sali', Y. Aralovti'n' «Boysun», N. Husanovti'n' «Chavqon o'yini», A. Alikulovti'n' «Uloq» dep atalg'an do'retiwshilik shi'g'armalari' Nawri'z bayrami'na bag'i'shlang'an kompoziciyani' sali'wda ayqi'n mi'sal boladi'.

1. Nawri'z bayrami' qanday bayram?
2. Nawri'z bayrami'nda qanday woyi'nlar wo'tkeriledi?
3. Xalqi'mi'z Nawri'z bayrami'na qanday tayarli'q ko'redi?
4. Nawri'z bayrami'na bag'i'shlang'an xudojniklerdin' shi'g'armasi'n talqi'lan'.

Tapsi'rma. Nawri'z bayrami'na bag'i'shlang'an kompoziciya islew..

Woqi'wshi'lardi'n' jumi'slari'nan u'lgi

**27-sabaq. SU'WRETLEW WO'NERINDE PORTRET.
PORTRET JANRI'NDA ISLENGEN SHI'G'ARMALARDI'
KO'RKEMLIK JAQTAN TU'SINIW**

Insan obrazi'ni'n' jarati'li'wi' portret ko'rkem wo'neri dep ju'rgiziledi. Portret janri'nda ayi'ri'm shaxs yamasa adamlar topari' su'wretke ali'nadi'. Su'wrettin' wo'zine ta'nligine qarap, portret u'skeneli (kartinalar, byustler, grafikali'q shi'g'armalar) ha'm sawlatli' (nag'i's ren'li taslardan islangen nag'i's, mu'sin), saltanatli' ha'm intim, ko'kirekten ha'm pu'tin basi'-boyi', qaptal ta'repten anfas ha'm basqa ko'riniste boladi'. Portret medallarda, miniatyura usi'li'nda da islenedi. Portret jeke, yekewlik ha'm toparli' tu'rlerge bo'linedi. Portrettin' wo'zine ta'n janri' — avtoportret. Portret islewde insanni'n' anatomiyali'q du'zilisinen baslap, ishki ruwx'i'y, ruwx'i'y jag'dayi', sonday-aq, si'rtqi' ko'rinisindegi barli'q ta'repler ko'rsetiledi. Portret su'wreti isletiliwi boyi'nsha si'zi'qli' ha'm ren'li boladi'. Si'zi'qli' su'wret ashi'q, jen'il ha'm uluwmalasti'ri'lg'an boladi'.

Si'zi'qlar arqali' ko'rkem obraz jarati'ladi', kesteler, sha'rtli si'zi'lmalar, klass doskasi'ndag'i' su'wretler usi'lar qatari'na kiredi.

Ayi'ri'm buyi'mlardi'n' ko'len'ke ha'm si'rtqi' ko'rinisi arqali' xarakterli ko'rinisin su'wretlewde ren'li su'wrettin' a'piwayi' tu'ri tan'lanadi', bul siluet dep ataladi', yag'ni'y birdey tegis tu'r menen qaplani'p, si'rtqi' ko'rinis si'zi'g'i' arqali' islenetug'i'n su'wret.

O'zbekistan xali'q xudojnigi, akademik Malik Nabiyeu ulli' tulg'alar obrazi'n wo'zine ta'n talqi'lay alg'an talantli' qi'lqa'lem iyesi boli'p yesaplanadi'. Woni'n' «Amir Temur» portreti pikirimiz da'lili boli'p tabi'ladi'. Ulli' sarkardani'n' taxtta woyshan', qi'li'sh sabi'na qollari'n qoyi'p woti'rg'an jag'dayi' sheber su'wretlengen.

Woni'n' jurt ti'ni'shli'g'i', xali'q abadanshi'li'g'i' ju'da' ziyreklik penen baqlap turg'anli'g'i' isenimli ko'rsetilgen. Basi'ndag'i' shahli'q taji' qa'wmetine ju'da' say tu'sken. Woni'n' ju'da' qatti' qolli'g'i', da'wju'rek ha'm shaqqanli'g'i', wog'ada bilimliligi ju'z ko'rinisnde wo'z sa'wleleniwin tapqan.

M. Nabiyeu wo'zinin' do'retiwshiliginde ulli' tulg'alardi'n' tuwi'lg'an ku'ni mu'nasibeti menen ulli' woyshi'l ali'm Abu Rayxan Beruniy portretin jaratti'. Abu Rayxan Beruniy ulli' ali'm si'pati'nda wo'z zamani'ni'n' ha'r tu'rli ilimlerin — astronomiya, fizika, matematika, geodeziya, geologiya, mineralogiya tiykarlari'n puqta iyelegen. M. Nabiyeu ko'p izlendi, shi'g'i'stani'w ilimpazlari'ni'n' woy-pikirlerine tayani'p, fakt ha'm ko'rsetpeler tiykari'nda, Beruniy jasag'an tariyx'i'y da'wirdi teren' u'yrendi, X — XI a'sir Xorezm ten'gelerindegi shahlar su'wreti menen tani'sti' ha'm na'tiyjede,

M. Nabiyeu. «Abu Rayhon Beruniy»

T.Kuziyev. «Boysunqur Mirzo»

V. Fadeyev. «Temirchi Yaxshiboy portreti»

Beruniy obrazi'n su'wrette sa'wlelendirdi. M. Nabiyeu ulli' ali'mni'n' ko'rinisin jarati'wdag'i' izleniwleri arqali' 1973-ji'li' Beruniy tuwi'lg'ani'na 1000 ji'lli'g'i' mu'nasibeti menen jaratqan portretinde, ulli' tulg'ani'n' toli'q obrazi'n sa'wlelendirdi. Xudojnik Abu Rayxan Beruniydi kishi peyl ha'm a'piwayi' adam si'pati'nda su'wretleydi.

Woni'n' ko'zlerinde danali'q, aqi'l-woy ha'm do'retiwshilik g'ayrat tuyg'i'lari' ko'rinip turi'pti'. Bul portret yekinshi ma'rtebe de

I. Bahromov. «Ona» portreti

J. Umarbekov. «Xayol»

A. Bakirov. «Guli» portreti

Sh. Kuziyeva. «Madina» portreti

ko'rgizbe jen'impazi' boldi' ha'm UNESKOni'n' «Kuryer» jurnali' qabi'nda ha'm si'rt yel ma'mleketlerinin' ko'plegen jurnal ha'm gazetalari'nda ha'm de otkritka, marka, plakat ta'rizinde birneshe ret baspadan shi'g'ari'ldi'.

Basqi'shli' portret

Insan obrazi'n jarati'w su'wretlew wo'nerinde yen' quramali' process yesaplanadi'. Su'wretlew wo'nerinin' portret janri' insanni'n' ruwx'i'y ko'rinisin wo'zinde su'wretleydi. Portret arqali' insan obrazi'n sheber ko'rsete alg'an ulli' xudojnikler qatari'na Kamolid-din Bekzad, Leonardo da Vinchi, Rembrandt, sonday-aq, wo'zbek xudojniklerinen Abdulhaq Abdullayev, Rahim Ahmedov, Chingiz Ahmarov, Malik Nabiye'v si'yaqli' birqansha xudojniklerdi kirgizi'w mu'mkin.

Adam basi'ni'n' su'wretin islewde — uluwmal'i'qtan jekelikke ha'm jekelikten ja'ne uluwmal'i'qqa wo'tiw principine tiykarlanadi'. Basqasha aytqanda, naturani'n' bo'limlerin talqi'law arqali' uluwma forma obrazi'n ko'rsetiw qag'i'ydasi'na a'mel yetiw kerek.

Woqi'wshi'lar woni' an'sat iyelep ali'wlari' ha'm mazmuni' menen jaqsi'raq tani'si'p shi'ni'g'i'wlari' ushi'n su'wret islew wo'z aldi'na bo'lek basqi'shlarg'a bo'linedi.

Woqi'wshi'lar su'wret sali'wda si'zi'qlardan qalay paydalani'wi' kerek, bas formasi'n birden ani'q si'zi'q penen ko'rsetiw kerek pe yamasa tek jen'il g'ana si'zi'w kerek pe, dep soraydi'. Bul wori'nda qa'lem menen belgili waqi't talqi'lap, son' formani' su'wretlew, qag'az u'stinde tez-tez ju'rgizi'w ha'm belgiler si'zi'w kerek boladi'. Yen' tiykarg'i'si', basi'p si'zbaw. Sebebi, qara si'zi'qlar qa'telerdi ko're biliwdi qi'yi'nlasti'radi'. Bul qa'telerdi du'zeti'w bolsa, wonnan da qi'yi'n.

Ko'riw yeslep qali'wi'n rawajlandi'ri'wg'a qarati'lg'an jumi'slardi' u'yde de dawam yettiriw paydali'.

1. Su'wrette qanday waqi'ya ha'm kimler su'wretlengen?
2. A. Beruniy portretinin' avtor'i' kim?
3. Su'wretlerde ji'lli' ren'ler ko'birek pe yamasa suwi'q ren'ler?
4. Xudojnikler su'wret arqali' qanday ideyani' alg'a su'rgen?
5. Su'wretlerde adamlardi'n' kiyimlari arqali' wolardi'n' qaysi' da'wirge tiyisli yekenligin biliwge boladi' ma?

Tapsi'rma. Ataqli' xudojnikler shi'g'armalari'n tawi'p, talqi'law.

28,29 — sabaqlar. «MEN SU'YGEN QAARMAN» TEMASI'NDA PORTRET ISLEW

Portret islewde adamlardi'n' si'rtqi' ko'rinisi ha'm ishki psixologiyali'q wo'zgesheliklari su'wret arqali' ashi'p beriledi. Jaqsi' ko'rgen qaharmanni'n' portretin islewde bir shaxsqa ta'n bolg'an si'rtqi' ko'rinisin, woni'n' ishki du'nyasi'n, xarakterin su'wretlew menen birge, belgili tariyx'i'y da'wirge ta'n pazi'yelletlerin de haqi'yqi'y ko'rsetip beredi. Qaharmanni'n' ishki keshirmelerin woni'n' ju'z du'zilisi, qarasi', ju'ris-turi'si' ha'm kiyiminde ko'riw mu'mkin. Su'ygen qaharmandi' ha'r tu'rli ko'riniste su'wretlew mu'mkin:

shi'nju'rekten, xudojnik belgili bolg'an insanni'n' wo'zine ta'n wo'zgesheliklerin bo'rttirip, ashi'q su'wretleydi;

saltanatli', uluwma wori'nlarg'a arnalg'an belgili adamlar portretleri. Wolarda su'wretlengen insanni'n' ko'rsetken xi'zmetleri, ja'miyettegi worni', wog'an say lipas, interyer buyi'mlari' su'wretlenedi;

R. Xudoyberganov.
«Jaloliddin Manguberdi»

ja'miyetlik, ken' ko'lemdegi ja'miyetlik klasti'n' turmi's ta'rizi su'wretlenedi;

psixologiyali'q, wonda xarakter joqari' ko'rkemlik jaqtan sheberlik penen su'wretlenedi. Kompoziciya du'zilisi jag'i'nan portretler ko'kirekke shekem, belge shekem, dizge shekem, pu'tkil qa'wmet ha'm ko'p qa'wmetli boli'wi' mu'mkin.

Men su'ygen qaharmanni'n' portretin islewde woni'n' wo'zine ta'n xarakterin su'wretlewde bas ha'm qoldi'n' bo'limi u'lken a'hmiyetke iye. Su'wretlengen qaharmanlar qol ima-isharalari' ja'rdeminde

sa'wbetlesedi ha'm bul wo'zgeshelikler de xarakterin ko'rsetiwde ja'rdem beredi. Qaharmanni'n' ko'zin su'wretlew za'ru'r a'hmiyetke iye boli'p yesaplanadi'. «Ko'z — qa'lip aynasi» deydi xali'q maqallari'ni'n' birinde ko'z quramali' jerlerden biri boli'p, ju'da' aniqli'qti' ha'm woy-pikirdi ja'mlewdi talap yetedi.

Portret kompoziciyasi'n baslaw ha'm de woni'n' qatnasi' ha'm ren'ler sheshimin tabi'w ushi'n birneshe qa'lem si'zi'qlar ha'm etyudlar islew kerek. Qa'lem si'zi'qlar ha'm etyudlar islengennen son', wolar uluwmalasti'ri'ladi', xarakterli jerleri belgilenedi, keyin bir pu'tinlik ha'm sa'ykeslik u'stinde jumi's ali'p bari'ladi'.

Men su'ygen qaharman temasi'nda portret islewde belgili xudojniklar yaratqan shi'g'armalar portretleri ayqi'n mi'sal boli'p xi'zmet yetedi. Wolardi'n' negizinde qanday da bir ma'nis jati'rg'anlig'i'n, xarakterinin' ashi'p beriliwi ha'm ulli'insanni'n' ishki keshirmelerin bilip ali'w mu'mkin.

Belgili wo'zbek xudojniklari Abdulhaq Abdullayev, Rahim Ahmedov, Chingiz Ahmarov, Malik Nabiyeu ha'm ko'plegen basqa xudojniklar bul temada a'jayi'p portretlar yaratqan.

Abdulhaq Abdullayev ta'repinen jarati'lg'an portretlar, «Men su'ygen qaharman» temasi'nda jaqi'n bolg'an shi'g'armalari' respublikami'zdi'n' belgili jazi'wshi'lari', shayi'rlari', ilimpazlari' ha'm artistlerinin' tulg'alari' galereyasi'nan wori'n alg'an, wol psixologiyali'q portretlardin' alg'i'r ustasi' boli'p tabi'ladi'.

A. Abdullayev.
«Alisher Navoiy»

1. Portretlardin' qanday tu'rlerin bilesiz?
2. Men su'ygen qaharman portreti qalay islenedi?
3. Temali' portret islegende xarakterli wo'zgesheliklari nelerden ibarat?
4. Qaysi' xudojnikler belgili shaxslardi'n' portretlerin islegen?

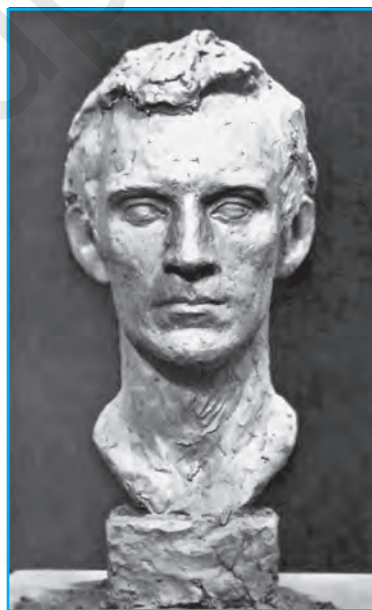
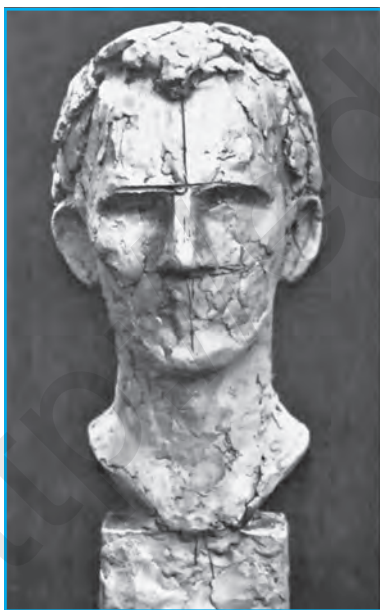
Tapsi'rma. «Men su'ygen qaharman» temasi'nda shi'n ju'rekten portret islew.

30 - s a b a q . PLASTILIN YAMASA I'LAYDAN XARAKTERLI KO'RINISTEGI PORTRET ISLEW

Buyi'mni'n' konstruktiv wo'zgesheliklari ha'm qatnaslari'ni'n' xarakterli formalari'n quri'w, woqi'wshi'lardi'n' ko'z benen shamalaw, qoldi'n' ha'reketin asi'ri'wg'a, wazi'ypani' izbe-izlikte islew ko'nlikpesin ta'rbiyalawg'a, materiallar wo'zgesheligi haqqi'ndag'i' bilimn iyelewge ja'rdemlesedi. Mu'sinshilik ushi'n qollani'latug'i'n shiyki zat — i'lay ha'm plastilin boli'p yesaplanadi'. Tayarlang'an pu'tin i'lay yamasa plastilin bo'legi ali'nadi'. Xarakterli ko'rinistegi portretti islew ushi'n haqi'yqi'y su'wretine qarap portret nusqasi' islenedi. Woni'n' wo'lshe mine sa'ykeslep i'lay yamasa plastilin bo'leksheleri tayarlanadi'.

Xarakterli ko'rinistegi (keyiptegi) portretti islew ushi'n si'mnan basti'n' qatnaslari' yesapqa ali'ni'p, sxematikali'q karkasi' tayarlap ali'nadi'. Da'slep ma'yek ta'rizli formani'n' ishin si'm ag'ashlar menen tu'yip, temir uslag'i'shqa karkas tayarlanadi'. Temir uslag'i'shti'n' to'mengi ta'repi dumalaq yamasa to'rt mu'yesh formasinda boli'p, woni' aldi'nnan tayarlang'an taxtashag'a bekkemlenedi.

Karkasqa i'lay yamasa plastilin forma boyi'nsha jabi'sti'ri'ladi'. Ag'ashtan tayarlang'an stekten paydalani'w wori'nli' boli'p yesaplanadi'. Son' tan'lang'an xarakterli ko'rinistegi portretti' bo'limine da'slepki forma beriledi. Bunda basti'n' bo'lekleri muri'n, ko'z, yerin, qulaq ha'm shash bo'limlari belgilenip, wo'z worni'na wornati'p shi'g'i'ladi'. Jalg'ang'an jerler jaqsi'lap tegislenip, uluwma basqa islew beriledi.

Portretti basqi'shli' islew

«Xayol»

«Yangi ko'ylak»

«Qo'shiq»

Keyin tayar portretin' si'rti' suwda i'g'allag'an shu'berek yamasa barmaq penen tegislenip shi'g'i'ladi': Yendi tayar bolg'an xarakterli ko'rinistegi portretke stekler ja'rdeminde ko'rkemlik jaqtan islew beriledi.

I'laydan islengen bolsa, sayada jaqsi'lap keptiriledi. Xarakterli ko'rinistegi portret ta'replerin islewde berilgen su'wretlerdegi mu'sinshiler ta'repinen islengen mu'sinlerden wo'nimli paydalani'w mu'mkin. Buyi'm islewde ko'birek ku'lren' i'lay qollani'ladi'. I'lay to'mendegishe tayarlanadi': keptirilgen kesekti mayda bo'leklerge bo'lip, wolardi' plastmassa i'di'sqa qatlam menen jaylasti'ri'ladi', ha'rbir qatlamg'a suw quyi'p turi'ladi'.

Bir ku'nnen keyin i'lay puqtali'q penen qami'r si'yaqli' bolg'anda aralasti'ri'ladi' yegerde qolg'a jabi'spasa, demek, i'lay isletiw ushi'n tayar hali'na kelgen boli'p yesaplanadi'. I'laydan jasalg'an modeldi guash boyawi'nda qa'legen ren'de boyaw mu'mkin. I'laydi'n' mayi'sqaqli'g'i', boyaw imkaniyati'ni'n' barli'g'i', a'sirese, balalar ushi'n ju'da' ha'm qi'ziqli' ja'ne qolayli' boli'p yesaplanadi'.

Plastilin — uzaq qurg'ap ketpeytug'i'n iyiliwshen' ha'm jum-saq material. Birdey ren'degi buyi'mlardi' jasaw ushi'n ba'rham

tayar material. Islengen buyi'mlardi'n' formasi' buzi'lmaydi' ha'm jari'lmaydi', tek belgili da'rejedegi ji'lli'li'qta plastilin jumsaydi' ha'm yeri'di, suwi'qli'qqa bolsa qatayadi'.

1. Mu'sin portretin islewdе karkas qalay tayarlanadi'?
2. Stek degen ne?
3. Basti'n' bo'leklerin islegende nelerge itibar beriw kerek?
4. Mu'sinshiler shi'g'armalari'n ta'riyplep berin'.

Tapsi'rma. Xarakterli ko'rinistegi obrazdi'n' mu'sinin islep keliw.

31 - sabaq. «A'DEBIY SHI'G'ARMA QAHARMANI» TEMASI'NDA PORTRET — ILLYUSTRACIYA ISLEW

Temalar boyi'nsha kompoziciyalar du'ziwde a'debiy shi'g'armalarg'a illyustraciyalar islew procesinde balalar yertek, gu'rrin', an'i'z, da'stan qaharmanlari'ni'n' obrazlari'n wo'z su'wretlerinde su'wretlewge ha'reket yetedi. Bul jumi'slar tikkeley kitap bezewi menen baylani'sli' halda ali'p bari'ladi'. Wolardi'n' ayi'ri'mlari' miniatyura ren'li su'wreti usi'li'nda isleniwi de mu'mkin.

Xudojnikler ta'repinen kitaplarg'a islengen illyustraciya ha'm nag'i'slar kitap mazmuni'n ani'g'i'raq ha'm de tezirek tu'sinip ali'wg'a ja'rdem beredi. A'yyemgi waqi'tlarda kitapti' bezewge ayri'qsha itibar qarati'lg'an. Miniatyurashi'lardan a'sirese, Kamaladdin Bekzad, Sultan Muhammed, Qasi'm Ali, Mahmud Muzahhib, Muhammed Murod Samarqandiylar bul boyi'nsha u'lken dan'qqa iye bolg'an.

XX a'sirdin' yekinshi yari'mi'nda O'zbekistanda kitaplardi' ko'rkemlik jaqtan bezewde I. Ikromov, V. Kedrin, M. Reyx, A. Osheyka, Q. Basharov, I. Kiriakidi, T. Muhamedov ha'm basqa xudojnikler ko'rkem wo'nerdin' milliy ko'rkem da'stu'rlerin dawam yettirip, u'lken jetiskenliklerdi qolg'a kirgizdi.

Ko'rkem wo'nerdin' grafika tu'rinde tabi'sli' islengen shi'g'armalardan biri Qutlug' Basharovti'n' «O'zbek milliy o'yinlari»

F. Basharova. Wo'zbek xali'q yerteklerine illyustraciya

dep ataladi'. Wo'z waqti'nda Iskender Ikramov ta'repinen A.Nawayi'ni'n' «Lirika» atli' to'rt tomli'q toplami'na islengen su'wretleri xudojnik do'retpesinin' gu'llengen da'wirinde islengen jumi'slari'nan yesaplanadi'.

Ilyustraciya kitap mazmuni' menen baylani'sli' boli'p, woni' tu'sinikli boli'wi'na xi'zmet yetetug'i'n su'wret boli'p tabi'ladi'.

Ilyustrativ su'wret islew sabaqlari' a'debiyat sabaqlari' menen wo'z ara baylani'sta a'melge asi'ri'ladi'. Ilyustraciya islewge kirisiw-den aldi'n xudojnik shi'g'armani' jaqsi'lap u'yrenip shi'g'i'wi', shi'g'armadag'i' waqi'ya payda boli'p ati'rg'an da'wirge baylani'sli' materiallardi' toplawi', sol da'wir adamlari'ni'n' ma'deniyati' ha'm turmi'si'n, ma'mleket ta'biyati'n bilip ali'wi' kerek boladi'.

T. Muhamedov. Wo'zbek xali'q yertekleri

G'afur G'ulamni'n' «Shum bala» shi'g'armasi'ndag'i' shum bala obrazi' a'debiy shi'g'arma qaharmani' si'pati'nda ali'ni'p, wog'an illyustratsiyalar islangan. Su'wretlerde ko'rip turg'ani'mi'zday, bul illyustratsiyalar tikkeley kitap bezewi mazmuni' menen baylani'sli' halda ali'p bari'lg'an. Shi'g'armadag'i' qi'zi'qli' waqi'ya, ha'diyseler tan'lap ali'ni'p, wolarg'a say es-kizler si'zi'lg'an. Bul su'wretlerde shum balani'n' anasi'nan jasi'ri'ni'p gu'zeden may ha'm ha'wlisindegi tawi'qlardi'n' ma'yeginen ali'p

Yertekke islangan illyustratsiya

ko'shege shi'g'i'p ketip barati'rg'an waqti'nda anasi' woni' ko'rip qali'p, uri'si'p ati'rg'ani' su'wretlengen.

Keyingi jag'daylarda shum balani'n' wo'zinin' qi'lmi'si'nan qorqi'p turg'ani', wo'zgelerdin' u'yine kirip ali'p, tandi'r di'n' ishinde jasi'ri'ni'p woti'rg'ani' ha'm wo'zinin' qi'lg'an sumli'g'i'nan su'ysingeni, qalaberse, mollani'n' shum balag'a na'siyat berip ati'rg'an jag'dayi'na eskiz islengen.

Shi'g'arma qaharmani' obrazi'ni'n' si'rtqi' ko'rinisleri, is-ha'reketlerinde kambag'al, jarli' miymandos, a'piwayi' yekenligin ko'riwimiz mu'mkin.

Sonnan keyin ha'r tu'rli variantlarda islengen usi' da'stanlarg'a tiykarlang'an kompoziciyalardi' ja'rdem tiykari'nda «Alpami's», «Go'r ug'li'», «A'wezخان», «J. Manguberdi» si'yaqli'lardi'n' ayri'qsha su'wretlengen illyustraciyalari' beriliwi mu'mkin.

Shi'g'armada islengen illyustraciya kompoziciyasi'n du'ziwde ha'r tu'rli illyustraciya su'wretlerinen paydalani'p, qa'lemde eskizi islenedi. Qa'lemde islengen eskizdi birme-bir baqlap, qa'teleri du'zetiledi.

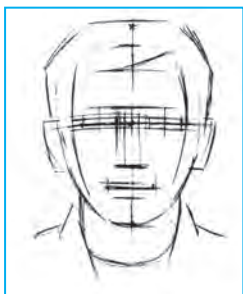
1. A'debiy shi'g'armada qaharman qalay su'wretlenedi?
2. A'debiy shi'g'armalardi'n' mazmuni' qalay ko'rsetiledi?
3. «Shum bala» shi'g'armasi'nda neler ko'rsetilgen?
4. Shi'g'armadag'i' obrazlar haqqi'nda qanday pikirdesiz?

Tapsi'rma. Sabaqta qa'lemde si'zi'lg'an kompoziciyani' ren'ge boyap keliw.

32 — 33 - sabaqlar. REN'LI SU'WRET YAMASA GRAFIKALI'Q USI'LDA PORTRET ISLEW

Portret sali'wdi'n' birinshi basqi'shi' za'ru'r a'hmiyetke iye. Portrettin' mazmunli' shi'g'i'wi' usi' basqi'shti' duri's wori'nlawg'a baylani'sli'. Sebebi bul basqi'sh su'wrettin' tiykari' yesaplanadi'. Wori'nlaw basqi'shi'ni'n' ni'zamli'qlari'na tayani'p, basti'n' uluwma formasi' qag'az betine si'zi'ladi'. Bul jerde basti'n' aldi'ng'i' ha'm to'mengi ta'replerinen basqa ta'replerine baylani'sli' ko'birek wori'n qaldi'ri'ladi'. Wonnan si'zi'q ja'rdeminde basti'n' buri'li'w bag'dari'n belgilep, tik worta si'zi'q wo'tkeriledi, bul si'zi'q yen'se, qas arali'g'i'ni'n' muri'n ushi' ha'm iyektin' tayani'sh noqatlari'nan aylana ta'rizdegi si'zi'qti' payda yetedi. Tayani'sh noqatlari'nan ko'zdin' ko'sherlerine parallel ja'rdemshi si'zi'qlar ju'rgizilip, basti'n' tiykarg'i' qatnaslari' belgilenedi. Sali'sti'ri'w ushi'n

Portretti su'wretlew basqi'shlari'

qatnas wo'lshe mine muri'nni'n' uzi'nli'g'i' ali'nadi'. Bul jerde ko'z din' ko'sherleri basti'n' da gorizont al ko'sheri boli'p yesaplanadi'. Usi' si'zi'q uzi'nli'g'i'nan ko'z lerdin' shetki noqatlari', qulaqti'n' yesitiw tesigi si'rtqi' formasi' belgilep ali'nadi'.

Yekinshi basqi'shta basti'n' tiy-karg'i' bulshi'q yetlerinin' uluwma forma du'zilisi belgilenedi.

Da'slepki basqi'shta muri'nni'n' worni' belgilengen bolsa, yendi woni'n' uluwma si'zi'qli' qanqasi' su'wretlenedi. Woni'n' uluwma formasi' prizmag'a uqsap, to'rt tegislikten ibarat. Muri'nni'n' yeni

ko'z din' uzi'nli'g'i'na ten' ha'm sol qatari' ko'z din' sheke noqati' menen basti'n' sheke jiyek si'zi'g'i'na deyin arali'q wo'lshe mi de ten'dey boli'wi' mu'mkin. Solay yetip, muri'n yeni basti'n' kesesin wo'lsheytug'i'n wo'lshe m yesaplanadi'. Basti'n' kesesi jeti muri'n yenine ten' (yeki qulaq si'pi'rasi'n yesapqa alg'an halda). Bul wo'lshe m menen basti'n' tik uzi'nli'g'i'n da belgilew mu'mkin, biraq ko'birek basti'n' boyi' muri'n uzi'nli'g'i' menen wo'lshe nip kelgen. Usi' wo'lshe m menen yesaplag'anda basti'n' uzi'nli'g'i' u'sh yari'm muri'n uzi'nli'g'i'na ten' keledi. Bul sali'sti'ri'w to'mendegishe: iyektin' to'mengi sheke noqati'nan muri'n ushi'na shekem wonnan qas si'zi'g'i'na shekem ha'm qastan man'lay du'mpegin e shekem bolg'an arali'qlar. Man'lay du'mpegin en to'besine shekem bolg'an arali'q usi' wo'lshe mnin' yari'mi'na ten' keledi. Muri'ndi' su'wretlew procesinde woni'n' yeki ta'repinde ko'z kesesinin' uluwma formasi'n, si'zi'p, ishine shar ta'rizli ko'z almasi' belgilenedi. Wonn an u'stingi qabag'i' menen asti'ng'i' qabag'i'ni'n' ko'z wortali'g'i'nan qansha arali'qta jaylasqanli'g'i' ani'qlanadi'. Ko'z di

su'wretlew waqti'nda yekewin de bir waqi'tta (parallel) si'zi'w kerek, sebebi, wolar bas (ju'z) ti'n' yeki ta'repinde simmetriyali'q tegislikte jaylasqan. Qulaqti' si'zg'anda da usi' usi'ldi' qollani'w kerek. Usi' jerde bir na'rseni yesletip wo'tiwimiz kerek. Muri'ndi' su'wretlew dawami'nda qulaqti'n' da du'zilisini belgilew kerek, sebebi wolardi'n' uzi'nli'g'i' birdey ha'm bir qatarda jaylasqan.

Su'wretlenip ati'rg'an basti'n' aldi'nan yemes, al to'rtten u'sh bo'lim buri'li'wi'nda bolg'ani' ushi'n keyingi ko'ristegi ko'z yamasa qulaq jaqi'ni'raqta jaylasqan ko'z benen qulaqtan azg'ana bolsa da kishirek boladi'. Bul perspektiva ni'zami' boli'p, woni' a'melde qollani'w yaddan shi'qpawi' kerek.

Awi'z du'zilisini si'zg'anda muri'n menen iyek arali'g'i' u'sh bo'lekke bo'linedi. Joqari' bo'lekte awi'z jaylasadi', bo'lek si'zi'g'i' awi'zdi'n' ko'sher si'zi'g'i' yesaplanadi'. Son' awi'zdi'n' sheke noqatlari' — joqari' ha'm to'mengi yerinnin' arali'q qatnaslari' belgilenedi. Joqari' yerindi muri'n menen baylani'sti'ri'wshi' qi'ri'na si'zi'qlar ju'rgiziledi, si'zi'qti'n' yerin menen qosi'lg'an jeri joqari' ta'repke sali'sti'rg'anda ken'irek boladi'. Uluwma, bas bulshi'q yetlerin si'zi'w waqti'nda wolardi'n' qatnaslari'n tekserip, saya jaqti'lari' belgilenip, shtrixlardi'n' beriliwi maqsetke muwapi'q.

Ten'lesler
jumi'slari'

U'shinshi basqi'sh — shashti' su'wretlew procesi. Shashti' si'zg'anda woni'n' jaqti' bo'limi adam betinin' sayasi'na sali'sti'rg'anda toyg'i'n qara boladi'. Shtrixlardi' shashti'n' bag'dari'na qarap ju'rgiziw kerek, sebebi bul woni'n' ta'biyiyiligin ko'rsetedi'. Bul basqi'shta ko'zdi si'zi'wg'a da a'hmiyet beriw kerek. Ko'z adam betinin' «aynasi'». Ko'z arqali' adamni'n' ishki du'nyasi' ha'm jas wo'zgesheliklerin ko'rsetiw mu'mkin. Soni'n' ushi'n su'wrettegi ko'rini'si adamni'n' ta'biyiy ko'rini'sine uqsasli'g'i' ko'birek ko'z yamasa ko'z qarashi'g'i'n sheber su'wretlewge baylani'sli'.

Joqari'dag'i' u'sh basqi'shta su'wretlew uluwmadan jekeligine qarap islengen bolsa, bul jerde, kerisinshe, jekeden uluwmag'a qarap su'wretlenedi, yag'ni'y basti'n' ko'rinisi uluwmalasti'ri'p juwmaqlanadi'.

Portretti ren'li su'wrette sali'w da ju'da' a'hmiyetke iye. Grafika-li'q usi'li'nda islew si'yaqli' ren'li su'wrette de basqi'shli' su'wretler islew, mu'mkin. Ren' menen islegende wonda ha'r qi'yli' boyawlar bolmawi' kerek. Portretti ren'de islew ushi'n tiykarg'i' ren'lerdi ko'rsetiwshi boyawlardi' tawi'p, wolardan duri's paydalani'w kerek.

1. Grafika-li'q usi'lda portret qalay islenedi?
2. Portretti islewde nelerge itibar beriw kerek?
3. Qag'azg'a qalay jaylasti'ri'ladi'?
4. Portrette qatnaslar wo'lshegi qalay a'melge asi'ri'ladi'?
5. Portret islewde shtrix bag'dari' qalay ju'rgiziledi?

Tapsi'rma. Ren'li su'wrette portret islew.

34 - s a b a q . JI'L DAWAMI'NDA ISLENGEN JUMI'SLARDI'N' JUWMAG'I'

Ji'l dawami'nda wo'zlestirilgen bo'limlerdi ani'qlaw boyi'nsha sorawlar menen baslanadi. Wolar to'mendegi mazmunda boladi'.

1. Su'wretlew wo'nerinin' qanday su'wretlew qurallari'n u'yrendin'iz?

2. Su'wretlew wo'neri sabaqlari'nda qanday woqi'w qurallari' qollani'ladi'?

3. Su'wretlew wo'nerinde qanday atamalardi' bilesiz?

4. Xudojniklerdin' qaysi' shi'g'armalari'ni'n' atlari'n bilesiz?

5. Mu'sinshilerdin' qaysi' shi'g'armalari'n bilesiz?

6. Animalistik janr degen ne ha'm kimler bul janrda islegen?

Berilgen juwaplar arqali' bo'limler ani'qlanadi'. Ji'l dawami'nda islangen a'meliy jumi'slar (qa'lem su'wret, ren'li su'wret, mu'sinshilik ha'm t.b.) ko'rsetilip, talqi'lanadi'. Gezektegi tapsi'rmalarda jazg'i' jumi'slar haqqi'nda jol-joba ha'm ko'rsetpeler beriledi. Wol shama

menen to'mendegi mazmunda boladi'.

Ji'l dawami'nda su'wretlew wo'nerinen iyelengen ko'nlik-pelerin bekkemlew ha'm bilimlerin ken'eyttiriw maqsetinde jazg'i' dem ali's ku'nlerinde su'wretlew wo'neri menen shug'i'llani'p turi'wg'a tuwri'keledi. Buni'n' ushi'n vatman ha'm akvarel qag'azlar, a'piwayi' qara ha'm ren'li qa'lemler, akvarel boyawi', qi'lqa'lemler, plastilin, ko'mir, sangina ha'm basqalardi' jumi'sqa tayarlap qoyi'w kerek.

Su'wretlew ha'm a'mely wo'nerge baylani'sli' reprodukciyalardi' xudojnikler shi'g'armalari'ni'n' nusqalari'n ha'r tu'rli jurnallardan ali'p toplaw kerek boladi'. A'l'bette, shi'g'armani' jaratqan xudojniktin' ha'm shi'g'armani'n' ati'n, ji'li'n jazi'p qoyi'w kerek. Dem ali's ku'nlerinde do'gerek-a'tirapi'n'i'zdag'i' go'zzal ko'rinislerdi boyawda islew, qus ha'm haywanlardi'n' mu'sinin plastilin yamasa i'layda islew de qi'zi'qli' boli'p tabi'ladi'.

PAYDALANI'LG'AN A'DEBIYATLAR

1. *Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir.* –T.: «O'zbekiston», 2006.
2. *Abdirasilov S., Boymetov B., Tolipov N. Tasviriy san'at.* –T.: «Cho'lpon» nashriyoti. 2012.
3. *Abdirasilov S. Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi.* –T.: «Ilm-Ziyo» nashriyoti. 2011.
4. *Abdirasilov S. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi.* –T.: «Fan va texnologiya» nashriyoti. 2012.
5. *Kuziyev T., Egamov A., Qanoatov T., Nurqobilov A. Rangtasvir. 5–9-sinflar.* «San'at» jurnali nashriyoti, –T.: 2004.
6. *Nurtayev O'.N. Rangshunoslik asoslari.* –T.: «Ilm-Ziyo» nashriyoti, 2008.
7. *Xasanov R. Maktabda tasviriy san'at o'qitish metodikasi.* –T.: «Fan», 2004.

MAZMUNI'

I Sherek

1-sabaq. Su'wretlew wo'nerinin' su'wretlew qurallari' haqqi'nda sa'wbet	3
2,3-sabaqlar. Qa'lemde ha'r tu'rli si'zi'q (shtrix)lar ja'rdeminde su'wretlew obrazlari'n jarati'w.....	31
4-sabaq. Aq ha'm qara ren'lerden grafikali'q su'wret sali'w.....	39
5-sabaq. Ti'ni'sh, woyshan' jag'daylardi' an'lati'wshi' ko'rinishi su'wretlew.....	44
6-sabaq. Ko'lem-mu'sinshilik tiykari'. Adam mu'sininin' ha'r tu'rli ko'rinishi jag'dayi'n islew.....	47
7-sabaq. Ayli' tu'ndegi yamasa quyashti'n' bati'w waqti'ndagi' terekti su'wretlew.....	52
8,9-sabaqlar. Ren'li su'wret wo'zgesheliklari. (kartinani' ko'rkemlik jaqtan tu'siniw tiykari'nda).....	54

II Sherek

10-sabaq. Ren'li su'wret ha'm grafikadapeyzaj. Peyzaj janri'ndagi' shi'g'armalardi' talqi'law ha'm do'retiwshilik jumi's.....	62
11-sabaq. Ta'biyatti'n' obrazli' ko'rinishi islew.....	68
12-sabaq. Shi'g'i'sqa ta'n qala su'wretinin' eskizin islew.....	72
13-sabaq. Su'wretlew wo'nerinde animalistikali'q janr. Sa'wbet ha'm a'meliy jumi's.....	75
14-sabaq. «Men unatqan haywan» temasi'nda su'wret sali'w.....	78
15-sabaq. «Qi's ko'rinishi» temasi'nda su'wret sali'w.....	81
16-sabaq. «Jan'a ji'l» temasi'ndadiwali' gazeta islew. Baqlaw jumi'si'.....	83

III Sherek

17-sabaq. Ren'li su'wrette natyurmort. Natyurmort janri'nda jarati'lg'an shi'g'armalardi' ko'rkemlik jaqtan tu'siniw.....	85
18, 19-sabaqlar. Milliy i'di'slardan du'zilgen temali' natyurmort (2 — 3 buyi'm)ti' ren'li su'wrette islew.....	91
20-sabaq. Ren'-tu'sleri jag'i'nan qarama-qarsi' (kontrast) buyi'mlardan paydabolg'an natyurmortti' grafikali'q usi'lda islew.....	95
21-sabaq. Yaddan natyurmort kompozitsiyasi'n islew.....	100
2, 23-sabaqlar. Ta'biyat ko'rinishi foni'nda natyurmort islew.....	102
24-sabaq. Ko'rkemlik jaqtan bezew grafikasi'.....	104
25-sabaq. 8-mart bayrami'na diywali' gazeta islew. Baqlaw jumi'si'.....	108
26-sabaq. Nawri'z bayrami'na bag'i'shlang'an kompozitsiya islew.....	110

IV Sherek

27-sabaq. Su'wretlew wo'nerinde portret. Portret janri'nda islengen shi'g'armalardi' ko'rkemlik jaqtan tu'siniw.....	114
28, 29-sabaqlar. «Men su'ygen qaharman» temasi'nda portret islew.....	120
30-sabaq. Plastilin yamasa i'laydan xarakterli ko'rinishi portret islew.....	122
31-sabaq. «A'debiy shi'g'arma qaharmani» temasi'nda portret —illyustratsiya islew.....	125
32, 33-sabaqlar. Ren'li su'wret yamasa grafikali'q usi'lda portret islew.....	129
34-sabaq. Ji'l dawami'nda islengen jumi'slardi'n' juwmag'i'.....	132
Paydalani'lg'an a'debiyatlar	133

O'quv nashri

Tursunali KUZIIYEV, Sunatilla ABDIRASILOV,
O'rinboy NURTOYEV, Asqarali SULAYMONOV

TASVIRIY SAN'AT

5-sinf

*Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
5-sinfi uchun darslik*

(Qoraqalpoq tilida)

Awdarmashi'lar *S. Aytmuratova, I. Serjanov,*

Redaktor *U. Yusupova*

Ko'rk redaktori' *H. Qutlukov*

Tex. redaktor *Z. Allamuratov*

Operator *G. Serimbetova*

Baspa licenziyasi' AI №158, 14.08.2009.

Basi'wg'a ruqsat yetilgan vaqti' 23.07.2015-j. Formati' 70x90¹/₁₆,
Ofset qag'azi'. «Times KRKP» garniturası'. Ofset usi'li'nda basi'ldi'. Kegli 13, 11.
9, 94 shartli baspa tabaq. 11, 17 yesap baspa tabaq.
Nusqasi' 1200. Buyi'rtpa № 19-17.

O'zbekistan Baspasoz ha'm xabar agentliginin' «O'zbekiston»
baspa-poligrafiyalı'q do'retiwshilik u'yinde basi'p shi'g'ari'ldi'.
100129, Tashkent, Nawayi' ko'shesi, 30

Telefon: (371) 244-87-55, 244-87-20. Faks: (371) 244-37-81, 244-38-10.
e-mail: uzbekistan@iptd-uzbekistan.uz www.iptd-uzbekistan.uz

Ljarag'a berilgen sabaqli'qti'n' jag'dayi'n ko'rsetetug'i'n keste

T/s	Woqi'wshi'- ni'n' ati', familiyasi'	Woqi'w ji'li'	Sabaqli'qti'n' ali'ng'andag'i' jag'dayi'	Klass basshi'si'- ni'n' qoli'	Sabaqli'q- ti'n' tapsi'ri'l- g'andag'i' jag'dayi'	Klass basshi'- si'ni'n' qoli'
1						
2						
3						
4						
5						
6						

*Sabaqli'q ijarag'a berilip, woqi'w ji'li' aqi'ri'nda qaytari'p ali'ng'anda
joqari'dag'i' keste klass basshi'si' ta'repinen to'mendegi bahalaw
wo'lsheplerine tiykarlani'p tolti'ri'ladi'*

Jan'a	Sabaqli'qti'n' birinshi ret paydalani'wg'a berilgendegi jag'dayi'
Jaqsi'	Muqabasi' pu'tin, sabaqli'qti'n' tiykar'gi' bo'liminen aji'ralmag'an. Barli'q betleri bar, ji'rti'lmag'an, betleri almasti'ri'lmag'an, betlerinde jazi'w ha'm si'zi'qlar joq.
Qanaat- landi'rarli'	Muqaba jelingen, bir qansha si'zi'li'p, shetleri qayri'lg'an, sabaqli'qti'n' tiykar'gi' bo'liminen ali'ni'p qali'w jag'dayi' bar, paydalani'wshi' ta'repinen qanaatlandi'rarli' qa'lpine keltirilgen. Ali'ng'an betleri je- limlengen, ayi'ri'm betlerine si'zi'lg'an.
Qanaat- landi'rarsi'z	Muqabag'a si'zi'lg'an, ji'rti'lg'an, tiykar'gi' bo'limnen aji'ralg'an yamasapu'tkilley joq, qanaatlandi'rarsi'z won'lang'an. Betleri ji'rti'lg'an, betleri toli'q yemes, si'zi'p, boyap taslang'an. Sabaqli'qti' tiklew mu'mkin yemes.